

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204543

UNIVERSAL
LIBRARY

నీలకంఠమహాకవికృత

(కల్పవిషంబన, సభారంజన, వైరాగ్యశతకములను)

సుభాషితశతకత్రయము

సాంధ్రతాత్పర్యము

గ్రంథప్రకాశకః,

కనుపర్తి. మార్కండేయశర్మ.

కాపీరైట్ రిజర్వ్డు.]

1927

[వెల ౧౦ అణాలు.

స్వధర్మప్రకాశినీపత్రికాసంపాదకులగు

శ్రీ. డై. కోటిశ్వరశర్మ, క. మార్కండేయశర్మగార్లచేత విద్యారణ్య
భాష్యానుసారము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య ధర్మశాస్త్రనిర్ణయ
స్వరచిహ్నములతో సంస్కరించి ప్రకటింపబడుచు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ. శృంగేరి జగద్గురువులవారిచేత

ప్రశంసించబడి ౨౦౦రూపాయల బహుమానము పొందిన
మతగ్రంథములు.

సాదా 2-9-0] నిత్యకర్తాష్టకము. [కలికో 3 రు.

దీనియందు స్నాన, సంధ్యావందనాది ౮ నిత్యకర్తలు, వాని
సంబంధించిన దాదాపు ౮౦ విషయములు టీకాతాత్పర్య స్వరసహితముగలవు. గాయత్రిరంగులపటముగలదు.

టీకా త్రికాల సంధ్యావందనము. 6 అణాలు.

గాయత్రిరంగులపటముగలదు. ఆచమన, ప్రాణాయామవివరము, ఆశో
చము, రోగము, దేశవిప్లవము మున్నగు సమయములందు సంధ్యా
వందన మెటుల చేయవలయునో ఇందు వివరింపబడియున్నది.

సంధ్యావందనము:— డిటా మూలము

ఆధికమంత్రములు:—సస్వరాంధ్రప్రయోగము, టీకాతాత్పర్య
ధర్మశాస్త్రవిషయసహితము. అన్నసూక్త, అధిశ్రవణ, పురు
షసూక్త, ఔపాసనాదికములుగలది.

తీర్థశ్రాద్ధమహాలయవిధులు:—సస్వరాంధ్రప్రయోగము
పై రెండు గ్రంథములుకలిపి కలికోబయిండు చేసినది

సూర్యసమస్కార, మహాసారమంత్రములు సటిక ..

విఘ్నేశ్వరపూజా పుణ్యాహవాచనములు సటిక ..

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ నీలకంఠమహాకవికృత

సుభాషితశతకత్రయము

(కలివిడంబన, సభారంజన, నైరగాన్యశతకములు)

సాంధ్రతాత్పర్యము

(సవ్యధర్మకాశినిశ్రీకనుండి పునఃప్రచురితము.)

గ్రంథసంపాదకుడు :

కనుపర్తి. మార్కండేయశర్మ.

రిజిస్టర్డ్, కాపీరైట్.

శ్రీ ర మ్మ.

శ్రీనీలకంఠమహాకవికృత

సుభాషిత శతక త్రయము.

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

౧. కలివిడంబన శతకము.

పండితులు.

శ్లో. న భేతవ్యం న బోధవ్యం న శ్రావ్యం వాదినో వచః,

ఝడితి ప్రతిపక్షవ్యం సభాను విజగీషుభిః.

౧

తా. పాండిత్యములేకయే పండితి సభలయంగు పండితులతో వాదించుచున్నవారలు జయము నపేక్షించెడివారలు. “తనకావలయును తెలియునో తెలియదోయని భయంపడరాదు. పూర్వపక్షమునర్చిన వాని యభిప్రాయమేమి? యనియైనను తెలిసికొన ప్రయత్నింపకూడదు. చివరకు పూర్వపక్షపరికినమాటనుకూడ సాంఠముగ వినకూడదు. ఎదిరినోటినుండి మాటకెలుచులికి నచ్చీరాకముందే వెంటనే నోటదొర్లిచమాటను బదులు పలకవలయును” ఇటులయినయెడల నీకామునందు జయకాలి యను ప్రసిద్ధిని ను అధముగ పొందును.

శ్లో. అసంభ్రమో విలబ్ధత్వ మనజ్ఞా ప్రతివాదిని,

హాహో రాజ్య సువశ్చేతి పంచైతే జయహేతవః.

౨

తా. ఈకలికామునందు సభలయంగు జయము నపేక్షించువారలు దేనికయినను భయపడకయుండుట, సిగ్గును విడుచుట, ప్రతివాదియగు పండితుని అవమానించుట, వానిని పరిహసించుట, సభాధ్యక్షునిపొగడుట యను గడు గుణములను చక్కగ ప్రయోగించుచుండవలయును.

శ్లో. ఉచైర్గుర్భువ్య జేతవ్యం మధ్యస్థ శ్చేవపండితః,

పండితో యది తత్రైవ పక్షపాతోఽధిరోవ్యతామ్.

౩

తా. మాధ్యస్థమునహించినవాఁడు పండితుఁడు కాని యెడల పెద్దగొంతుతో మాటాడినయెడల అతనికి జయము సిద్ధము మాధ్యస్థము నహించినవాఁడు పండితుఁడయినయెడల ఇతఁడు పక్షపాతము నహించియున్నాడని అర్థమయ్యెను.

శ్లో. లోభో హేతుర్నిసం సాధ్యం పృష్టాంతస్తు పురోహితః,
ఆత్మోత్కర్షో నిగమన మనుమానేష్యయం విధిః. ౪

తా. హేతువు, సాధ్యము, దృష్టాంతము, నిగమనము, అని ఆనుమానమునకు నా
లుగంగములు గలవు. ఆ నాలుగంగములు ఇప్పటి పండితులయం దిట్లు నన్వయించు
చున్నది — హేతువు (నిమము సంపాదించుకొనుటకు నిమిత్తము) ఆక సాధ్యము
(అనగా సాధింపఁదగినది) నిమము దృష్టాంతము (అనగా ఎన్నియకార్యము లొనర్చి
యైనను నిమము సంపాదించి తీరవలయుననుటకు) పురోహితుఁడు, నిగమనము, స్వాతి
శయము, అని తలంచవలయును

శ్లో. అభ్యాస్యలజ్జమానేన తత్త్వం జ్ఞానునా చిరం,
జగీషుణా హ్రీయం త్యక్త్వా కార్యః కోలాహలో మహాన్. ౫

తా. చిరకాలము గురువులవాసముచే విద్య నేర్చుకొనవలసిన సీతిలో తానుండి
యు ఒకరి దగ్గఱకుపోయి చగువుకొనుటకు సిగ్గుపడునట్టివాఁడు సభయంగు పండితుల
జయింపవలయునని తలంచు నెడల సిగ్గునుబిడిచి సభయంగు ఎడరవానికి ఏమియు తెలి
యకుండులాగున పిద్దకోలాహలమొనర్చి వాగు నెడల పండితుల నవలగజయించవచ్చును.

శ్లో. పాఠనైర్గ్రంథనిర్మాణైః ప్రతిష్ఠా తావదాస్యతే,
ఏనం సతస్తు వ్యుత్పత్తి రాయుషోఽంతే భవేన్నవా. ౬

తా. చదివినది కొంచెమైనను దానిని శిష్యులకు బోధించుటచేతను, నీవో కొన్ని
గ్రంథములను తలలమార్చి వ్రాయుటచేతను గొప్పపండితుఁడను కీర్తిని బడయవచ్చును
గాని ఇట్టివానికి మంచిపాండిత్యము మాత్రము వాని ఆయుర్దాయములోపల రాజాలగు.

శ్లో. స్తోతారః కే భవిష్యంతి మూర్ఖాస్య జగతీతలే,
స స్తాతి చేత్స్వయంచ స్వం కదా తస్యాస్తు నిర్వృతిః. ౭

తా. లోకమునంగు మూర్ఖుఁడగువానిని పొగడువార తెవ్వరుండిరు కావున తిన్న
తానే పొగడుకొనవలయును. తానిట్టివాడని సంకోషించుటకు తిన్నతానే పొగడికొ
ననియెడల వానికి సంకోష మెట్లుకలుగును?

శ్లో. వాచ్యతాం సనుయోఽతీతః స్పష్టమగ్రే భవిష్యతి,
ఇతి పాఠయతాం పుంసాం కౌతస్యం కుత్ర వర్తతే. ౮

తా. శిష్యుఁడు కాస్త్రాభ్యాస సమయమునంగు గురువుగారు చెప్పినయంశము
తనకు తెలియనియెడల స్వాహా! తాను చెప్పినవిషయము నాకు లాగుగా తెలియలేదు.
దయచేసి వివరించి చెప్పవలయును అని గురువును అడుగఁగా ఆగురునిర్వఁడు “చదువు
యఁ బొమ్ము, ప్రార్థనఁబొయినది. ముంగుముంగు చక్కఁగా నీవిషయమే రాఁగలదు”

అని శిష్యులకుబోధించునట్టి గురువులపై కాస్త్రగ్రంథములందు విషముకాతిన్య మనునది యుండనే గుఱువలగుదా.

శ్లో. అగతిత్యనుతిశ్రద్ధా భావాభాసేన తృప్తతా,
శ్రయశ్శిష్యగుణా హ్యేతే మూర్ఖాచార్యైః భాగ్యహాః.

తా. మఱొకడు చెరువులోకి పడివాడు లేకపోవుట, అతి విశ్వాసుము, ఏదోవిధి నంతదానితో తృప్తుడగుటయు గుణములు గల శిష్యుడు శభిండుట మూర్ఖుడనగు ఆచార్యునిఁజూచుకొని అదృష్టమున నున్నవలయును ఇట్టిగురులు గల శిష్యుడు ఆచార్యుఁ డెట్టివాడయినను వానిని అంటకొట్టుకొని యుండును.

శ్లో. యది న కావ్యపి పద్యాయాం సర్వభాస్రసుతే యతిః,
మాంత్రికాస్తు భవిష్యామో యోగినో యతయోఽపి వాంఛ

తా. ఏవిద్యయందుగాని ఎంత ప్రయత్నించినను బుద్ధికి ప్రవేశముకలుగనియెడల మాంత్రికాస్త్రములమో, సన్న్యాసులమో, యోగీశ్వరులమో కాఁగలము. కలియుగము నంగు పొరవుదు విద్యావిహీనుడు, మాంత్రికాస్త్రముల మనియు, యోగీశ్వరులమనియు, యోగీశ్వరులమనియు చెప్పకొనిచే లోకమునందు గొరవించుబడియెదరు కావున వీరి విద్యయు వక్కులులేకు.

మాంత్రికులు.

శ్లో. అపిశంబేన సంసిద్ధా మాంత్రికైః కావ్యసే యతః,
విశంబే క్త్వా బ్రాహ్మశిష్యం నిఖ్యాప్యవాప్యతే ధనమ్.

తా. కావ్యము త్వరగా సిద్ధించునదిల మాంత్రికుడు చాల గొప్పవాడు నుమీ యని కీర్తిగాంచును. కావ్యసిద్ధి అలభ్యమయినయెడల జగదనలసిన తంతు చాలఁగల దనిచెప్పి అంటును ఎక్కువైనమాకు లాగనచ్చును.

శ్లో. సుఖం సుఖము సుఖేనైవ జీవనం బుద్ధిశాలిషు,
అనుగ్రహాయతే యేషాం తే ధన్యాః ఖలు మాంత్రికాః.

తా. సుఖవంతులు సుఖములుటయు, సుఖవంతులు సుఖవంతులుటయు, తిరుగుల క్క ఆనుగ్రహానిగ్రహించుమునుమీ యని లోకములందు నమ్మకముబుట్టింప నీ కిర నముల చూరకొనుచున్న మాంత్రికులే లోకములందు సుఖులనుమీ.

శ్లో. యావన్మహాత్మ్యం సహన మాచార్యో వా నిలయతః,
తావన్మహాత్మ్యం సహన చర్యసస్యతి మాంత్రికే.

తా. విషయము తెలియనందులన మౌనముగానుండుటయు, తెలియనందులన అందఱిఁజూచుకొని నవవిడికకంఠ భిన్నముగ చెరించుటయు అనుగుణముల మార్కెట్టుని యంగు గొప్పపనిమయని ప్రసిద్ధికాదుముగ నేర్పడుచున్నది.

శ్వాతిషికులు.

శ్లో. చారాక విచార్య దైవజ్ఞై ర్వక్తవ్యం భూభృతాం ఫలమ్,

గ్రహచారపరిజ్ఞానం తేషా మావశ్యకం యతః. ౧౪

తా. శ్వాతిషికులుగవారలు ఫలాఫలములను చెప్పునప్పుడు అవశ్యముగా గ్రహచారవిషయము నెఱింగి చెప్పవలయుననుట శాస్త్రసంప్రదాయము కావున రాజులయొక్క చారులనువిచారించి ఫలాఫలములను చెప్పవలయును. గ్రహచార పరిజ్ఞానమనగా శ్వాతిషార్థమునందు గోచారపరిజ్ఞానము అని యొక యర్థము. గ్రహములయొక్కయు చారులయొక్కయు పరిజ్ఞానము అని ఇచట శ్లేషించి యర్థము చెప్పబడినది.

శ్లో. పుత్ర ఇత్యేన పితరి కన్యకేత్యేన మాతరి,

గర్భప్రశ్నేషు కథయన్ దైవజ్ఞో విజయీ భవేత్. ౧౫

తా. వీరిష్టపుట్టును? అని గర్భప్రశ్ననుగూర్చి శ్వాతిషికుని ఎవ్వరని యడిగిన యెడల తండ్రితో కుమారుడు పుట్టుననియు, తల్లితో కూతురు పుట్టుననియు, చెప్పనెడల వాడు జయించితిరును. అనగా కొడుకుపుట్టునని చెప్పితివే కూతురు పుట్టినదే యేమి? యని తండ్రియడిగినయెడల నాకీవిషయము ముందే తెలియను. నీమనస్సంతో షార్థము అట్లు చెప్పినాను. మీభాగ్యతో నీవిషయమును అప్పుడేచెప్పినాను అడిగి తెలిసికొనుచు చెప్పి తనమాట సమర్థించుకొనును.

శ్లో. ఆయుఃప్రశ్నే దీర్ఘమాయు ర్వాచ్యం మాహూ ర్తై ర్జనైః,

జీవన్తో బహుసన్యంతే మృతాః సత్త్వంతి కం పునః. ౧౬

తా. శ్వాతిషికుడు ఎవ్వరైన నేనెంతకాలము జీవించెదను అని ఆయుః ప్రశ్నము చేయునెడల దీర్ఘాయుర్దాయమునుమీ యని పలుకవలయును. చిరకాలము జీవించి యున్నయెడల శ్వాతిషికునకు సత్కారము కలుగును. లేక వాడు చనిపోవునెడల శ్వాతిషికుని చూచి ఏమయ్యా దీర్ఘాయుర్దాయమంటివే చచ్చిపోయినా నేమి? యని యడుగఁజాలఁడు గదా.

శ్లో. సర్వం కోటిన్వయోపేతం సర్వం కాలద్యయావధి,

సర్వం న్యామిశ్ర మిచ వక్తవ్యం దైవచింతకైః. ౧౭

తా. శ్వాతిషికుడు ఫలములు చెప్పుకప్పుడు రెండుపక్షములుగాను, రెండేసికాలములు గలదిగను చెప్పి తిప్పించుకొనుచుండవలయును. అనగా బృహస్పతి ఏకాదశ స్థానమునందు ఉచ్చంగతుండయి యున్నందువలన కార్యము సానుకూలమగును గాని శని అష్టమస్థానమునందుండుటవలన కొంత సంకయము గలదనియు, వై నెలలోగాని లేక

3 మాసముల పిదపఁగాని కార్యము సానుకూలమగుననియు ఇట్లు రెండునెండుగా చెప్పుట మంచిది.

శ్లో. నిర్ధనానాం ధనావాప్తిం ధనినా మధికం ధనమ్,

బ్రువాణా సుర్వదా గ్రాహ్య లోకే జ్యోతిషికా జనాః. ౧౮

తా. లోకమునఁగు దరిగ్రులువచ్చి జాతకము చూపించినయెడల నీజాతకునకు ధనయోగము గలదనియు, ధనంతుఁడు జాతకము చూపించునెడల ప్రబలరాజయోగము గలదనియు చెప్పెడి జ్యోతిషికునే అందఱును ఆదరించుచున్నారు.

శ్లో. శతస్య లాభే తాంబూలం సహస్రస్య తు భోజనమ్,

దైవజ్ఞానా ముపాలంభో నిత్యః కార్యవిసర్గయే. ౧౯

తా. జ్యోతిషికుఁడు లాభమువచ్చునని చెప్పినతర్వాత ౧౦౦ రూపాయలు లాభించునెడల అతనికి ఒక తాంబూలము దొరకును ౧౦౦౦ రూపాయలు లాభించినయెడల జ్యోతిషికునిపిలిచి భోజనము పెట్టెదరు లాభమురాక నష్టమువచ్చినయెడల తిట్టుమాత్రము తప్పక అభించును. లాభము వచ్చినప్పుడు, తాంబూలము, భోజనము ఒకవేళ అభించుట అభింపకపోవుట కలగుగాని చెడినయెడల తిట్టుమాత్రము తప్పక కలిగి తీరును.

శ్లో. అపి సాగరపర్యంతా విచేతవ్యా వసుంధరా,

దేశో హ్యరత్నిమాత్రోఽపి నాస్తి దైవజ్ఞవర్జితః. ౨౦

తా. సముద్రపర్యంతముగఁ భూమినంతయు వెదకిచూచినను ఒక్కఁడూ ప్రదేశమున కొక్కఁడుచొప్పున జ్యోతిషికులు నిండియున్నారు.

శ్లో. వారాణ్ కేచి ద్ద్రహణ్ కేచిత్ కేచి దృఙ్మాణి జానతే,

త్రితయం యే విజానంతి తే వాచస్పతయ స్సవ్యయమ్. ౨౧

తా. ఇప్పటి జ్యోతిషికులలో కొందఱు ఆశి, సోమ, మున్నగు ౭ వారములపేర్లు మాత్రము ఎఱింగియున్నారు. అంతకంటె ఎక్కువ వాండిత్యము గలవారలమని తలంచువారలు నూర్య, చంద్రాదివగ్రహనామము లెఱింగియున్నారు. అంతకంటె శ్రేష్ఠమునుకొనువారలు, అశ్విన్యాది ౨౭ నక్షత్రములనామము లెఱింగియున్నారు. వర, గ్రహ, నక్షత్రములు చూడింటియొక్క నామములు తెలిసినవారు తామే బృహస్పతులగుచున్నారు. అనఁగా కలికామనునఁగు పురువుగవిద్యావిసేనుకూడ జ్యోతిషికుమని గోకులమోసపుచ్చుచున్నారనట.

శ్లో. నైమిత్తికా స్సవ్యషదృశో దేవతోపాసకా ఇతి,

నిసర్గశత్రవ స్సుప్తా దైవజ్ఞానా మమీ త్రయః ౨౨

తా. ప్రేమితులు (అనగా శకునఫలము నెఱింగి చెప్పవారలు) స్వప్నఫలములు చెప్పెడివారలు, దేవతానుగ్రహముచేత శుభాశుభములు కలుగఁజేయఁగలమని చెప్పెడి దేవతోపాసకులు అను వైమువ్యురును జ్యోతిషికులకు సహజశత్రువులు.

వైద్యులు.

శ్లో. స్వస్థైరసాగ్యరోగై శ్చ జంతుభి ర్నాస్తి కించన,

కాతగా దీర్ఘరోగా శ్చ భిషజాం భాగ్యహేతవః. ౨౩

తా. వైద్యులకు ఆరోగ్యవంతులవలనండియు, అసాగ్య రోగముగలవారలనుండియు లాభ మేమియులేదు. జలుబుచేయఁగానే భయంపడువారల వలనండియు, దీర్ఘ రోగము గలవారలనుండియు వైద్యులకు లాభముకలిగి తీరవలయును.

శ్లో. నాతిధైర్యం ప్రదాతన్యం నాతిభీతిశ్చ రోగిణే,

నైశ్చింత్యా న్నాదిమే దానం నైరాశ్యా దేవ నాంతిమే. ౨౪

తా. రోగి తనసమాపమునకు సచ్చివప్పుడు ఈజబ్బునిమిఁములో పోవును భయ పడకుము అని ధైర్యము చెప్పకూడదు. ఈరోగము కుగురనేకుదురగు అని మిక్కిలి భయపెట్టకూడదు నిమిషములో కుగురునని ధైర్యముచెప్పినయెడల కుదురును గదా ఏల ధనము ఖర్చుపెట్టుటయనియు, కుదురదని అధైర్యము చెప్పినయెడల కుగురనేకుదురదే ఏల ద్రవ్యనష్టమనియు తలంచి వైద్యునకు ధనము నొసంగరు.

శ్లో. భైషజ్యంతు యథాకామం పథ్యం తు కతనం వదేత్,

ఆరోగ్యం వైద్యసూహృత్త్వా దన్యధాత్వ మపథ్యతః. ౨౫

తా. వైద్యుఁడు రోగికి ఏదోఒకమంగు తనకిష్టమునచ్చిరది మాత్ర మిష్యవచ్చును గాని పథ్యమును మాత్రము అతికితనమైనదానినిగా చెప్పవలయును రోగము నయమైనయెడల వైద్యుఁడు గట్టివాఁడను కీర్తికలిగితిరునుగదా రోగము కుగురనియెడల మిఁకుపథ్యమును సరిగాచేకలేదు. దానికి నేనేమిచేయఁగలనని చెప్పి తప్పించుకొనవచ్చును.

శ్లో. నిదానం రోగనామాని సామ్యాసావ్యం చికిత్సితమ్,

సర్వ మపుసదేక్ష్యంతి రోగిణ స్సననే స్త్రియః. ౨౬

తా. రోగియొక్క ఇంటియందున్నస్త్రీలు “రోగమువచ్చుటకు కారణము, రోగముయొక్క పేరు, ఏమి అనుకూలము, యేమివ్యతిరేకము, ఇదివలకు ఏమిదికిత్సచేసి నది” మున్నగువిషయములను వైద్యునకు చెప్పఁగలరు కావున నీవిషయములు వైద్యుఁడు విశేషించి పరిశ్రమ చేయనక్కఱలేదు.

శ్లో. జృంభమాణేషు రోగేషు మ్రియమాణేషు జంతుషు,

రోగత త్వేషు శనకై ర్యుత్యాద్యంతే చికిత్సకాః. ౨౭

తా. ఈకలికాతమునంగు కొందఱు వైద్యులు “తాముచేయు వైద్యమువలన కొందఱు రోగులకు రోగము వృద్ధియగుటను, కొందఱు వ్యాధిగ్రస్తులు మరణించుటను గాంచుచు, ఈమందును తప్పుగా వాడుటచేత వీనికి రోగము వృద్ధియైనదనియు, ఈమందును తప్పుగా వాడుటచేత మరణించెననియు తెలిసికొనుచు వ్యాధితక్షణ పరిజ్ఞానమునంగు నేర్పరులగుచున్నారు.

శ్లో. ప్రవర్తనార్థ మారంభే మధ్యే త్వోషధహేతవే,

బహుమానార్థ మంతేచ జహీర్షంతే చికిత్సకాః.

౨౮

తా. వైద్యులు మొట్టమొదట వైద్యముచేయుటకనియు, మధ్యమధ్యను కర్షణకనియు, చివరకు బహుమానార్థ మనియు రోగులనుండి డబ్బును లాగుచుందురు.

శ్లో. లిప్సమానేషు వైద్యేషు చిరా దాసాద్య రోగిణః,

దాయాదా స్పంప్రరోహంతి దైవజ్ఞా మాంత్రికా అపి.

౨౯

తా. ఎంగో కాతమునుండి “ఎవనికయినరోగము రాఁగూడదా వాడు నాదగ్గఱకు బోషధనేవనార్థము రాకూడదా” యని తపముచేయుచుండి వాని యదృష్టవశమువలన ఒకరోగి తటస్థించును, వానివలన తన చారిద్ర్యమును పోగొట్టుకొనవచ్చునని సంతోషించుచున్న సమయమునంగు అతని సంతోషమునకు విఘాతుకముగా జ్యోతిషికులు, మాంత్రికులు, అనెడి దాయాదులు వానికర్పడి వానికిరాబోవు లాభమునకు అడ్డుతగులుచున్నారు. అనఁగా ఇదిరోగముకాదు. ఇప్పుడు శనిచారఁడు. ఇంక నాలుగుమాసముల వల కిట్లేయుండును. తరువాత శని మంచివాడగును. అప్పుడు బాగుపడియెదవని జ్యోతిషికుఁడును, ఇది రోగముకాదు. మందు పుచ్చుకొనిన ప్రయోజనములేదు. గ్రహబాధ వలన ఇట్టిసితి యేర్పడినది. రక్షరకుట్టిన నయమగును. అని మాంత్రికుఁడును చెప్పి వైద్యునినోట రాళ్లువేయుదురు.

శ్లో. రోగస్యోపక్రమే సాంత్యం మధ్యే కించిద్ధనవ్యయః,

శనై రనాదర శ్శాంతౌ స్నాతో వైద్యం న పశ్యతి.

30

తా. రోగులు రోగమువచ్చిన క్రొత్తలో నీవే మాయింటి వైద్యుడవు నీదయమృతహస్తము అని వైద్యునిపొగడి అతనికడ మందుపుచ్చుకొందురు. మందుతినుటకు ప్రారంభించినతర్వాత కొంచెము ధన మొసంగెదరు. రోగము తగ్గుదలకు వచ్చునప్పుడు మెల్లగా వైద్యునియందు ఆదరము తగ్గుచుండును. ఆరోగ్యస్థానము చేసినతర్వాత వైద్యుఁడు ఇంటికివచ్చినను వానిని చూడనేచూడఁడు.

శ్లో. దైవజ్ఞత్వం మాంత్రికతా భైషజ్యం చాటుకౌశలమ్,

ఏకైక మర్థలాభాయ ద్విత్రయోగ స్తు దుర్లభః.

31

తా. జోగ్యము, మాంత్రికత్వము, వైద్యము, చమత్కారముగా ఎదుటివారి మనస్సునకు నచ్చునటుల మాటాడునేర్పు, అను నట్టిగుణములు నాల్గింటిలో ఒక్కొక్కగుణమున్నను అధిక ద్రవ్యమును గడించవచ్చును. రెండుమూడుగుణము లొకచోటనుండుట అరుగుకాని అట్లుండినయెడల వానివిషయమై చెప్పవలసిన దేమియున్నది. అనగా అతఁడు తప్పక ధనము నధికముగ గడింపఁగలఁడు.

శ్లో. అన్యతం చాటువాద శృ ధనయోగో మహా నయమ్,

సత్యం వైదుష్య మిత్యేష యోగో దారిద్ర్యకారకః. 32

తా. అసత్యమాడుట, ఎదుటివారిమనస్సు నచ్చునటుల మాటాడుట యను వాని వలన గొప్పధనయోగము కలుగును. సత్యము పలుకుట, పాండిత్యము అను గుణద్వయమువలన దారిద్ర్యయోగము ప్రాప్తించును. అని కలిమహాపురుషుని శాసనము.

కవీశ్వరులు.

శ్లో. కాతర్యం దుర్విసితత్వం కార్పణ్య మవివేకితామ్,

సర్వం మార్దంతి కవయ శ్చా (లి) కిసీముష్టికింక రాః. 33

తా. విడికఁడు వడ్లగింజలు జోలిలోనడిచేయువానికి భృత్యానుభృత్యులయి చరించునట్టి కవీశ్వరులు తమకు లిచ్చముపెట్టువారు 'భయము, వినయరాహిత్యము, లోభిత్యము, అవివేకము' మున్నగు దుర్గుణము గలవారలయినను వారిని పౌరుషశాలలనియు, అణకువగలవారనియు, దానశీలురనియు, సొగడిపొగడి లోకులముందల వెల్లడిచేయుచుండురు.

శ్లో. న కారణ మపేక్షంతే కవయ స్తోతు ముద్యతాః,

కించిదస్తువతాం తేషాం జిహ్వో ఘృరఘృరాయతే. 34

తా. కవీశ్వరులయినవారలు ఎవనినైనను పొగడుటకు ప్రారంభించినయెడల ఆ స్తోత్రమున కతఁడు అర్హుఁడా అనర్హుఁడా యను దానిని విచారింపకయే నోటికివచ్చినటులు పొగడుచుండురు. కొంచెముసేపు దేనినైనను పొగడనియెడల వారి నాలుక పురపురలాడుచుండును కావున నాలుక తీటతీర్చుకొనుటకయి వారుహాసుచుండురు.

శ్లో. స్తుతం స్తువంతి కవయో న స్వతో గుణదర్శినః,

కీటః కశ్చి దళి ర్నామ కియతీ తత్ర వర్ణనా. 35

తా. కవీశ్వరులు ఇదివలె కొకరుసొగడినారే మనము పొగడనియెడల తాగుండగు అని తలంచి పొగడుచుండురుగాని తామావస్తువుయొక్క గుణావగుణములనేటింగి వర్ణించుటలేదు. ఇంగుల కొక నిదర్శనమును చూడుఁడు. తుమ్మెదయనునది ఒకసామాన్యమయిన పురుగు ఆకుమైదనుగూర్చి ఎండలు ఎన్నివిధముల పొగడియున్నారోచూడుఁడు.

శ్లో. ఏకైవ కవితా పుంసాం గ్రామాయాశ్చాయ హస్తినే,

అంతతోఽన్నాయ నస్తాయ తాంబూలాయ చ కల్పతే. 36

తా కవిత్వసునునది ఒక్కటియే అన్యమున్నయెడల అగ్రహణమును సంపాదించిపెట్టును ఏనుగును బహుమానమిప్పించును. గుఱ్ఱమును సంపాదించును. వానివాని సందర్భములనుపట్టి ఆకవిత్వమే ఒక్కటికి ఒకపూటలిండినో, నుడ్డనో, తాంబూలమునో ఇప్పించుచుండును.

శ్లో. శబ్దాఖ్య మసరం బ్రహ్మ సందర్భేణ పరిష్కృతమ్,
విక్రీయతే కతిపయై ర్వృథా ౭ నైవ రివినియుజ్యతే. ౩౭

తా. పూర్వోత్తరసందర్భశుద్ధికలిగి అలంకారాది సకలగుణాలంకృతమయిన శబ్ద బ్రహ్మమును కొంచలు ఏదిలిగివ్వకో ఆశపడి విక్రయించుచున్నారు. మఱికొండలు అయోగ్యులనర్థించి పాడుచేసికొనుచున్నారు గాని అట్టివిద్యకు అర్హమయిన పరమేశ్వరారాధనమునందు వినియోగించువారలుమాత్ర మురు.

శ్లో. వర్ణయంతి నరాభాసం వాణీం లబ్ధ్వా౭పి మో జనాః,
ప్రాప్యాపి కామధేనుం తే లాంగలే వినియుంజతే. ౩౮

తా. జన్మాంతరకృత పుణ్యవశముచేత అభింఛిత సత్కర్మిత్యమును పరమేశ్వరుని కొనియాడుటకయి వినియోగింపక నరాగములగువారల కొనియాడుటకయి ఉపయోగించువారలు తమకు ముక్యతవిశేషముచేత కామధేనువు అభింపగా దానిసాహాయ్యమున సకలమనోరథములను పొంగుటకు ప్రయత్నింపక ఆకామధేనువును నాగలికికట్టి గున్నెడి మూర్ఖునితో సమానులు.

శ్లో. ప్రశంసంతినరాభాసా౯ ప్రలసంతో౭న్యథా౭న్యథా,
కథం తరంతి కవయః కామపారమ్యనాదినః. ౩౯

తా నోటికిపిచ్చినటుల నరాధములగు వారలయందు లేనిపోనిగుణముల నాలోపించి పొగడుచు, ధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థములలో కామ్యపురుషార్థమే అన్నిటికంటె మిన్నయనివాదించు కవీశ్వరులు ఎన్నటికిని కడతేరజాలరు.

శ్లో. యత్సంసర్భేయదుల్లేభే యన్వ్యం గ్యే నిభృతం మనః,
సమాధే రపి తజ్జ్ఞాయ శృంకరో యది నర్ల్యతే. ౪౦

తా. ఏకవిత్వమునందు పదసందర్భవిచారము నిమిత్తమున్నూ, అలంకారముల నూహించుటయందన్నూ, ధ్వనివిచారము నిమిత్తమున్నూ మనస్సుచేకాగ్రముగా నిశ్చలముగా నుంచుకొనునో అట్టికవిత్వముచేత శ్రీశంకరుని వర్ణించునెడల అది సమాధియోగముకంటె మిన్నయగును.

గృహములు.

శ్లో. గృహిణీ భగినీ తస్యాః శ్వశుకౌ స్యాల ఇత్యపి,
ప్రాణినాం కలినా సృష్టాః పంచప్రాణా ఇమే ౭పరే. ౪౧

తా. కృతాదియుగములందు ప్రాణాదిపంచప్రాణములనుమాత్రమే ప్రాణులను
జెనుగాని కలియుగమునందు చుట్టి గ్రహ ప్రాణములను ప్రాణులనిమిత్రము కలిపురుషుడు
క్రొత్తగా నిర్మించినాడు:—భార్య, భార్యతోబట్టువు, భార్యతండ్రి, భార్యతల్లి,
భార్యసోదరుడు, ఈ గ్రహ క్రొత్తపంచప్రాణములు. కలియుగమునందు అన్నతమ్ములు
తల్లితండ్రులు మున్నగు వారియందుకంటె భార్యాసంబంధములందు ప్రీతి యధిక
ముగానుండును

శ్లో. జామాతరో భాగినీయా మాతులా దారబంధవః,

అమాతా ఏన గృహీణాం భక్షయంత్యాభువన్సహే. ౮౨

తా. అల్లుడు, మేనల్లుడు, మేనమామలు, భార్యాసంబంధులు, అనువారలు
ఇంటియందున్న పదార్థములను ఎలుకలు తినుచుండుటల గృహస్థునకు తెలియకుండ
గనే ఇంటిని గుల్లచేయుచుండురు.

శ్లో. మాతులస్య బలం మాతా జామాతు ర్దుహితా బలమ్,

శ్వశురస్య బలం భార్యా స్వయం మేవాతిథే ర్బలమ్. ౮౩

తా. ఇంటియందు మేనమామలనుబలము తల్లి, అల్లులనుబలము మాతులు, మామగా
రికబలము భార్య. అతిథిగావచ్చినవానికి తానేబలము, అనగా మేనమామ మున్నగువారికి
కావలసినవానిని విచారించి యాదరించుటను తల్లి మున్నగువారలు మామకొందురు
గాని అన్నార్థియైవచ్చిన యతిథి నాదరించుటను స్వయం పూనుకొనరు వానివిషయ
మును పూసే స్వయముగ విచారించుకొనవలయును.

అల్లుడు.

శ్లో. జామాతు ర్వక్రతా తాన ద్యావ త్స్వామిలస్య బాలతా,

ప్రబుధ్యమానే సారశ్యం ప్రబుద్ధేఽస్మిక్ పలాయనమ్. ౮౪

తా. అల్లుని ఐక్రశ్యపంథయు బానిమరిది చిన్నవాడుగా నున్నంతకాలమే
సాగుచుండునుగాని బానిమరిది కొంచెముబుద్ధు తెలిసినకొండె అల్లునిఐక్రశ్యము తగ్గుచుం
డును. బాగుగా బానిమరిదికి బుద్ధివచ్చినతరువాత అల్లుని ఐక్రశ్యములుమాత్రమే గాక
అత్తంటనుంచికూడ అల్లుడు కలాయన మొనర్చును.

శ్లో. భార్యా జ్యేష్ఠా శిశు స్వామిల శ్వప్రసూ స్వాస్థితంత్ర్యశాలినీ,

శ్వశురస్తు ప్రవాసీతి జామాతు ర్భాగ్యధోరణీ. ౮౫

తా. తనభార్య అత్తమామలకు పెద్దలిమార్తగా ఉండుట, బానిమరిది చిన్నవా
డయి నుండుట, అత్తగారు గృహకృత్యములను స్వయముగ స్వతంత్రించి చేసికొనున
దిగనుండుట, మామగారు వేకదేశములు తిరుగుచుండుట యనునవి ఒక్కొక్కటియే
అల్లునియద్వైపైసాధమునకు సోపానములు.

కూతురు.

శ్లో. భూషణై ర్వసనైః పాత్రైః పుత్రాణా ముపలాల్సనైః,
సకృదాగత్య గచ్ఛంతీ కన్యానిర్హర్షి చుందిరమ్.

౪౬

తా. అడవిదుచు పుట్టింటనుండి అత్తనారింటికి పోవుచున్నదై సామ్యులనియు, పుస్త్రములనియు, పాత్రలనియు, పల్లెలందు ఆనుకొనువస్తువులనియు ఇట్లు కంటికింపుగానుండు వస్తువులకెల్ల తనయత్తనారింటికి వీసికొనిపోవుచు ఇల్లునుడిగిపెట్టుచున్నది.

భార్య.

శ్లో. గృహిణీ స్వజనం నక్తి శుష్కహారం మితాశనమ్,
పతిపత్యాయంస్తు బహ్వశా తీరపా తస్కరా నపి.

౪౭

తా. ఇంటియల్లా తన పుట్టినింటినుండివచ్చెడి చుట్టపక్కములు కలియొంటి యొక్కొద్దికి త్రాగిపోవుచుండురనియు, నిర్తయైకసంబంధులు పెఱుగుపాలుచాసికొని మానెడు వియ్యవన్నిమును దినుటయేగాక యిదిచాతక దొంగలిండినికూడ తినుచుండురనియు చెప్పుచుండును.

శ్లో. భార్యే ద్వే పుత్రశాలిన్యా భగినీ పతివర్జితా,

అశ్రాంతకలకా నామ యోగోఽయం గృహమేధినామ్.

౪౮

తా. బిడ్డలుగల ఇద్దఱుభార్యలును, అధీనముతప్పి పుట్టింటికిచేరిక తోడబుట్టువుల డుటయు, ఈరెండును గృహస్థులకు అశ్రాంత కలహయోగమునకు సాధనమగును.

శ్లో. ద్వే భార్యే బహవః పుత్రాః దారిద్ర్యం రోగశంభవః,

జీర్ణాచ మాతాపితరా వేకై కం సరకాధికమ్.

౪౯

తా. ఒక మనుష్యునకు ఇద్దఱు భార్యలుండుట, బిడ్డలు ఆశీసులుండుట, దారిద్ర్యము, రోగమువచ్చుట, తల్లిలిండ్లు ముసలివారలైయుండుట అనునవి ఒక్కొక్కటియే మరగముకంటె ఎక్కుడు కష్టముకొనంగును.

ఋణదాత.

శ్లో. స్మృతే నీదంతి గాత్రాణి దృష్టే ప్రజ్ఞాపి నశ్యతి,

అహో మహా దిగం భూతం ఉత్తమర్ణాభిశబ్దితమ్.

౫౦

తా. అప్పులవానిపేరు తిలంచినంతమాత్రమున దేహము కంపమిత్తును. చూచినయెడల తెలివితప్పును. కనుక ఋణదాతయనువాడు నిజముగా పెద్దభూతమనియే చెప్పవలయును. దయ్యమునుచూచిన గేహము కంపించును. మైకముపచ్చును కనుక దయ్యమునకంటె ఋణదాతకును భేదములేదు.

శ్లో. అంతకోఽపిహి జంతూనా మంతకాల మపేక్షతే,

నకాలనియమః కశ్చిదుత్తమర్ణస్య విద్యతే

౫౧

తా. సకలభూతముల ప్రాణముల నసలీలకంపెడి యముడయినను మృత్యుకాలము సమీపించినప్పుడు మాత్రమే జనులపీడించును గాని ఋణదాతయగువాడు మాత్రము కాలనియమములేక యెప్పుడుతలచిన అప్పుడే అప్పుపుచ్చుకొన్నవానిని యమ బాధలుపెట్టును

శ్లో. న సత్త్వామో ముఖే నంసాం న పాశం వా కరాశ్చలే,

ఉత్తమర్ణ నువేత్త్యైన తథాఽపున్ద్వివిజతే మనః.

౫౨

తా. యమధర్మరాజా ముఖమనంగన్నటుల అప్పులవానిముఖమన కొరలులేవు చేతపాశములేగు. అయినను అప్పులన నివచూడగనే అప్పు పుచ్చుకొన్నవానిమనస్సు కలకలఁజెందును.

దారిద్ర్యము.

శ్లో. శత్రౌ సాంత్యం ప్రతీకారః సర్వరోగేషు భేషజమ్,

మృత్యౌ మృత్యుంజయధ్యానం దారిద్ర్యేతు నకించన.

౫౩

తా. శత్రువునకు కోపమువచ్చినయెడల మంచిమాటచేత వాడు శాంతించును. రోగమునకు మంచిమందుతిన్నయెడల శాంతించును మృత్యుంజయధ్యానముపలన మృత్యుబాధతోలగును. కాని దారిద్ర్యనివారణార్థము ప్రతీకార మేమియు లోకమునలేదు.

శ్లో. శక్తిం కరోతి సంచాగే శీఘ్రేష్టే మర్షయత్సపి,

దీపయత్సదరేవహ్నిం దారిద్ర్యం పరమాషధమ్.

౫౪

తా. దారిద్ర్యమునెడి మంచిమంగు దేశములు తిరుగుటకు శక్తిని కలుగఁజేయును చలిపలనను, యెండవలనను కలిగెడిబాధను సహింపఁజేయును. జతరాగ్నిని బాగుగ ప్రజ్వలింపఁజేయును.

శ్లో. గిరం స్రలంతీం మీలంత్యో దృశౌ పాదౌ వినంనుతౌ,

ప్రోతాసహయతి యాచ్ఛాయాం గాఢాజ్ఞేన వరిద్రతా.

౫౫

తా. దారిద్ర్యము రాజాజ్ఞతో సమానమయినది ఏల నునఁగా రాజాజ్ఞకు భయంపడినవాడు మాట మాట్లాడునప్పుడు తొలుపాటుపడుచు, కన్నులను మూసుకొనుచు, కాళ్ళువడకుచు ప్రభువును ప్రార్థించును. అట్లే దారిద్ర్యమును పరులను యాచింపఁబోయినప్పుడు మాట తబ్బిబ్బుతో కన్నులుమూసుకొని కాళ్ళు గడగడపడకుచు యాచించును గనుక దారిద్ర్యమునకు రాజాజ్ఞకును సమానత్వము ఇట్ల చెప్పఁబడినది.

శ్లో. జీర్యంతి రాజవిద్యేషాః జీర్యంత్యవిహితాన్యపి,

ఆకించన్యబలాధ్యానా మంతతోఽశ్శాపి జీర్యతి.

౫౬

తా. అతి బలవంతులగువారలు రాజవిద్యను గుఱచరించినను, రాజజ్ఞులు విధేయతను గనంబఱచకపోయినను వారియంగురాజు ఉపేక్షనుపహించునటుల అతిదారిద్ర్యముగలవారలు రాజద్రోహకృత్యము నాచరించినను, అవిధేయతను గనంబఱచినను రాజులు పేక్షించుచుండురు. సమర్థులగు వారలతో విరోధమేలయని బలవంతులగువారలు అవిధేయతను గనంబఱచిన సుపేక్షింతురు బలహీనులు అవిధేయతను గనంబఱచిన యెడల ఈ విచ్ఛిన్నము మనల నేమిచేయుగలఁడని యంత్యముతో సుపేక్షను గనంబఱచెదరు చివరకు రాయికూడ దరిగ్రునకు జీర్ణముగును.

శ్లో. నాస్య చోరా న పిశునా న దాయాదా న పార్థివాః,
దైన్యం రాజ్యాదపి జ్యాయో యది తత్త్వం విబుధ్యతే. ౫౭

తా. దరిగ్రునకు దొంగలవలనగాని, కొండెగాండ్లవలనగాని, దాయాదులవలనగాని, రాజులవలనగాని భయమునుపదియేలేదు. కావున యధార్థముగ విచారించిచూచిన దొంగలవలనను, కొండెగాండ్లవలనను, దాయాదులవలనను, శత్రురాజులవలనను యెప్పుటికప్పుడు భయము కలుగుచుండెడి రాజ్యముకంటె దారిద్ర్యమే ఉత్తమమయినది.

సంపద.

శ్లో. ప్రకాశయత్యహంకారం ప్రవర్తయతి తస్కరాన్,
స్తోతాహయతి దాయాదాన్ లక్ష్మీః కించి దుష్కీతా. ౫౮

తా. నడుమంత్రపుసంపద కొద్దిగావచ్చినయెడల వానికి వెంటనే అహంకారము విజృంభించును. దొంగల సమయమెప్పుడు దొరకునాయని కనిపెట్టించుదురు దాయాదులువేధింపఁ దలపడుదురు

శ్లో. విడంబయంతి యే నిత్యం విముగ్ధా ధనినో జనాః,
తపవతు విడంబ్యంతే శ్రియా కించి దుపేక్షితాః. ౫౯

తా. ఏమనుష్యులు మూఢులగు ధనవంతులఁగాంచి (వీరికి యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానములేదు అను మున్నగురితగ) పరిహసించుచుండురు గాని అట్టి పరిహసించువారలు తమకు కొంచెము తక్కికటాక్షముకలుగఁగానే ఇతరులచేత పరిహసింపఁబడుచుండురు. అనగా ధనములేనప్పుడు గల యుక్తాయుక్తపరిజ్ఞానము ధనమున్నప్పుడుండదనిభావము.

శ్లో. సామాన్యబుద్ధి స్తోత్రేషు దేవతాబుద్ధి రాత్నని,
కీటబుద్ధి ర్మనుష్యేషు నూతనాయా శ్శ్రియః ఫలమ్. ౬౦

తా. తమను ఇతరులు కొనియాడుచున్న స్తోత్రపాఠములు యధార్థములనియు, తాను దేవుఁడననియు, తనకంటెవేఱయిన మనుష్యులందఱు పురుగులనియు ననుభావము నడుమంతరపు నీరివచ్చినవానికి ఏర్పడును. అనగా పుష్పకతో నుండిలేఁ చెడిబ్రలకిన వానికి స్వాతిశయమెక్కుడని భావము.

శ్లో. శృంగంత ఏవ పృచ్ఛంతి పశ్యంతోఽపి స జానతే,
విడంబనాని ధనికాః స్తోత్రాణీత్యేవమన్వతే.

౬౧

తా. ధనికులు తన్నుగూర్చి ఇతరులు గట్టిగా మనవిచేసికొనుచున్నను విననివారి
వలె “ఏమి మఱుఁ చెప్పము” అని పలుకుచుండురు. కన్నులముందఱునే ఆవిషయము జరు
గుచున్నను నెలియనిదానివలె నుండురు. ఇతరులు తమ్ము పరిహాసమొనర్చుచున్నను వారు
కొనియాడుచున్నారని తలంతురు. అనగా నడుమంతరపుసిరివలన వివేకము నశించుననుట.

శ్లో. ఆపృత్య శ్రీమదేనాంధా నన్యోన్యకృతనంవిదః,
సైవీరం హసంతి పార్శ్వస్థా బాలోన్మత్తపిశాచనత్.

౬౨

తా. ధనమదముచేత కన్నులుపూడిపోయి పొలుకుపి ఆయుక్తికార్యము లాచ
రించువారలను చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులు ఒకరికొకరు సంతమగా మాట్లాడుకొను
చు బాజరను, పిచ్చివారలను, దయ్యముపట్టినవారలను చూచి నవ్వునట్లు యధేచ్ఛగా
నవ్వుచుండురు. (బాలోన్మత్తపిశాచగ్రస్తు లితరులుచేయు పరిహాసము నెఱుంగజాలన
టుల ధనమదాంధులకూడ తమ యకృశ్యములఁగాంచి ఇతరులు పరిహసించుట నెఱుం
గజాలగనుట.)

శ్లో. స్తోత్రవైయః స్తూయతే నిత్యం సేననీయైశ్చ సేన్యతే,
నభిభేతి న జిహ్రేతి తథాఽపి ధనికో జనః.

౬౩

తా. ధనముగలవాఁడు తాను యెవ్వరిని స్తోత్రముచేయించుమునో అట్టివారలచేత
తాను స్తోత్రముచేయించుడుచున్నవాఁడైనను ధయంఁడఁడు. తానెవ్వరికి పరిచర్యచేయవల
యునో అట్టివాఁలచేత తాను సేవించుబడుచు యీ యకృశ్యమునుచూచి సిగ్గుపడఁడు.
(అకఁగా ధనికునకును యుక్తాయుక్తిపరిజ్ఞానము నశించుననుట)

శ్లో. క్షణమాత్రం గృహవేశో యానుమాత్రం నురానుదః,
లక్ష్మీనుదస్తు మూర్ఖాణా మాదేహ మనువర్తతే.

౬౪

తా. దయ్యముపట్టినయెడల దానియాకేశము క్షణకాలముండిపోవును. కల్లుత్రాగిన
కలిగడికైపు యొకజాముసేపుండును. కాని మాధుఁకులవచ్చిన విశ్వర్యమదము మాత్రము
అమరణాంతము వారిని విడఁజాలరు.

శ్లో. శ్రీర్వాస మర్థమాసం వా చేష్టిత్వా వినిర్తతే,
వికారస్తు తదారభ్యో నిత్యో లభునగంధనత్.

౬౫

తా. సంపద నెఱయొపదియెగురోజులలో నుండిపోవునుగాని అసంపదవచ్చినప్పు
డువచ్చిన విశ్వర్యమదముమాత్రము ఉల్లికంఠువలె యెల్లప్పుడు స్థిరముగానుండును. నడు
మంతరపుసిరి వచ్చినవారికేవచ్చిన విశ్వర్యమదము ధనముపోయినపిదపకూడ పోక మరణ
మువలకు వారి నంటియుండుననుట.

శ్లో. కంఠేషుదః కోద్రవజః హృది తాంబూలజో మహః,
లక్ష్మీమదస్తు సర్వాంగే పుత్ర దారముభేష్యసి.

౬౬

తా. ఆరికయన్నమును తిన్నయెడల ఆయన్నము జీర్ణించుదనుక గొంతులో పుడక గ్రచ్చుకొన్నటుల నుండును కనుక ఆమదము గొంతునందే నుండును. తాంబూలము వేసికొన్నయెడల సొక్కువ త్తివప్పుడు అది తొమ్మును అనుచునటులనండును విశ్వర్య ముచేతవచ్చిన మదవికారము దేశమునంగుండు సకలవయములందేగాక అధిగమి యొక్కపుత్రుని, భార్య మున్నగు వారిముఖములయంగన్ను గనంబడుచుండును ధన వంతునియొక్క భార్యపుత్రాగలయంగుకూడ విశ్వర్యమదమత్తక గనబడుచుండుననుట శ్లో. యత్రాసీ దస్తివా లక్ష్మీ స్తత్రోన్మాహః స్రవర్తతామ్,

కులేష్యనతర త్యేషా కుష్మాసస్తారనత్కథమ్.

౬౭

తా. ఎవనికి ఇదివఱకు ధనముండెనో, లేక ఇప్పుడుధనమున్నదో వానియందీధన మదోన్మాదమందుండుగాక. కాని యీధన మదోన్మాదము కుష్టుము, అపస్మారము మున్న గు రోగములవలె వంశమునంగుకూడ సంక్రిమించుచున్నదే! ఇంగులకు కారణమేమి? తనకు తనతిండిలేకపోయినను “తమతాత కోటిశ్వరుడని” చెప్పుకొనుచు విట్టవీగుచుం డువారల కూడ లోకమునంగు పలువురుగలరని భావము.

శ్లో. అధ్యాపయంతి శాస్త్రాణి తృణీశుర్వంతి పండితాః,

విస్తారయంతి జాతినీ స్వాం నరాటాః పంచమాః కరే.

౬౮

తా. కొందఱు నీమలు చేతిలో విద్యార్థివ్యాపరగానే పండితులయినవారలను గడ్డిపోవనుచూచినటుల చూచుచు తామే సకలశాస్త్రముల నెఱిగినవారివలె శాస్త్రార్థ ములను లోకులకు బోధించుచు తానుజన్మించిన కులపేదయో యను విషయమానుకూడ మఱిచిపోవుచుండురు.

శ్లో. భిభర్తు భృత్యం ధనిః దత్తాం వా దేయ మర్థిషు,

యానద్వాచకసామర్థ్యం తావ ల్లోకో న మృష్యతి.

౬౯

తా. ధనికుడగువాడు సేవకులను పోషించుగాక. యాచకులకు తగినటులనొ సంగి సత్కరించుగాక. అయినను ఉన్నదంతయు ఇతరులకొసంగి ఆతడుకూడ యా చకునితో సమానుడయినగాని వానిని లోకులమన్నింపరు.

కొండెగొండ్లు.

శ్లో. ధనభారోహి లోకస్య పిశునై రేవ ధార్యతే,

కథం తే తల్లఘూకర్తం యతంతేపరధాన్వితః.

౭౦

తా. ధనికులగువారలవద్దనుండు ధనము యొక్క భారమును పిశునులగువారలు

(అనగా ఓర్వలేనివారలు) మాయమన్నటుల తోచుచున్నది. అట్లుండుటచేతనే ఇతరులదగ్గఱయన్న భవభారమును తగ్గించుటకు తామిప్పుడు శ్రమపడుచుండురు ఆకగా ఇతరులభవమునుగాంచి యోర్వజాలరని భావము.

శ్లో. శ్రమానుగూపం పిశువః కిముపక్రియతే నృపైః,

ద్విగుణం త్రిగుణం వాఽపి కృతాంతో లాలయిష్యతి. ౭౧

తా. ఇతరులపైన లేనిపోని చాడీలను రాజులతోచెప్పి వారియందు రాజులకు వైముఖ్యమును పుట్టించునట్టి కొంతగాండ్లకు రాజు తగిన బహుమానమును చేయజాలఁడుగాని ఆశ్రమకు ఇబ్బడిగానో మబ్బడిగానో తగినసన్మానమును యమధర్మరాజు చేయఁగలఁడు.

శ్లో. గోకర్ణే భద్రకర్ణేచ జపో మహర్కర్ణనాశనః,

రాజకర్ణేజప స్పద్యః సర్వకర్ణపినాశనః. ౭౨

తా. గోకర్ణక్షేత్రమునందఁగాని భద్రకర్ణక్షేత్రమునందఁగాని మంత్రజపము సలిపినయెడల పాపజాలమంతయు నశించును. రాజాయుక్తకర్ణములందు జపము సలుపుచుండినయెడల పనులన్నియు చెడును.

శ్లో. నస్సార్థం కించి దిచ్ఛంతి నప్రేర్యంతే చకేనచిత్,

సరాథేషు ప్రవర్తంతే ఖిలా స్సంత శ్చ తుల్యనత్. ౭౩

తా. దుష్టులన్నూ సత్పురుషులన్నూ స్వలాభము నపేక్షింపకయే ఒకరి ప్రేరణలేకయే ఇతరులవిషయమును ప్రవర్తించుచున్నారు. అయితే సత్పురుషులు తమముల నితరులకోరక పోయినను వారికి మేలుచేయుటకు నిగపేక్షబుద్ధితో ప్రవర్తించెదరు. గుర్కాదులు తమకు నష్టములేకపోయినను ఇతరుల కపకారమొనర్ప ప్రయత్నింతురు. ఇదియే ఇరువురులకు గల భేదము.

శ్లో. కాలాంతరేవ్యానర్థాయ గృహ్యో గేహోపరి స్థితః,

ఖలో గృహసమీపస్థ స్సద్యోఽనర్థాయ దేహినామ్. ౭౪

తా. ఇంటిమీద గుడ్లగూబ మన్నగు క్షి నిలిచిన యెడల కొంతకాలమునకు చెరువు సంభవించుననుట కాస్త్రాగ్రధనిదిధముగాని గుప్తుఁడు ఇంటికి సమీపముననున్నను వెంటనే అనర్థము ను కలిగించుటమాత్రము జగత్ప్రసిద్ధము.

లోభులు.

శ్లో. శుష్కోపవాసో ధర్మేషు భేషజ్యేషుచ లంఘనమ్,

జపయజ్ఞశ్చ యజ్ఞేషు రోచతే లోభశాలినే. ౭౫

తా. లబ్ధులగువారలను ధర్మములందు శుష్కోపవాసమున్నూ, రోగచికిత్సలందు లంఘనచికిత్సయు, యజ్ఞములందు జపయజ్ఞమున్నూ సర్వోత్తమములుగాఁ గనబడును.

శ్లో. కింవత్సృతీతి ధనికా ద్వావ దుద్విజతే ౭భనః,

కింప్రత్యృతీతి లుభో౭పి తాన దుద్విజతే తతః.

౭౭

తా. దరిద్రుడగువాఁడు ధనికుని యాచించుటకుఁ బోయినప్పుడు వాఁడేమి చెప్పునోయని భయంపడుచుండును యాచకునిచూచి లోభియు పిండేమియడుగునో యని భయంపడుచుండును.

శ్లో. సర్వమాతిభ్యశాస్త్రార్థం సాక్షాత్కుర్వంతి లోభినః,

భిక్షాసంబళ మేకైకం యేహి సత్యంతి నేరువత్.

౭౮

తా. లోభులయినవారలు అతిభిక్షాజనుగూర్చి శాస్త్రములంగు చెప్పబడిన విషయమునంతయు స్వయముగా తానునలంబించుచున్నారు. అతిభిక్షిపెట్టిన ఒక్కొక్క కబళము మేరువుతో సమానమయినది అని శాస్త్రములంగు చెప్పబడియున్నది కావున అట్టి కబళమును మేరువుగాతలంచి అతిభుజులు పెట్టుటకు మనసాపసుకుండును.

శ్లో. ధనపాలః పిశాచోహి దత్తే న్వామిన్యపాగతే,

ధనలుభః పిశాచస్తు న కస్యైచన దిత్సతి.

౭౯

తా. నిత్యపాదికమును కాపాడెడి పిశాచము ఆధనముపొందుటకు అర్హుడయిన వాఁడు పచ్చినయెడల వానికి ఆధనము నొసగును కాని ధనలోభియును పిశాచము మాత్రము ఎక్కడిని తృణమయిన నిచ్చుటకు సమ్మతించును.

శ్లో. దాతారో ౭ర్ధిభి రర్థ్యంతే దాతృభిః పున రర్థినః,

కర్తృకర్తృన్యతీహారా దహణో నిమోన్నతం కీయత్.

౮౦

తా. యాచకుఁడే ఇప్పుడు దాతలు అర్థింపబడుచున్నారు. కొంతకాలమునకు మఱి నీదాతలు ఆయాచకులనే యాచించుచున్నారు. ఇప్పుడు దాతయైనవాఁడు మఱొకప్పుడు యాచకుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈకర్మకర్తృత్వములయొక్క మార్పునల్లనే ఎచ్చుతగ్గులు యేర్పడుచున్నవి ఇది యాశ్చర్యముగదా.

శ్లో. స్వస్తి న్నసతి నార్థస్య రక్షక స్సంభవే దితి,

నిశ్చిత్రైవ స్వయ మపి భుంక్తే లుభః కథంచన.

౮౧

తా. తాను జీవించియుండనియెడల తన ధనమును రక్షించువాఁడు లేకపోవునని తలంచినయే లోభియగువాఁడు తన దేహభారణకు తగినంత యన్నమును మాత్రము అతి కష్టముమీద తినుచున్నాఁడు.

శ్లో. ప్రస్థాస్యమానః ప్రవిశే త్ప్రతిష్ఠేత దినేదినే,

విచిత్రానుల్లిఖే ద్విఘ్నాక తిషాసు రతిభిశ్చిరమ్.

౮౨

తా. పాఠుగిండ్ల తినమఱిగినవాఁడు ఒకరింటికి అతిధిగాఁబోయి అచటనేకాలా

నుకొని సాట్టబోసుకొన దలచినవాడయి ఇంటివారలు పొమ్మని చెప్పినప్పటికిన్నీ యెప్పటికప్పుడు బయలుదేరుచు పిల్లి గుళ్ళకునహయెననియు, మఱునాడు తుమ్మిరనియు, ఆమరునాడు ఒంటి బ్రాహ్మణుఁ డెదురాయెననియు, లేనిపోని విఘ్నములు కల్పించి చెప్పుచు కడలకయుండును.

డాంబికులు.

శ్లో. ఘటకం సమ్యగారాధ్య వైరాగ్యం పరమం పదేత్,

తావదధ్యాః స్రసిద్ధ్యంతి యావచ్ఛాసల మాన్వతమ్.

౮౨

తా. ఘటకుడనవానిని మాత్రము చక్కఁగా చేర్చుటకుకొని వానిని బాగుగా సత్కరించి తనకు ధనమునం దాశలేనటుల నటించుచుండునెడల ద్రవ్యము నెంతయో గడించవచ్చును అట్లెడల తనకుం గల ధనాశను లానే వెల్లిడించిన కార్యము చెడిపోవును (ఘటకుడనఁగా రాజునగాని ధనినగాని చూపించి పరిచయము కలిగింపఁ చేసి ద్రవ్యమును అర్జించుటకు దారిచూపి అద్రవ్యమునందు కొంతభాగము తాను గ్రహించువాడు).

శ్లో. ఏకత సుర్వశాస్త్రాణి తులనీకావ మేకతః,

న క్తవ్యం కించి దత్తుక్తం వస్తుత మ్తులనీవరా.

౮౩

తా. శాస్త్రములన్నియు ఒకయేట్రు, తులసికట్టై, (తులసిపూలనాల) ఒకయేత్తు అని చెప్పాలయును అలోచించిచూచినయెడల తులసిపూలయే మిన్నయగును. శాస్త్రాలు చదివి సంపాదించుటకంటె మెడనిండు తులసిపూలల వేసికొన్నయెడల ద్రవ్యము నెక్కుడు గడించవచ్చుననిభావము)

శ్లో. విన్యతం బాహునేదం తులస్యః పతతా గుణాః,

విశ్వసంమోహినీ విత్తదాయినీతి గుణద్వయమ్.

౮౪

తా. తులసియొక్కగుణములను నిర్ణయించెప్పినట్టి బాహులుండు తులసియంగు గల “ప్రపంచమును మోహింపఁజేయును, ధనమునిచ్చును.” అను గుణద్వయమును చెప్పుచురిచినాడు.

శ్లో. ప్రదీయతే విదుష్యేకం కవా దశ నటే శతమ్,

సహస్రం డాంభికే లోకే శ్రోత్రియే సతు కించన.

౮౫

తా. లోకులు (తమదగ్గఱకు శాశ్వతమడత బుజానవేసికొన్న) శాస్త్రి యాచనకు వచ్చిన వాని కొకరూపాయనిత్తురు. (తమపేరు పద్యములతోచేర్చి చదువుచు) విషయకు వాడువచ్చి యాచించిన పదిరూపాయాలనిత్తురు. నాట్యగాడువచ్చి యాచించిన నూట పదియారు సంభావన లాసంగుగురు డాంబికుడువచ్చి పటాటోపమొన్నిన వేయిని

నూటపదియారులు ఇచ్చి పాష్టాంగనమస్కార మొనర్చుట 'ఇత్యాహ' యనుచు శ్రీ త్రి యుడువచ్చి యాచించిన వానిమాత్రముడక అర్థచంద్ర ప్రహరము నొసంగ నిద్దపడు దురు. (కలియుగమునందు పైదాబులచూచి సత్క రించువార యందురుగాని యోగ్యతను గాంచి సత్కరించువారలు మాత్రము గనంబడరనిభావము)

శ్లో. కాపీనం భసితాలేవో దర్భా రుద్రాక్షమాలికాః,

మాన మేకా సికాచేతి మూర్ఖసంజీవనాని షట్.

౮౬

తా. గోచిపెట్టుకొనుట, రేహముగిండ బూడినబూకుకొనుట, వ్రేలికి దరిగి పలి త్రిముగరించుట, మెడగిండ రుద్రాక్షమాలికల వేసికొనుట, మానవ్రతము, కదలక మెదలక కూర్చుండుట, యీ యాఱుకృత్యములు మూర్ఖుని బ్రతుకు దెరువునకు మంచి యుపాయములు.

శ్లో. వాసః పుణ్యేషు తీర్థేషు ప్రసిద్ధశ్చ మృతో గురుః,

అధ్యాసనావృత్తయ శ్చ కీర్తనీయా ధనార్ధభిః.

౮౭

తా. లోకులనుండి నమను ఆనాయాసముగ సంపాదించఁదలంచిన యాచకు లు "తామ కాశీక్షేత్రమునంగు నివసించువారతగునియు, కాశీక్షేత్రమునందేగాక జగ మునందంతయు ప్రసిద్ధిగాంచిన గంగాధరకాశ్రి గారు తమకు విద్యాగురువులనియు, మీ పంటివారివలన తగించిన ధనమువలన విద్యాస్థల కన్నపాసము లిచ్చుచు కాశీక్షేత్రవాస మొనర్చుచు కాశ్త్రముల బోధించుటయే తమవృత్తియనియు, చెప్పవలసినవారగుచు. (దీనివలన గౌరవము ధనలాభముకూడ కలుగునని భావము)

శ్లో. మంత్రభగింశే సంప్రదాయః ప్రయోగ శ్చుప్యతసంస్కృతో,

దేశధర్మ స్త్వనాచారే పృచ్ఛతాం సిద్ధము త్తరమ్.

౮౮

తా. దాంతులగువారలు తామచెప్పెడి మంత్రమునందు స్వరవర్ణాదిలోముల నితరులకునిపెట్టి ఇదియేమియని యడిగిన ఇదియే మాసంప్రదాయపాఠమనియు, క్రియా లోపము సంభవించెనని ఎవ్వరైననడిగిన యీప్రయోగ మిట్లేయండవలయుననియు, ఏమి యిట్లనాచారము చేయుచున్నారే యని యడిగిన 'మాదేశాచార మిట్లే' యనియు తడువుకొనక సమాధాన మిచ్చుచుందురు.

శ్లో. యథా జానంతి బహుో యథా వక్ష్యంతి దాతరి,

తథా ధర్మం చరే త్సర్వం నవృథా కించి దాచరేత్.

౮౯

తా. ధనము గణించఁదలంచినవాడు "తానుచేయు వ్రతనియమాదులు అనేకు లను తెలియనట్లుగను, ఆ తెలిసికొన్నవారలు తన మాహాత్మ్యమును ధనికుడగు దాత దగ్గల చెప్పునట్లుగను ఆచరింపవలయును గాని ఇతరులకు తెలియకుండునటుల ఏకార్య మును చేయఁగూడదు.

శ్లో. సదా జహతు హస్తే క్షుధ్యే మధ్యే ఓమీలనమ్,

సర్వం బ్రహ్మేతివాన శ్చ సద్యః సత్యయహేతవః.

౯౦

తా. చేతియం చెల్లఁపకు జపస్త్రము, నడుమనకు కన్నులు మూసుకొనుట, 'సర్వం బ్రహ్మ' యని చెప్పుమందుట. ఇవి 'మహాత్ముడు' అని అప్పుడే నమ్మకము పుట్టించుటకు నిమిత్తము అగుచున్నవి.

శ్లో. ఆమధ్యాహ్నం ధీవాన సుమాజే దేనతార్కనమ్,

సతతం శుచివేషశ్చ త్యేత స్థంభస్యలక్షణమ్.

౯౧

తా. మధ్యాహ్నమునకు నదీతీరమున నుండుట, (ఇట్లున్నయెడల స్నాన, సంధ్యా, జప, బ్రహ్మయజ్ఞగుల స్మృతి నాచరించువాడని తోకులు తలంచెదరు) పగుగురు చేరి యున్నప్పుడు దేవతార్కనము సుంపుట, ఎల్లప్పుడు మడికట్టకొనిన వారివలె నుండుట. ఇవి దాంబికునకు బ్రతుకుచున్నము.

శ్లో. తావద్దీర్ఘత్యేకయావత్సన్ధ్యస్తప్తమేళనమ్.

తావత్సంక్షిప్తతీసర్వం యావత్స్థానవికృతే.

౯౨

తా. తానుచేయు సంధ్యాజపాదులు చూచునార లుండునంతవఱకు చేయుచునే యుండవలయును. చూచునారలు లేనప్పుడు వెంటనే ~~తావత్~~ సంక్షేపింపవలయును. ఇది దాంబికుల లక్షణము.

శ్లో. ఆనందభాష్పరోమాంచా యస్య స్వేచ్ఛానశంవదా,

కిం తస్య సాధనై ర్నైవ కింకరా స్సర్వపార్థినాః.

౯౩

తా. ఎవనికి తలచినవెంటనే ఆనందభాష్పములు, కేహము గగుర్పొడుచుట స్వాధీనములయి ఎచ్చుచుండునో అట్టివానికి ఉపాయాంతరములతో నపేక్షలేకయే రాజాధిరాజులందఱు వానికి దాసానుదాసులయ్యెదరు.

శ్లో. వికుర్వంతే దంష్యమానాః లాల్యమానాస్తతస్తరామ్,

దుర్జనానా ముక్తోన్యాయ్యం దూరాదేన విసర్జనమ్.

౯౪

తా. దుర్జనులను శిక్షించినయెడల సమయముకినిపెట్టి యపకారము చేయఁదలంపకుదురు. దగ్గఱచేరి బుజ్జగించుచుండిన అంతకంటె మిక్కిలిగ యపకార మొనర్తురు. కావున గడ్డులకు దూరముగ తొలగియేయుండుట మంచిది.

శ్లో. అదాన మీషద్దానం చ కించి త్క్రొపాయ దుర్ధియామ్,

సంపూర్ణదానం స్రక్మతీ ర్వీరామో వైరకారణమ్.

౯౫

తా. దుష్టుల కివ్వకపోయినను కొద్దిగ యిచ్చినను వారు కోపపడుదురు. బాగుగ నొసంగిన వారిస్వభావము గనంబడుతురు. (అనగా ఉపకారికికూడ సమయము చూచి

యవకారము నొనర్తురు) ఇచ్చుచు నిలిపినయెడల విరోధింతురు. (అనగా దుష్టులగువారలెట్లయినను ఇతరుల ధనమును వీలయినంతవఱకు హరింపవలయునని చూచుచుండుటగాని శక్తికొనియున్నదిచ్చినని సంకోచముగాని భావగనిచ్చినని కృతజ్ఞులయ్యుండుటగాని శక్తియున్నప్పుడేచ్చినారు ఇప్పుడెవ్వకపోతే మాత్రమేమియని విశ్వాసమునుగాని కలిగియుండరని భావము.)

శ్లో. జ్యాయా నన్తవో దుష్టై రీర్ష్యాయై సంస్తవః పునః,

ఆపత్యసంబంధవిధి స్తవనర్థాయైవ కేవలమ్.

౯౬

తా. దుష్టులతో సహవాసముచేయకపోవుట శ్రేష్ఠము. పరిచయము పెట్టుకొన్నయెడల అది క్రమక్రమముగ అనూయకు కారణమగును. ఇంక దుష్టులలో వివాహ సంబంధమును కలగజేసికొన్నయెడల తనకవర్ధమును తానే చేసికొన్నటులగును.

శ్లో. జ్ఞాతేయం జ్ఞానహీనత్వం పిశునత్వం దరిద్రతా,

మిశంతి యది చత్వారి తద్దిశేఽపి నమోనమః

౯౭

తా. జ్ఞాతిత్వము, జ్ఞానహీనత, దీర్ఘలేమి, దారిద్ర్యము, ఈనాలుగు ఒకచోట చేరియున్నయెడల అది క్షుణ్ణమకూడ వేయినమస్కారము లొనర్పవలయును. అనగా అట్టితావున నున్నయెడల అట్టివి గలుగును

శ్లో. పరచ్ఛిద్రేషు హృదయం పరవార్తాసు చ శ్రవః,

పరమర్కసువాచంచ ఖిలానా మస్పృశ ద్విధిః.

౯౮

తా. బ్రహ్మదేవుడు దుర్మార్గులమనస్సును, పరచ్ఛిద్రాన్వేషణము నిమిత్తము న్ను, చెవులను పరస్పరైంతర్గతము నిమిత్తమున్ను, వాక్కును పరులచర్మముల వారి శత్రువులకు చెప్పనిమిత్తమున్ను స్పృశించినాడు. (అనగా దుష్టులు పరచ్ఛిద్రమునే సర్వదాకనిపెట్టుచు పరులేమిచూట్లాడెదలతో యని పొర్చుచుండివినుచు వారిరహస్యమును వారిశత్రువులకు తెలిపి సంకటముల సమకూర్చుచుండురని భావము)

శ్లో. విషేణ పుచ్చలగ్నేన వృశ్చికః ప్రాణినా మివ,

కలినా దశమాంశేన కాల స్ఫుర్వోఽపి దారుణః.

౯౯

తా. లేలు కొండియందున్న విషముచేత ప్రాణులకు భయంకరమయి తోచుచున్నటుల పదియవంశము జరుగుచున్న యాకలికాలముచేత కాలమంతయు భయంకరమయి తోచుచున్నది.

శ్లో. యత్ర భార్యాగిరో వేదాః యత్ర ధర్మోఽర్థసాధనమ్,

యత్ర స్వప్రతిభా మానం తస్య శ్రీకలయే నమః.

౧౦౦

తా. ఏకాలమునందు భార్యయొక్కమాటలే శబదవాక్యము లగుచున్నచో, ఏకాల

మునందు ధర్మాచరణము గనాన్వయము సాధనభూతమయి వెలయుచున్నదో, ఏకాంతము నందు తనక తోచినదియే కాస్త్రప్రమాణముగా భావింపబడుచున్నదో అట్టి కలికాలమునకు ఒక్కనమస్కారము.

శ్లో. కాను హస్తు జగత్సర్వం కాలస్యాస్యనశంబదమ్,
కాలకాలం ప్రసన్నానాం కాలః కిం నః కరిష్యతి. ౧౦౧

తా. ఈ ప్రపంచమంతయు కాలాధీనమయియున్న విషయము సత్యమే అయినను కాలమునకుడు కాలమునకు వెలయుచున్న శ్రీమృత్యుంజయుని భక్తులగు మమ్ముల నీకాండేమిచేయగలడు?

శ్లో. కవినా నీలకంఠేన కలే రేతద్విడంబనమ్,
రచితం విదుషాం ప్రీత్య రాజాస్థానానుమోదనమ్. ౧౦౨

తా. నీలకంఠదీక్షితుడను కవిచేరి ఈ కలివిడంబనశతకము రాజసభలయందు ఆమోదమునందురీతిగ విద్యుత్ప్రీతికొలుపు రచింపబడినది.

శ్రీనీలకంఠమహాకవికృత సుభాషిత శతక త్రయమునందు
కలివిడంబనశతకము సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

సుభాషితశతక త్రయమునందు రెండవదియగు
న భా రం జ న శ త క ము.

శ్లో. వృద్ధ్యనీపరిజ్ఞాన మండితైరివ పండితైః,
స్తంభై శ్చిత్తై ర్వితానై శ్చ నభా కిమవభాసతే. ౧

తా. అటుకాస్త్రముల నెఱింగిన పండితోత్తములచేత నలంకరింపబడిన సభ ప్రకాశించునటుల చిత్రవిచిత్రములగు స్తంభములు చాందినీలు మున్నగునవి మాత్రము గల సభరాణింపదు. (సభకు అలంకారము సభయందున్న పండితులుగాని చాందినీలు శిలలైనపుటి మున్నగునవిమాత్రముగాదని భావము.)

శ్లో. నన్తి సర్వవిధా మర్త్యా న సన్త్యేకే విషశ్చితః,
అనూర్యేణేవ లోకేన కిం తేన విషయేణ నః. ౨

తా. లోకమునంగు సర్వవిధములయిన మనుష్యులున్నారు గాని వస్తుతత్వసరి
జ్ఞాతలగు పండితులమాత్రము గనంబడుటయగును. సూర్యుడులేని ప్రహరమువలెను
న్న ఆ ప్రదేశము నిరుపయోగము.

శ్లో. ఉద్యంతం శతమాదిత్యా ఉద్యంతం శతమింద్రవః,
స వినా విదుషాం వాక్యై ర్నశ్యత్యాభ్యంతరం తమః. 3

తా. సూర్యుడు సూర్యుడయినచేదరు గాక సూర్యుడచంద్రు లుడయింతురుగాక.
విద్యానులయొక్క వాక్యములచేతగాని లోనిచీకటి (అజ్ఞానాంశకారము)తోలగజాలదు.

శ్లో. బహుధా బహుభోద్ధవ్యం బహుభోధ్య బహువాసరాః,
బహుకల్పశతస్థాయీ లబ్ధం బహువిధం యశః. ౪

తా. లోకమునం దెవ్వఁడేని చిరకాలము నిలిదియుండుకీర్తిని సంపాదించు
దలచినయెడల చిరకాలమునేకులకడ కుట్రాపాదకము సలిపి ఎంతయోనెటింగి సంప
దించవలయును.

శ్లో. పాషాణా సుర్వవై తే పద్మరాగేషు కో గుణః,
ప్రకాశః కశ్చి దత్రాస్తస్తి సరత్ర స నవివ్యతే. ౫

తా. లోకమునంగు తాలు ఎన్నివిధముగానో నున్నవి. పద్మరాగములున్నా వా
నిలలో జేరినవియే. అయినప్పటికిన్నీ ఇతరములయిన వానియంగు లేనిప్రకాశమను గుణ
విశేషముండుటచేతనే పద్మరాగము లితరగాకొనియాడఁబడుచున్నవి. (అట్లే పండితులు
పాషురుల మనుష్యమాత్రులయినను జ్ఞానాధిక్యముచేత పండితుఁ డధికులని భావము)

శ్లో. జాత్యన్తా జాతిబధిరా జాతిమూకాశ్చ తేజనః,
సమ్యగారాధితా యై ర్న సన్తో విజ్ఞానసిద్ధవః. ౬

తా. జ్ఞానపముద్రలగు పండితులనుచూచి గౌరవింపనివారలకు కన్నులుండియు
వారు జాత్యంధు లనఁబడుచున్నారు. చెవుండియు పుట్టుచెవుడు లగుచున్నారు నోరుం
డియు, పుట్టుమూగ లగుచున్నారు. (గౌరవాహ్లాదగాంచి గౌరవింపనివారలకు కన్నులు,
చెవులు, నోరుండియు వృద్ధి మనిభావము)

శ్లో. అపి మానుష్యకం లబ్ధ్వా భవంతి జ్ఞానినో నయే,
శుద్ధై వ సరం తేషాం సత్యవాయూనివ ర్తనాత్. ౭

తా. ఈలోకమునందు మనుష్యజన్మమే త్రియు నెవ్వఁడు జ్ఞానపముపార్జనము చే
యుటకు ప్రయత్నింపఁడో వానికంటె పశువే శ్రేష్ఠము. పశువును పాపకృత్యముల నాచ
రింపవు. కావున మనుష్యునికంటె పశుత్వమే శ్రేష్ఠము. (పశ్వాదులకు కర్మాచరణమునం
దు పాపపుణ్యఫలములు లేవనిభావము)

శ్లో. కింసరోక్షం కిమధ్యక్షం కింలభ్యం కిన్నుదుర్లభం,

సర్వ మైంద్రియికం నస్తు సర్వం కరగతం సతామ్.

౮

తా. పండితులగువారలకు ఒకవస్తువు అగోచరమనియు, ఒకటి గోచరించుకనియు, యొకటి సులభమనియు, యొకటి గుర్తభమనియు, యొక్కటి ఇంద్రియగోచరమనియు లేదు. వారికి అన్నియు కరతలామతములవలెనే తోచుచుండును.

శ్లో. స్థావరా జంగమా మర్త్యా బ్రాహ్మణా మునయ స్సురాః,

శివ ఇత్యధ్యమీ ధేదా శ్చిదుత్కర్ష నిబద్ధనాః,

౯

తా. స్థావరములనియు, (అనగా కదలని వృక్షసర్వతాదులు) జంగమములనియు (జంగమములనగా కదలునట్టి ప్రాణులు) మరణ్యులనియు, బ్రాహ్మణులనియు, మునీశ్వరులనియు, దేవతలనియు, శివుడనియు అనెడి నానావిధ భేదములు జ్ఞానాతీతము చేత క్రమముగ నేర్పడినవియే గాని వేరుగాదు.

శ్లో. విద్యు జ్వలధరో వృష్టి శ్చంద్రార్క సాగరా ఇతి,

సర్వ మద్భుత మజ్ఞానాం జ్ఞానతాం తు నకించన.

౧౦

తా. మెఱుపు, మేఘము, వర్షము, చంద్రుడు, సూర్యుడు సముద్రము అనునవి అజ్ఞానము ఆశ్చర్యకరములు గానుండునుగాని జ్ఞానముమాత్రమవితరయియుండునుగాదు.

శ్లో. తత్రతత్ర సిత్తై ర్జ్ఞాన కరణై రివ విగ్రహాః,

విద్యద్భి శ్శోభతే దేశ సై ర్విహీన స్త్వయంగళః.

౧౧

తా. దేహమునందచ్చట కన్ను, ముక్కు, చెవి, నాలిక మున్నగు జ్ఞానేంద్రియములున్నయెడల అదేహము ఎటులకోభించునో అట్లే అచ్చటచ్చట పండితులుగల దేశము రాజించును. విద్యాంసులు లేనిదేశము నేర్తాది జ్ఞానేంద్రియరహితమయిన దేహమువలె ప్రకాశింపదు.

శ్లో. అమలీనున మచ్చిద్ర మక్రేయ మతిసుస్థరమ్,

అదేయ మప్రతిగ్రహ్య మహోజ్ఞానం మహాధనమ్.

౧౨

తా. జ్ఞానమును మహాధనము నిర్మలమయినది, నిర్దోషమయినది, కొనుటకు శక్యముకానిది, అతిసుందరమయినది, ఇతరలకింప శక్యముకానిది, ఇతరులు తీసికొనుటకు శక్యముకానిదియు నయి వెలయుచున్నది.

శ్లో. సద్గతశ్చ క్షిప్తీనానాం శబ్దాభ్యాసో వృధాశ్రమః,

ముగ్ధాని లబ్ధావృ పుష్పాశ్చ ముగ్ధితః కిం కరిష్యతి.

౧౩

తా. సమయోచితపరిజ్ఞానము లేనివార లెన్నికాస్త్రమలఁ జదివినను వృధాశ్రమ యగును గాని అవంతయేని లాభములేదు. బోధివాని! సువాసనగలపూలు ఇచ్చినయెడల వాడువాని నెట్లు ధరింపఁగలఁడు.

శ్లో. శాస్త్రేష్ఠాదుర్గ్రహాః శ్రేష్ఠస్థానైః కవిసూక్తిషు,
దృశ్యం కరగతం రత్నం దారుణం ఘణిమూర్ధని.

౧౪

తా. శాస్త్రములందున్న విషయము గ్రహింపశక్యము కాకపోయినను అదే విషయము కావ్యమునకు ప్రతిపాదించబడిన యెడల అమృతమువలె ఆస్వాద్యమయ్యుండును. కాలసర్పము శిరమునందున్న నాగమణి, భయంకరమయ్యుండును గాని చేతియందున్నరత్నము రమణీయమయ్యుండును గదా!

శ్లో. ఆశ్లాశ్యం వ్యవహారాణా మార్జవం పరమం ధియాన్,
సావిత్రస్త్రి మపి తత్రైషు సూతే కావ్యపరిశ్రమః.

౧౫

తా. కావ్యపరిశ్రమమువలన మనుష్యునకు వ్యవహారములయందు చురుకుదన మేర్పడును. బుద్ధిశూన్యుల, స్వతంత్రయోచనాశక్తి మున్నగునవి చక్కగా నలవడును.

శ్లో. సాహిత్యవిద్యాహీనానాం సర్వశాస్త్రవిదా నుపి,
సమాజం పరిపశ్యన్తి సచుజం బుద్ధిశాలినః.

౧౬

తా. ఇతరములగు శాస్త్రములన్నియు అన్వేషించినప్పటికిని సాహిత్యశాస్త్రము చదువనివారల సమాజమును చూచి బుద్ధిమంతులు సమజముగా భావించుదురు. సమాజమనగా మనుష్యసంఘము. సమజమునగా పశుసమూహము అనగా సాహిత్యశాస్త్ర విహీనులు పశువులతో సమానులు.

శ్లో. అశీఘ్రితానాం కావ్యేషు శాస్త్రాభ్యాసో నిరర్థకః,
కిమస్త్యచసనీతస్య వాజపేయాదిభిర్న్యైః.

౧౭

తా. కావ్యముల నభ్యసించకయే శాస్త్రముల చూపుట నిర్లభకము వాజపేయ, హిందరీకాదియాగములతో ఉపనయనము కానివానికి పని యేమియన్నది. ఉపనయన విహీనుఁడు యజ్ఞాదీము నాచరించుట కెటుల అర్హుఁడో కావ్యాధ్యయనము చేయని వాఁడు శాస్త్రాధ్యయనమున కట్లే అనర్హుఁడనిభావము.

శ్లో. అన్ధా విద్యజ్ఞన్తే గ్రీనా మూకా కవిభిర్బుధైః,
బధిరా గాయతైర్గ్రీనా సభా భవతి భూభృతాన్.

౧౮

తా. విద్యాంధులలేని రాజసభ గ్రుడ్డి కవులులేనిరాజసభ ముగిగొండ సభ. గాయకులులేని రాజసభ చెవిటివాండ్రసభ.

శ్లో. సాహిత్యా దపి శాస్త్రాణి విశిష్టానీతిచే స్మృతిః,
తతోఽపివేదాధ్యయనం తతోపి శివకీర్తనమ్

౧౯

తా. సాహిత్యపరిభాషనముకంటె శాస్త్రాభ్యాసము యెక్కువ గావున సాహిత్య పరిశ్రమలేక శాస్త్రములచదువుట నిష్ప్రయోజనమని చెప్పట తగదు అని చెప్పెదరని

కావ్యములకంటె కావ్యములు గొప్పవే. కావ్యములకంటె వేదాధ్యయనము గొప్పది. ఆవేదాధ్యయనముకంటె శివనామసంకీర్తనము గొప్పది.

కవీశ్వరులు.

శ్లో. సంతృప్త్యా స్పృహ మాతస్థా స్పృహ యోధా సుహృత్తః,
నరేంద్రాణాం విశేషేణ న వినా కవినా యశః. ౨౦

తా. రాజులకు వేలకొలది గుఱ్ఱములుండనిమ్ము, వేలకొలది ఏనుగులుండనిమ్ము, వేలకొలది యోధులుండనిమ్ము, వారెందఱున్నను కవియగువాఁడున్న గాని వానికి కీర్తి కలుగఁజాలదు.

శ్లో. కాణాః కమలపత్రాక్షాః కదర్యాః కల్పశాఖినః,
కాతరా విక్రమాదిత్యాః కవిదృగ్గోచరం గతాః. ౨౧

తా. కవీశ్వరునిదృష్టికి తగిలినవారలలో ఒంటికంటివారలున్నయెడల వారు పద్మ పత్రవిశాలాక్షులనియు, అతిలోభులు కల్పవృక్షములనియు, పిరికిపండ్లు విక్రమాది త్యులుగను లోకమునందు ఖ్యాతిని గాంచెదరు.

శ్లో. పారదేశ్యం నృధాదాస్యం శఙ్ఖానా మేకదారతా,
పాణ్డవానా మభూ త్కీర్త్యై పారాశర్యకవే ర్గిరా. ౨౨

తా. పాండవులయంగుగల ఒకచోట నిలుకడలేడి పరదేశములందు వాసము, ఒక రికి ఊడిగముచేయుట, ఒక్కస్త్రీకి విరుగురు భర్తలుండుట యనునవి సర్వసాధారణముగ నింద్యములేయైనను వ్యాసభగవానుని యనుగ్రహముచేత అపకీర్తికరములు కాక పోవుటయేగాక కీర్తికి కారణభూతములాయెను.

శ్లో. జానాతే య స్స చంద్రార్కౌ జానతే య స్స యోగినః,
జానీతే య స్స భర్గోఽపి త జ్ఞానాతి కవి స్వయమ్. ౨౩

తా. సూర్యచంద్రులు దేనిని ఎఱుంగజాలరో, సమాధిస్థాగరిష్ఠులగు యోగీ శ్వరులు దేని నెఱుంగజాలరో, దేనిని సర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరుఁడుకూడ నెఱుంగజాలఁ డో అట్టిదానిని కవీశ్వరుఁడెఱుంగును.

శ్లో. సర్వాసా మపి విద్యానాం సాహిత్యం హి కవేః పదమ్,
సాధారణ్యేఽపి యత్రైవ సారస్వతపదం ధ్రువమ్. ౨౪

తా. కవీశ్వరునకు పదునాలుగు విద్యలకంటెను, చతుష్షష్టికళలకంటెను, అత్యవశ్యకమయినది సాహిత్యకాస్తాధ్యయనము గాని ఇతరముగాదు. సారస్వతమనుపదము సర్వవిద్యలను తెలిపెడి సాధారణపదమయైనను ముఖ్యముగా సాహిత్యమునందే రూఢిగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

శ్లో. నామరూపాత్మకం విశ్వం దృశ్యతే యదిదం ద్విధా,

తత్రాద్యస్య కవి ర్వేధా ద్వితియస్య చతుర్ముఖః.

౨౫

తా. మనకు గనంబడుచున్న ప్రపంచములయందు నామరూపాత్మకముగ ద్వివిధముగ నున్నది. ఆనామరూపాత్మక ప్రపంచమునందు మొదటిదగు నామప్రపంచమునకు సృష్టికర్తకవి; రూపాత్మక ప్రపంచమునకు సృష్టికర్త చతుర్ముఖులహృ.

మంచిమాట.

శ్లో. నాదాతవ్యం న దాతవ్యం న కర్తవ్యంచ కించన,

సాన్తవ్య మేకం ప్రయోక్తవ్యం సర్వం తస్య వశే జగత్.

౨౬

తా. ఒకరికేమియు నివ్వనక్కరలేదు. ఒకరినుండి ఏమియు పరిగ్రహింప నక్కరలేదు. మఱిమియు చేయనక్కరలేదు. మంచిమాటలుమాత్రము అందఱతో మాట్లాడుచున్నచాలును. వారికి లోకులందఱు వెతులయియుండురు.

శ్లో. అగ్నిప్తౌమే కి? ముక్త్యేకిం? కిమాజ్ఞే? కింరథంతరే?

స్తుతిరిత్యేవ హృవ్యంతి సర్వజ్ఞా అపి దేవతాః.

౨౭

తా. అగ్నిప్తౌమమనందేమున్నది? అగ్నిమునందేమున్నది? ఆజ్ఞకస్త్రియనందేమున్నది? రథంతరసామమనం దేమున్నది? తమ్మును కొనియాడుచున్నారనియే దేవతలు సంతసించుచున్నారు. సర్వజ్ఞులయిన దేవతలే స్తుతిప్రియులయియుండఁగా కింవిద్జ్ఞులయిన మనుష్యులవిషయము చెప్పనలసిన పనియేమున్నది.

శ్లో. న జాతిగూఢకర్తాణి దృశ్యంతే మృదుభాషిణాః,

సక్షిణో మలినా స్తత్ర పరపుష్టా నిదర్శనమ్.

౨౮

తా. మృదువుగ సంభాషించువానివిషయమై జనులు వానిజాతి, రూప, క్రియలను పాటించకయే సంతోషింతురు. ఇందులకు నల్లనికోవలఁజ్జియే దృష్టాంతము. (అనఁగా కోవల పక్షియైనను నల్లగానున్నను మధురముగా పలుకుటచేత దానియందందఱు ప్రీతి కలిగియుండురని భావము)

శ్లో. అర్థహీనోఽపి మధుర శృభ్దో లోక ప్రియజ్కరః,

వీణా వేణుమృదంగాదీ న్యత్రోదాహరణాని నః.

౨౯

తా. అర్థహీనమయినను చెవుల కింపుగాపలికినమాట లోకులకు ప్రీతిపాత్రమగును. వీణ, పిల్లనక్రొవి, మద్దల మున్నగు వానిధ్వని అర్థహీనమయినను మనము ప్రేమించుటకు మాధుర్యమేగదా కారణము.

శ్లో. జిఘాంసంత్రోఽపి సశతో రుదంతోఽపి స్తనంధయాః,

ఘ్నుంతోఽపి రిపవో యుద్ధే వశే మాయాన్తి సాంత్యతః.

౩౦

తా. సాంత్వమువలన (సాంత్వమునఁగా మంచిమాటవలన) అందఱు లోబడుచున్నారు. పొడిచి చంపెడి పోట్లపశువులును, ఏడ్చి పొరుపెట్టెడి పసిబిడ్డలును, రణరంగమునందు కత్తిదూసి పైబడి చంపఁదలపడిన శత్రువులును, సాంత్వవచనమువలన లోబడిపోవుచున్నారు.

దాతృత్వము.

శ్లో. దాతుః ప్రతిగ్రహీతుశ్చ యాహస్తా వృత్తరాధరా,
తయో రప్యోత్తరాధర్యం తాభ్యామేహోప పద్యతే. 30

తా. దాతయొక్కయు, ప్రతిగ్రహీతయొక్కయు పైన క్రిందగల హస్తములే వారియొక్క ఎక్కువతక్కువలను వెల్లడించుచుండును. (అనఁగా ఇచ్చువానిచేయి పైన నుండును కనుక వాఁడు గొప్పవాఁడనియు, పుచ్చుకొనువానిచేయి క్రిందనుండును కనుక వాఁడు క్రిందివాఁడనియు భావము)

శ్లో. అమర్త్యా స్సంతు మర్త్యావా చేతనా స్సస్త్యచేతనాః,
దానమేవ పురస్కృత్య స్తాయస్తే భువనైస్త్రిభిః. 31

తా. మనుష్యులుగానీ, దేవతలుగానీ, చేతనములుగానీ, అచేతనములుగానీ, దానము ననుసరించియే ముల్లోకములవారిచేత కొనియాడఁబడుచున్నారు.

శ్లో. దేయం ద్రవ్య మియతావా దానోత్కర్షే న కారణమ్,
కిం త్వవచ్ఛేదరాహిత్యం ధనదామ్బుదయో రివ. 32

తా. ఇచ్చునట్టిద్రవ్యముగాని మితముగాని దానముయొక్క యాధిక్యమునకు కారణముగాదు. ఇక నేమనఁగా కుట్రకుఁడు మేఘమునకువలె అవచ్ఛేదరహితముగ నుండవలయును.

శ్లో. దతాతి రాదదాతిశ్చ ద్వావేతో పరమాద్భుతౌ,
యయో సాన్వివ్యంచ దాన్యంచ లీలామాత్రవిజృంభితమ్. 33

తా. ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట యనునవి రెండును మిక్కిలి యాశ్చర్యమును కలిగించునవియై యున్నవి ప్రభుత్వము, దాన్యత్వము అనునవి రెండున్ను వానియొక్క లీలయి వెలయుచున్నవి.

శ్లో. దోషా అపి గుణాయంతే దాతారం సముపాశ్రితాః,
కాళిమానం కిలాలన్భ్య కాలమేఘ ఇతిస్తుతిః. 34

తా. దాతయగువానియందు కొన్నిదోషములన్నను అవియు సుగుణములుగానే లోపలచేత కొనియాడఁబడుచుండును. ఎన్నియి మేఘము బొగ్గువలె నల్లగానున్నను “నీలమేఘము, నీలమేఘము” అని అందఱు కొనియాడుచున్నారుగదా.

శ్లో. కిం దాతు రఖలై ర్దోషైః కిం లుబ్ధస్యాఖలై ర్గుణైః,
నలోభా దధికో దోషో నదానా దధికో గుణః. 35

తా. దాతయగు వానియం దెన్నిదోషములున్న సేమి? (అనగా దుర్గుణములున్న ను వాని నెవ్వరు చెప్పకొనరు) లోభియందెన్ని సుగుణములున్న సేమి? (అనగా లోభి యగువానియందు సుగుణములున్నను వాని నెవ్వరుకొనియాడరు.) లోభిత్వముకంటె మిన్నయగు దుర్గుణములేదు. దాతృత్వముకంటె మిన్నయగు సుగుణములేదు.

శ్లో. అర్థా సాధారణా ఏవ వియుజ్యస్తే స్వభావతః,

మమతాం త్యజతాం తేషు మహా దుత్పద్యతే యతః.

32

తా. లోకమునందు సంపదలు స్వభావముగ కొంతకాలము ఒకచోటనుండి తరు వాత ఇంకొకచోటికి వీచుచుండును. వానియందు మమత్వమును వదలినయెడల గొప్ప కీర్తిమాత్రము కలుగును

శ్లో. మృత్యోఽప్యర్థం న మోక్ష్యామి బద్ధావే నేష్యామి మూర్ధని,

ఇతిచే త్సుపృథో లోభః పాత్రే దేయ మశక్సితమ్.

3౩

తా. నేనుచచ్చినను నాడబ్బును విడిచిపెట్టను. చచ్చిపోవునప్పుడు నెత్తినగట్టు కొనిపోయెదను అని ఎవ్వనికి ధనమునం దత్యాశయుండునో అట్టివాఁడు సంశయింపక సత్పాత్రమునందు దానముచేయవలయును. (సత్పాత్రమునందు ఇచ్చినద్రవ్యమే యిం కొకజన్మమునందు తనకువచ్చుననిభావము)

శ్లో. వృష్టి ర్దేశాంతరే లభ్యా శతం చతాన్తేత్ర నైగమే,

పాత్రే త్వేక మిహోత్పృజ్య పరత్రానస్త మావ్యతామ్.

3౪

తా. (లోభియగువాఁడు వడ్డీకిఆశపడి వ్యాపారమునకు ధనమొసంగినవాఁడు దేశాం తరమునకుఁబోయి వ్యాపారమొనర్చి కష్టపడినానిచెప్పి అసలుకూడె ఎగవేయును. లేదా అరకొరగా) అరుషదిరూపాయాలిచ్చిన ఇచ్చును కాని సత్పాత్రునకిచ్చట ఒకటియిచ్చిన మఱొకజన్మమునందు మితిలేనిద్రవ్యమును పొందవచ్చును. (లోభియగువాఁడు వడ్డీకి ఆశపడి కూడబెట్టిన ధనమంతయు వారివారికియిచ్చి వారు ఎగవేసినప్పుడు కడుపుపగులు నటుల ఏడ్చుటకంటె సత్పాత్రదానమొనర్చిన యెడల వానికి మరుజన్మమునం దనంత మయినసంపద లభించుననిభావము.)

శ్లో. కోదత్రేక ఇవాదత్రే సావదృష్టం స్వేన భుజ్యతే,

ధీభేదమాత్రే దాతృత్వే క్లిశ్యంతే కృపణాః కియత్.

౪౦

తా. ఇచ్చువాఁడెవ్వఁడు? పుచ్చుకొనువాఁడెవ్వఁడు? వానివాని యదృష్టమేసా రము వాఁడువాఁడు అనుభవించుచున్నాడు. దాతృత్వమునది బుద్ధిభేదముమాత్రమే ఇందులకుగాను బుద్ధి రెంతోదుఃఖింతురు.

శ్లో. సావితస్త్ర్యం యది చోరేఽపి భోక్తృత్వం యది బధుమ,
నిష్క్లరేతు భ్రమ సాన్వయ్యం తత్త్యక్తౌ లభ్యతాం యశః. ౮౧

తా. ధనము తనదేయనితలంచుట భృమగాని యధార్థముమాత్రముకాదు. ధనమునకు తానే యజమానుడననునెడల దొంగ లెట్లుతీసికొనుచున్నారు? చుట్టుపక్కములెట్లుతనిపోవుచున్నారు? కనుక ధనమునందు మమత్వబుద్ధినివదిలి కీర్తినిపొందవలయును.

ధైర్యము.

శ్లో. నధైర్యేణ వినా లక్ష్మీ ర్న శౌర్యేణ వినా జయః,
స జ్ఞానేన వినా మోక్షో న దానేన వినా యశః. ౮౨

తా. ధైర్యములేనిది సంపదలభింపదు, శౌర్యములేనిది జయము లభింపదు, జ్ఞానములేనిది మోక్షముకలుగదు. దానమివ్వక కీర్తికాదు.

బలము.

శ్లో. స్వకీయా భుజ్జతే మత్స్య సాన్వసత్యాని ఫణాధరాః,
బలాబలవ్యవస్థేయం బలిన స్త్వీకుతోభయాః. ౮౩

తా. చేపలు చేపలను తినుచున్నవి. పాములు తమబిడ్డలను మ్రింగుచున్నవి. బలహీనులను బలవంతులు మ్రింగివేయుట లోకమునందు సాధారణముగ నున్నటుల తోచుచున్నది. బలవంతుల కట్టిభయమున్నులేదు.

శ్లో. గురుం హత్వా దివం యాతి తృణం ఛిత్వా పతత్యధః,
బలినాం దుర్బలానాం చ శ్రుతయోఽపి ద్విధా స్థితాః. ౮౪

తా. గురువునుచంపినవారలు స్వర్గమునుపొందిరి. గడ్డిపోచనుపీసిన నరకమును పొందుచున్నారు. కేదాశ్రమములకూడ బలవంతులకనియు, బలహీనులకనియు రెండుగా చెప్పుచున్నవి.

శ్లో. బలినో బలిని స్నిహ్యం త్యబలంతు నిగృహ్ణతే,
దానం దీపయతే చణ్డో దీపం వ్యాహన్తి మారుతః. ౮౫

తా. బలవంతులు బలవంతులఁదాచి ప్రేమించుదురు. బలహీనులఁగాంచిన ఆణగ ద్రొక్కెదరు. గాలి బలవంతమయిన దానాగ్నిని మఱింతవృద్ధిచేయును. బలహీనమయిన దీపమును ఆర్పుచున్నది గదా.

శ్లో. బాధకా లపి లోకానాం బలినో బిభ్యతి న్వయం,
నరవం బలవతాం పథ్యం భిషగ్భి రభిధీయతే. ౮౬

తా. సామాన్యముగా వైద్యశాస్త్రమునందు బాధకములని అనఁగా జబ్బుచేయు నవియని చెప్పఁబడినపదార్థములుకూడ బలవంతులనుచూచి యవి స్వయముగ భయం

పడుచున్నది. అందువలననే బలవంతులకు అన్నియు సభ్యమలేమని వైద్యశ్రేణులు
వక్కాణించియున్నారు.

శ్లో. శుభప్రార్థలబ్ధాఽపి లక్ష్మీ శ్చౌర్యవివరితా,
శోకేన దహ్యమానాఽఽస్తే వడ్డే కులవధూ రివ. ౪౭

తా. జన్మాంతర కృతపుణ్యవిశేషమువలన నీజన్మమున సంఘటించినను శౌర్య
ములేనియెడల శోభింపజాలదు. నపుంసకుని ఇల్లాలు శోకసంపత్తమానయైకుండునటుల
శౌర్యహీనుని సంపదయు రాజింపదు.

శ్లో. సర్వత్ర లాల్యతే శూరో భీరు స్సర్వత్ర వాన్యతే,
పశ్యంతే కేవలా మేమాః పూజ్యంతే యుద్ధదుర్కదాః. ౪౮

తా. శూరుఁడు అందఱచేత కొనియాడఁబడును. భయశీలుని అందఱు చంప
వత్తురు. మదింపిన పొట్టేశ్శకు మంచితిండిపెట్టి ఆడించుచుండురు. సామాన్యపు మేకలను
కొనితీందురు.

శ్లో. భార్యాయా స్సుందర స్నిగ్ధో వేశ్యాయా స్సుందరో ధనీ,
శ్రీదేవ్యా స్సుందర శ్శూరో భారత్యా స్సుందర స్సుధీః. ౪౯

తా. భార్యకు సుందరమునవాఁడు ప్రేమగలవాఁడు, బోగముదానికి సుందర
మయినవాఁడు ధనవంతుఁడు, శ్రీదేవికి సుందరుఁడు శూరుఁడు. సరస్వతికి సుందరుఁడు
బుద్ధివంతుఁడు.

శ్లో. నశౌర్యం శౌర్య మిత్యేన స్తూయతే బుద్ధిశాలిభిః,
కింతు నీత్యా సమాశ్లేప్తం వాగ్విత్వ మిన మేధయా. ౫౦

తా. శాస్త్రజన్యజ్ఞానము, సమయోచిత పరిజ్ఞానముగల వక్తృత్వమెటుల పండి
తులచేత కొనియాడఁబడుచుండునో అట్లే నీతిసమన్వితమగు శౌర్యము పండితులచేత
కొనియాడఁబడును.

శ్లో. శౌర్యేణ లోకసేవ్యత్వం శౌర్యేణ క్షితిపాలతా,
శౌర్యేణ లభ్య స్సర్వోఽపి శౌర్యం కన్య న సాధనమ్. ౫౧

తా. శౌర్యముచేత సకలజనులచేత పూజింపఁబడును. శౌర్యముచేత రాజ్యము
అభించును శౌర్యముచేత స్వర్గములభించును. శౌర్యముచేత సాధ్యముకానిది ఏమియున్నది?
అన్నియు శౌర్యముచేత అభించుననిభావము.

శ్లో. సమరేషు సరేంద్రాణాం సవనేషు ద్విజస్సనామ్,
ప్రతికర్కసు నారీణాం శౌర్యం భవతి భూషణమ్. ౫౨

తా. రాజులు యుద్ధరంగములందు తమశౌర్యమును చూపింపవలయును. బ్రాహ్మ

బులు యజ్ఞాది సత్కర్మాచరణమునందు తమశౌర్యమున వెల్లడించవలయును. శ్రీలు
అంతంకార పరిష్కరణమునందు తమ సేర్వను కనబరచవలయును.

శ్లో. శౌర్యే తుల్యే కథం నృత్యం సామీ దాన ఇతి ద్విధా,
అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం నీతి రిత్యవధార్యతే. ౫3

తా. శౌర్యము సమానమయినయెడల స్వామియనియు, దానుడనియు, రెండు
ఎటులనేర్పడినవి. అనగా అన్వయవ్యతిరేకములచేత స్వామిత్యము దాసత్వము అనునవి
యేర్పడినవి (అనగా అన్వయమనగా శౌర్యమున్నయెడల స్వామిత్యమనియు, వ్యతి
రేకమనగా శౌర్యము లేకపోయినయెడల దాసత్వమనియు భావము)

శ్లో. న జయాయ స్వత శౌర్యం కింతు నీత్యోసబృంహితమ్,
ప్రయుక్తం హి జయత్యస్త్రం ప్రయోక్తా న స్వతః క్వచిత్. ౫4

తా. శౌర్యము స్వయముగా జయింపజాలదు. నానాటికి వృద్ధిచెందిన శౌర్యము
చేతనే జయములభించును. పూరునిచేత ప్రయోగింపబడిన అస్త్రము శత్రువును సం
హరించుచుగాని శత్రుమే వ్యయముగాబోయి ఎవ్వనిని సంహరింపజాలదుగదా.

శ్లో. ఇద మేన పరం శౌర్య ముపాయై స్త్రిభి రనివృతమ్,
ఇదమేన పరం మార్భ్య ముపాయై స్త్రిభి రుచ్యతమ్. ౫5

తా. సామ, దాన, భేదములను మూడు ఉపాయములచేతఁ గూడినశౌర్యము
గొప్పశౌర్యమగును. సామదానభేదోపాయరహితమయిన శౌర్యము మార్భ్యమగును.

శ్లో. పరాక్రమంతే యుద్ధేషు సమ మేవోభయే భటాః,
విజయస్తే పుష్పపాయజ్ఞా విజయస్తే తదుజ్జితాః. ౫6

తా. యుద్ధరంగములందు ఇరుపక్షములవారు సమముగ పరాక్రమము గనంబలు
చుచున్నను సామాది ఉపాయజ్ఞులు జయించుచున్నారు సామాద్యుపాయవిహీనులు అప
జయమునందుచున్నారు.

శ్లో. కిం శాస్త్రై ర్భవళుధా భవ్యస్తైః? కించాతుర్యేణ? కింధియా?
కిం శౌర్యేణానివార్యేణ? లలాటే చేన్న లిఖ్యతే. ౫7

తా. నొకట బ్రహ్మవ్రాతవ్రాయనియెడల ఎన్నిశాస్త్రములు చదివినా ప్రయో
జనమేమి? ఎంతచాతుర్యమున్న సేమిలాభము? ఎంతబుద్ధియున్న ఉపయోగమేమి? నిరా
టంకమయిన పరాక్రమముండి యేమిలాభము?

అదృష్టము.

శ్లో. ఘటమానాః కుటుంబేషు దగతీతి విశ్చింతః,
మూఢేషు రమతే లక్ష్మీ రహో దిప్తస్య చేష్టితమ్. ౫8

తా. విద్యాంసుల నాశ్రయించినయెడల వారలు తన్ను కుటుంబసంరక్షణార్థముపయోగించి అర్హులగువారలకు సద్వినియోగ మొనర్చుద రను భయముతో బట్టి వారల నాశ్రయింపక మూఢులనాశ్రయించుచున్నది. విధివైచిత్ర్యము ఆశ్చర్యముగానున్నది. శ్లో. తుల్యం కర్షన్తి పృథివీం తుల్యం శాస్త్రాణ్యధీయతే,

ఉన్నజ్జన్తి నిమజ్జంతి దైవస్యైకస్య చేప్తయా.

౫౯

తా. భూమినిదున్ని విత్తి వ్యవసాయము చేయువారలందఱు ఒక్కవిధముగానే పాటుపడుచున్నారు. గురువులకడ శుశ్రూషాపూర్వకముగ శాస్త్రార్థ్యయనము చేయు వారలందఱు ఒకవిధముగ చదువుచున్నారు. కాని దైవనశముచేత కొందఱకుమాత్రమే మంచిపంట పండుచున్నది కొందఱకు ఎండిపోవుచున్నది. కొందఱు పండితులగుచున్నారు. కొందఱు చదువు పట్టుటలేదు. (విద్యాసంపదలు అదృష్టాధీకములని భావము)

శ్లో. లుభ్యంతి వితరంతోఽపి కుశ్యన్తి సరళా అపి,

ముహ్యన్తి మతిసుంతోఽపి భోక్తృభోగవివర్యయాత్.

౬౦

తా. అనుభవించువానియొక్క గురదృష్టముననుసరించి దాతృత్వము గలవారలు కూడ లోభులగుచున్నారు. సర్వస్వభావము గలవారలుకూడ కోపించుచున్నారు. మహా బుద్ధిమంతులు సైతము పాత్రాపాత్రత్వముల నెఱుంగఁజాలక సారబడుచున్నారు.

శ్లో. అధీయతే విజానంతి విరజ్యంతి ముహూర్తహః,

నాత్యంతాయ నివర్తంతే సరా వైషమ్యతో విధేః.

౬౧

తా. లోకమునందు శాస్త్రములను పఠింపుచున్నారు. విషయములను తెలిసికొను చున్నారు. మాటిమాటికి వైరాగ్యము నవలంబించుచున్నారు. కాని విధివైషమ్యమువలన తీవ్రమయిన మోక్షేచ్ఛగలవార లగుటలేదు.

కా ల ము.

శ్లో. దోహదై రాలవాలైశ్చ కియద్యౌతౌ నుపాస్తహే,

తే తు కాలం ప్రతిక్షంతే ఫలపుష్పనమాగమే.

౬౨

తా. చెట్లు చక్కఁగా చిగిర్చి పుష్పించి ఫలించవలయుననులేంతటికి శ్రద్ధతో పాదులుకట్టి ఎరువువేసి నీరుపోసి యెంతో పాటుపడుచున్నను ఇంకా కాలమురానిది చిగిర్చి పూచి ఫలించఁజాలవుగదా.

శ్లో. కః ప్రసూతే పురోవాతం కః ప్రేరయతి వారిద్యమ్,

ప్రాప్తేతు శ్రావణే మానో భవత్యేకార్ణవం జగత్.

౬౩

తా. శ్రావణమాసమురాగానే తూర్పుగాలి నెవ్వఁడు కలిగించుచున్నాఁడు. మే ఘనిపర్వంపునుని ప్రోత్సహపఱుచు వారెవ్వరు? ప్రపంచమంతయు సముద్రమువలె అగు చున్నది గదా. (అయాకాలమునకు ఎట్లు జరుగవలయునో అట్లు జరిగితిరునని భావము.)

శ్లో. కాలః కరోతి కార్యాణి కాలపన విహంతిచ,
కరోమీతి విహస్సీతి మూర్ఖా ముహ్యంతి కేవలమ్. ౬౪

తా. కాలమే ఆయాపనంతచ చేయచున్నది. కాలమే ఆయాకార్యములను చెడ
గొట్టుచున్నది. కాని యీవిషయము నెఱుంగక మూర్ఖుడు నేనీ పనిచేయుచున్నాను.
నేనీ పనినివడలచున్నానని అజ్ఞానముతో తలంచుచున్నాడు.

శ్లో. అపికాలస్య యః కాల స్సేఽపి కాలమపేక్షతే,
కర్తుం జగంతి హర్తుం వా కాల స్తేన జగత్ప్రభుః. ౬౫

తా. సకలజీవుల నాశనమొనర్చు మృత్యువునకు కాలుడగు ఈశానుడుకూడ
జగన్నిర్మాణ సంహారము లొనర్చుటకు కాలమును నిరక్షించుచున్నాడు కావున కాల
మే జగత్ప్రభువు.

శ్లో. కాల స్సదాగతి రపి స్థాయీవ పరిచేష్టతే,
చండమారుతవ ద్విశ్వే మధరో త్రరయః క్షణాత్. ౬౬

తా. ప్రళయకాలమునందలి మహావాయువు నిమిషములోపల ప్రపంచమును
తలక్రిందుగా నొనర్చునటుల కాలముకూడ సదాగతి అయినను లోకములను తలక్రిం
దుగానొనర్చుచు చలింపనిపిది చూపట్టుచున్నది.

శ్లో. కాల శ్చాయతి స్త్రాయః సండితాః పానుగా నపి,
తం చే చ్చిక్నీసి నశే తితిత్యైవ మహాపథమ్. ౬౭

తా. కాలము తఱుమగ పండితులకు పామరలనుకూడ చలింపజేయుచున్నది.
ఆకాలమును స్వాధీనపఱుచుకొనుటకు ఓర్పునుమించిన సాధనము లేనేలేదు.

క్ష ము.

శ్లో. రంధ్రేషు ప్రహరివ్యంతః కలికామానయో ౭రయః,
క్షణా న్నశ్యతి లోకో ౭యం క్షమాచే న్న నియచ్ఛతి. ౬౮

తా. ఓర్పనునది ఒకటియుండి నిగ్రహించుచుండుటచేత నీ ప్రపంచము నిలిచియున్నది
గాని లేనియెడల కామక్రోధాది శత్రువు లెండఱినో గుంటలలో త్రోసియుండవచ్చును.

శ్లో. అపకారపరాణా మభ్యుపకుర్వంతి సాధవః,
ఛిందంత మపి వృక్ష స్పృం ఛాయయా కిం నరక్షతి? ౬౯

తా. సత్పురుషులు తమ కపకారమొనర్చుచున్న వారికికూడ అపకారమునే చేయు
చుండురు. చెట్టు తన్ను నగకుచున్నవానినికూడ తిననీడచేత సంరక్షించుచున్నది.

శ్లో. స్రవత్యేవ సదాజ్ఞానం స్రవత్యేవ సదా తపః,
ఛిద్రం ఛిద్ర మనుస్రాస్య నచే చ్ఛానయతి క్షమా. ౭౦

తా. ఓర్వరునది లోపములను సవరించి ఎప్పుటికప్పుడు కామక్రోధాదులను నశింపఁజేయుచుండ బట్టిగాని లేనియెడల జ్ఞానము సమూహముగనశించును. తపముచేడిపోవును.
శ్లో. ఊమాం రక్షన్తి యే యత్నాత్ ఊమాం రక్షంతి తే చిరమ్,

ఊమాఽఽస్తే నిభృతా యేషు ఊమాస్తే సర్వకర్మను. 20

తా. ఎవరు ఊమను (ఓర్వరు) రక్షించుచున్నారో అనఁగా ఓర్వకలిగియున్నారో వారు చాతకాతము ఊమను (భూమిని) రక్షింపనమర్థమగుదురు. ఎవరిచేతులు ఓర్వ మిక్కుటముగనుండునో వారు సకలకార్యముల సాధింప సమర్థులగుచున్నారు.

శ్లో. మూర్ఖా శ్వమయితుం దుఃఖం సంరంభస్తే తతస్తతః,

ఊమయైవ నిగృహ్యంతి ధీరా సంరంభవర్జితాః. 21

తా. మూర్ఖులు తమకు వచ్చినదుఃఖమును పోగొట్టుకొనుట కెంతయో పటాటోప మొనర్చుచుండురు విద్వాంసులు సంరంభవిహీనులయి ఓర్వచేతనే దుఃఖబాధను నహింతురు.

శాంతము.

శ్లో. ఆకాల్యాదానిశీధా చ్చ కుత్యర్థం వ్యాప్రియామహే,

నచ నిర్వృణుమా జాతు శాంతాస్తు సుఖ మాసతే. 22

తా. ఉదయముమొదలుకొని అర్ధరాత్రిమువఱకు పొట్టపోసికొనుటకయి ఏమేమియో తంటాలు పడుచున్నాము కాని సుఖమునుమాత్ర మింతవఱకు పొందియుండలేదు. శాంతులయినవారలు శ్రమకడకయే సుఖించుచున్నారు.

శ్లో. నాయస్యంతి శరీరాణి నదైస్య మనబుధ్యతే,

సం భవత్యపిచానంద శ్చాన్తి మభ్యస్యతాం సతామ్. 23

తా. శాంతిగుణముగల సత్పురుషులకు శరీరము కష్టపడనక్కరలేదు. దైన్యమును నది ఎట్టిదో వారెఱుంగరు. ఆనందమునుమాత్రము సర్వదా అనుభవించుదురు.

శ్లో. ప్రసీదత్యపరిస్పంది పయఃకలుషితం యథా,

తథా శాంత మపి స్వాంతం ప్రసీదతి శనైశ్శనైః. 24

తా. కలఁకలుచేయఁబడిన నీటిని కడలకుండునటుల నొకవోటయుంచినయెడల నీరులేటి ఎటులశుద్ధమగుచున్నదో అలాగుననే కామది కశ్యలదూషితమగు చిత్తమును శాంతముగనుంచిన క్రమక్రమముగ శుద్ధమగును.

శ్లో. యత్నేన మహతా లభ్యా దాసా ద్విత్రా స్సుఖాయ నః,

శాంతస్య కాలాదృష్టాద్యా శ్శతం భృత్యా లచేతనాః. 25

తా. మనము ఉపచారము నిమిత్తము ఇద్దఱుముగ్గుఱు నొకరులను పెట్టుకొన్నయెడల వారికొక కెంతో ద్రవ్యము వ్యయపఱచవలయును. శాంతముగలవారలకు కాలము అదృష్టము మున్నగు నూర్లకొంది నేవనులు జీతము బత్తెములేకయే నూడిగము నొనర్చుచు సుఖమును కలుగఁజేయుచున్నారు.

ధర్మము.

శ్లో. అపిమృద్యావ్య గిరా లభ్య స్సదా జాగర్యతద్విగ్రహః,

నాస్తి ధర్మసమో భృత్యః కించిదుత్తస్తు ధావతి.

22

తా. మంచుమాటచేతగూడ అభించువాడును, ఎల్లప్పుడు మెలకువ గలిగియుండు వాడును, దునుకుపాట్లు లేనివాడును, చెప్పియు చెప్పకముందే శిష్యుముగ పరుగిడి కార్యమును నెరవేర్చువాడును అగు ధర్మమును సేవకునితో సమానుడగు సేవకుడు మఱొక్కఁడులేడు. ద్రవ్యము నెలపుచేసి చెప్పినమాట విననివారలను తూగుబోతులును అగు భృత్యుల నుంచుకొనుటకంటె ధర్మమునుంచుకొన్నయెడల సకలకార్యములు సాధ్యమగును.

శ్లో. అర్థేనోపార్జ్యతే ధర్మో ధర్మేణార్థ ఉపార్జ్యతే.

అన్యోన్య్యాశ్రయణం హ్యేతి దుభయోత్పత్తసాధనమ్.

23

తా. ద్రవ్యముచేత ధర్మమును గడింపవచ్చును. ధర్మముచేత అర్థము పొందఁబడుచున్నది. ఈ పరస్పరసంబంధమే ధర్మార్థముల యుత్పత్తికి సాధనము.

శ్లో. వివణిః పుణ్యతీర్థాని విక్రేతార స్త్వకించనాః,

తృణేనాస్తి స్తతో ధర్మః పరస్వస్త్రియతే మహాన్.

24

తా. ధర్మమును కొనవలయునన్న పుణ్యతీర్థములే అంగడి; అధర్మము నమ్మువారలు పేదవారలు; పర్యవాయమునంగు చివరకు తృణముచేరిన కూడ కొనవచ్చును. (అనగా ధర్మమునది అంగడిలో దొరకు వస్తువుకాదు. పర్యవాయములందు గంగాదిపుణ్యతీర్థములకుఁబోయి శక్తికొఁది మంచువస్తువుతో తృణమౌకణమౌ ఒసంగిన అభించుననిభావము)

శ్లో. చుశశోదకమాత్రేణ ధాన్యముష్టివ్యయేనచ,

మరుభూమిషు దుగ్ధితే ధర్మసస్యం మహాఫలమ్.

25

తా. ధర్మమునుపంట చాల చిత్రమయినది. చేరడునీళ్ళచేతను, పిడికడు గింజల చేతను కూడ దుగ్ధిత్తమునందున్నా ఎడారులయందున్నా మహాఫలము నొసంగును. లోకమునంగు పైరుపెట్టిగి ఫలించుటకు నీరు సమృద్ధిగనుండవలయును. చేమనకు తగినంత విత్తనము లుండవలయును. భూమి సారవంతమయి యుండవలయును. తరువాత వర్షము కురియవలయును ఇన్నియున్న గాని పంటపండదు. ధర్మసస్యమున్ననో అట్లుకాదు. వానలులేక దేశమెండబారియున్నను మరుభూమియంగుగాని గుప్పెడుధాన్యమువేసిచేరెడునీళ్లు చిలుకరించినయెడల ధర్మసస్యముపెట్టిగిఫలించును పాత్రపాత్రములుచిచారింపకగుప్పెడుముష్టిపెట్టినను పితరులకు తర్పణాదులొనర్చినను గొప్పఫలము కలుగుచున్నది. పాత్రపాత్రములపెట్టిగి ధర్మముచేసినచో అనంతఫలముకలుగునని వేఱుగచెప్పనక్కరలేదనిభావము)

శ్లో. ధరో నర్మసఖః కామే గురు స్తత్త్వోపదేశనే,

భట స్సంగరరంగేషు సచివోఽర్థసమార్జనే.

26

తా. ధర్మము మనోరథములను మహర్షుటయందు ప్రియమయినచెలికానివలె తోడ్పడును. గురువువలె జ్ఞానోపదేశ మొనర్చి మోక్షము నొసంగును. యుద్ధరంగమునందు శూరుడగు భటునివలె జయమును సమకూర్చును. మంత్రివలె సకలకార్యములందు తోడ్పడును.

శ్లో. భువి వృక్షా దివి చ్ఛాయా భువి కూపో జలందివి,

భువియద్ధ్రస్య తే విప్రై ర్దివి తద్దీయతే నురైః.

౮౨

తా. భూమియందు వృక్షములవేసి పోషించి లోకులకు నీడచేత నుఖమును కలుగఁజేసినయెడల వానికి స్వర్గలోకమునందు కల్పవృక్షచ్ఛాయలక్రింద విహారసౌఖ్యము తిథించును. బావులు త్రవ్వించిన స్వర్గలోకమునందు మంచియుడకము తథించును భూలోకమునందు ఏలమిపుత్రులను బ్రాహ్మణులకు దానము నొసంగుచున్నారో ఆవస్తువులను దేవతలు స్వర్గమునందు మఱిల వీని కొసంగుచున్నారు.

శ్లో. కదళీకందవ ద్ధర్మో న రోహతి బహిర్గతః,

ఛాదితస్తు ఫలం చారు సూతే సనసమూలవత్.

౮౩

తా. ధర్మము అరటిగుంపవలె బయలుపడకయున్నయెడల లోలోన పెలుగుచుండును. ధర్మమును మూసియుంచినయెడల వేగుపనసలె ఫలముల నొసంగుచున్నది.

శ్లో. దుఃఖేనోపార్జ్యతే ధర్మ స్సుఖేనతు వినశ్యతి,

కృచ్ఛ్రలబ్ధ మిమం త్రాతుం నేచ్ఛంతి మునయ స్సుఖమ్.

౮౪

తా. ధర్మము కష్టపడి కృచ్ఛ్రచంద్రాణాదికము లొనర్చినఁగాని కలుగఁజాలదు. నుఖానుభవముచేత నిమగ్నములొ నశించుచున్నది కావున కష్టపడిసంపాదించిన ధర్మమును రక్షించుకొనుటకుఁ గాను విహికములగు తుచ్ఛసుఖములను మనశ్శ్రయలొ కొరకు లేదు.

శ్లో. సంపాద్యతాం వా యత్నేన యద్వా విక్రీయతా మయమ్,

సర్వదా భుజ్యతాం వాఽవైర్ధర్మో భవతి నాన్యథా.

౮౫

తా. ప్రయత్నపూర్వకముగ సంపాదించినను, లేక ఒకరికిఁగొమ్మినను, ఇతరులెల్ల ప్పూడు అనుభవించినను ధర్మముమాత్రము నశింపదు. (ద్రవ్యమువలె ఇతరులు హరించుటకు ధర్మము శక్యముకాదని భావము.)

అ ర్థ ము.

శ్లో. అర్థవంతః ప్రశస్యంతే నింద్యంతే తద్వినాకృతాః,

అగమేష్వస్యే దేవ మద్భుతం కిం శరీరిషు?

౮౬

తా. కాస్త్రములయందు కూడ అర్థవంతములు ప్రశంసించఁ బడుచు అర్థవిహీనములు నిందింపఁబడుచున్నవి. ఇక మనుష్యుల విషయమయి చెప్పవలసినపనియేమున్నది?

శ్లో. అర్థోఽప్యర్థేనచే త్సాధ్యః కావార్తా? ధర్మ కానుయోః,

అర్థ స్సర్వజగన్తుల మనర్థోఽర్థ విసర్జయః.

౮౭

తా. అర్థముచేతనే అర్థముకూడ సాధ్యమని చెప్పచుండగా ధర్మకామములు అర్థ సాధ్యములు అని వేఱుగా చెప్పనక్కరలేను గదా జగత్తునకు మూలమే అర్థము. అర్థములేనియెడల అంతయు అనర్థమగును.

శ్లో. కర్మజ్ఞానంచ మోక్షాయ కర్మజ్యోర్థోఽధికారితా,

అతోఽర్థేనైవ కైవల్యం స కైవల్యేన లభ్యతే.

౮౮

తా. మోక్షమునకు పుణ్యకర్మాచరణము, జ్ఞానము అను రెండుమార్గములుగలవు. కర్మాచరణమునకు ధనము కావలయును కనుక ధనముచేత కైవల్యము నందవచ్చును. కైవల్యముచేతమాత్రము అర్థముతభింపదు.

శ్లో. కథమర్థం నిషేధంతు శ్రుతయ స్తన్నైతయోఽపివా,

యాసా మేకం పద మపి నచలత్స్యర్థతో వినా.

౮౯

తా. వేదములుగాని ధర్మకాస్త్రములుగాని అర్థములేని నిషేధించును? ఏలయనఁగా ఆశ్రుతిస్మృతులయందుఁగల ఒకపదముకూడ అర్థములేక సాగఁజాలదుగదా.

శ్లో. లక్ష్మీశ ఇతి గోవిందో మేరుధన్వేతి శంకరః,

హిరణ్యగర్భ ఇత్యేవ బ్రహ్మపి బహుమన్యతే.

౯౦

తా. లక్ష్మీపతియని శ్రీమహావిష్ణువున్నా, మేరుధన్వఁడు (బంగారుపరవ్రతము విల్లుగాగలవాఁడు) అని పరమశివుఁడున్నా, హిరణ్యగర్భుఁడని (హిరణ్యగర్భుఁడనఁగా బంగారుపాట్టలో గలవాఁడు) బ్రహ్మదేవుఁడున్నా లోకమునందు గౌరవింపఁబడుచున్నారు.

శ్లో. ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి యం త్వక్తావ్ యం గృహీత్వా సతస్త్యధః,

తస్య గౌరవ మర్థస్య తావత్తైవానుమీయతే.

౯౧

తా. లోకమునందు ఏదనమునునదలిన ఊర్ధ్వలోకగతులను పొందుచున్నారో, ఏయర్థమునందు మమకారమునహించిన ఆధోగతి నందుచున్నారో ఆట్టియర్థముయొక్క గౌరవము దానిచేతనే ఊహించుకొనవచ్చును.

గార్హస్థ్యము.

శ్లో. గృహిణా యది లభ్యేత గృహిణీ హృదయంగమా,

సంసార ఇతి కోభార స్తంసార మనుపశ్యతః.

౯౨

తా. గృహస్థాశ్రమియగు వానికి మనోహరిణియగు భార్యలభించినయెడల సంసారమునందు సారమేర్పడును కావున సంసారముననది భారముకొఱలగు

శ్లో. ఆహత్య చినుమ స్పర్షర్గ మపవర్గ మప్రక్రమాత్,

అనుకూల్యేతు దాంపత్యే సృతికూలే న కించన.

౯౩

తా. భార్యాభర్తలు ఆనుకూల్యము కలిగి సంపదించువార లయినయెడల స్వర్గసా

ఖ్యమును, మోక్షసుఖమును చేర్చి సంపాదించనచ్చును. భార్యభర్తలకు ఆనుకూల్యము లేనియెడల సుఖమేమియులేదు.

శ్లో. గృహిణీ నృత్తదోషేణ గౌతమోఽత్యస్తతాపితః,

అతస్తే దుఃఖవిధ్యంసం కైవల్యం పరమం మునిః.

౯౪

తా. మహర్షి యగు గౌతముఁడు మాడ భార్యయగు అహల్యయుక్కు దుర్మడత వలన మిక్కిలి పరితపించినవాఁడయి దుఃఖిన్వంసమే పరమమయిన మోక్షముగాని నేఱుగాదని నిర్విచారముగ నుండెను.

శ్లో. అపియత్పరమం తత్త్వ మధేందుకృతశేఖరమ్,

తస్యాపి తావా నానందః కిమస్తజ్జననీం వినా.

౯౫

తా. పరమతత్త్వసూక్తుఁడగు నీశ్వరకుమారము వైతము సకలలోకజననియును నాది శక్తిలేనియెడల అంతటి యానందము ఎట్లుకలుగును?

శ్లో. నిందంతిచ స్రశంసన్తి నిగమా యద్గృహశ్రమమ్,

దాంపత్యసామ్యవైషమ్య భేదా దేత ద్వ్యనస్థితమ్.

౯౬

తా. వేదములొకచోట గృహస్థాశ్రమమును నిందించుచున్నవి. ఒకచోట గృహస్థాశ్రమమును పొగడుచున్నవి ప్రాతికూల్యదాంపత్యత, ఆనుకూల్యదాంపత్యతలే ఇందు లకు కారణములు. అనఁగా ప్రాతికూల్యదాంపత్యముగల గృహస్థాశ్రమము నింద్యమనియు, ఆనుకూల్యదాంపత్యముగల గృహస్థాశ్రమము స్తుత్యమనియు భావము.

శ్లో. ఇంద్రియాణ్యనుసక్తేశ్య లభ్యం శ్రేయో గృహశ్రమే,

అత స్తుర్యాశ్రమం ప్రామా రబాధన్యాయబాధితమ్.

౯౭

తా. గృహస్థాశ్రమమునందు కీర్తివందలయునను కలంపుగలవారలు జ్ఞానేంద్రియ కర్మేంద్రియములను మిక్కిలి శ్రమపెట్టవలయును. కావున సన్న్యాసాశ్రమము ఎట్టిబాధయులేనిదని పెద్దలు పలికెదరు.

శ్లో. భుజ్యతే యత్సుఖం ధీరై రప్రమత్తై ర్గృహశ్రమే,

స్వర్గస్తన్యాంగసమ్మాప్తి రపవర్గోఽస్యనిత్యతా.

౯౮

తా. గృహస్థాశ్రమమునందు బాగయకులయి మెలఁగినవారలకు కర్మజన్యమయిన ఆదేహముండునంతఁజను మాత్రమే స్వర్గసుఖముండును. సన్న్యాసాశ్రమము నందిన వానికి లభించు మోక్షసుఖముమాత్రము శాశ్వతమయియుండును.

శ్లో. దృష్టదోషోఽపి గార్హస్థ్యే దీర్ఘ దర్శితయా స్వయమ్,

గార్హస్థ్య మేవ పరమం మేనే నై యాయుకో మునిః.

౯౯

తా. గౌతమమహర్షి దూరదృష్టిగలవాఁడగుటచేత గృహస్థాశ్రమమునందుఁగల

దోషములగు కొన్నిటిని తానెఱింగినవాడయినను బాగుగ వెనుకముందు ఆలోచించి గృహస్థాశ్రమమే ఉత్తమమయినదని తలంచెను.

రా జు.

శ్లో. ఉచ్చానచం జగద్దాస్థ్య మేకదైవ నిషేధతి,
ప్రవిష్టమాత్రో నృపతిః ప్రపంచమివ న శ్రుతిః. ౧౦౦

తా. వేదము నానావిధమయిన ప్రపంచముయొక్క దౌస్థ్యమును అనఁగా ప్రపంచసత్యత్వము నెఱుల తొలఁగించుచున్నదో అట్లే రాజాకూడి నానావిధమయిన ప్రపంచముయొక్క దుస్థితిని తొలఁగించుచున్నాఁడు.

శ్లో. నరాజానం వినా రాజ్యం బలవత్సృషి మంత్రిమః,
ప్రాణేష్వసత్సు కిందేహ శృండవాతేన ధార్యతే. ౧౦౧

తా. ప్రపంచమయిన గాలి యెంతమిక్కుటముగ వీచుచున్నను ప్రాణివాయువు లేకున్న దేహమెటుల నిలువదో అట్లే మంత్రులు బలవంతులగు వారలెందఱున్నను రాజు లేనిది రాజ్యము నిలువఁజాలదు.

శ్లో. మాతః కించి త్పితః కించి దాచార్యా త్కించి దాస్యతే,
సర్వం వినీతా చ్ఛాస్త్రేషు సర్వం రాజ్యస్తు లభ్యతే. ౧౦౨

తా. లోకమునంగు మనఃశుభులు తల్లినుండి కొంచెమును, తండ్రినుండి కొంచెమును, గురువునుండి కొంచెమును గ్రహించెదరుకాని సకలఽస్త్రములనభ్యసించిన రాజాదగ్గఱనుండి మాత్రము అంతయు (అనఁగా పై ముగ్ధతినండి గ్రహించినంత) గ్రహించవచ్చును.

శ్లో. స్రవంతి సర్వమర్యాదా శ్చలితే సతిపార్థివే,
పర్యతా అపి కంపంతే ప్రసక్తే కంపనే భువః. ౧౦౩

తా. భూకంపము కలిగినప్పుడు పర్యతములు సైత మెటులకదలుచున్నవో అట్లే రాజాధర్మము నతిక్రమించినయెడల లోకమునంగు సకలధర్మములు నశించును.

శ్లో. పత్న్యా మాంగళ్యయోగేన పత్యు రాయుః స్రవర్ధతే,
ప్రకృతీనాంతు భాగ్యేన పార్థివ స్సుఖ మశ్నుతే. ౧౦౪

తా. భార్యయొక్క మాంగళ్యనూత్రబలముచేత భర్తకు ఆయుర్యృద్ధియగునటుల పాలితులగు జనులయొక్క ఆదృష్టవశమువలన రాజా సుఖమునందును.

శ్లో. నిర్మితం శతకం సాగ్రం నీలకంఠేన యజ్వినా,
సభారంజన మేతేన సాధయంతు మనీషిణః. ౧౦౫

తా. నీలకంఠదీక్షితునిచేత సభారంజనమును పేరుగల యీశతకము సమగ్రముగ రచింపఁబడినది. పండితు లీశతకముచేత సభారంజనము నొనర్చెదరుగాక.

శ్రీనీలకంఠదీక్షితకృత సభారంజన శతకము, సమాప్తము.

శ్రీ రస్తు.

సుఖాపితశతకత్రయమునందు మూడవదియగు

వైరాగ్య శతకము.

శ్లో. ఆస్తే కశ్చన భిక్షు స్సజ్జలహ్లా అన్యయాని దశ,
నమమేత్యన్యాయయుగళం యాచామ స్తం కిను స్త్యన్యత్. ౧

తా. ఒకానొకభిక్షుడు (అనగా యాశ్వురుడు) పదియన్యాయముల సంక్ర
హించియున్నాడు. అట్టిభిక్షుని మేము మఱొక్కటియాచించినను ఇవ్వఁజాలఁడు
కనుక “నమమ” అను అన్యాయద్వయమును (అనగా వైరాగ్యమును) మాత్ర మతనిని
యాచించెదము.

శ్లో. జ్ఞానం, వైరాగ్యం, మైశ్వర్యం, తప, సుత్యం, తపా, ధృతిః,
ప్రచ్ఛత్వ, మాతృసంబోధో, హ్యధిస్థాతృత్వమేవ,
అన్యయాని దశైతాని నిత్యం తిష్ఠంతి శంకరే”

అనుప్రమాణముచేత నీశ్వరునియందు జ్ఞానము, వైరాగ్యము, విశ్వర్యము, తపస్సు,
సత్యము, ఓర్పు, ధైర్యము, సృష్టికర్త, ఆత్మజ్ఞానము, ఆధిస్థాతృత్వము అనునవి ౧౦
దియు ఎల్లప్పుడు శంకరునియందుండునని గ్రహించునది ౧౦ అన్యాయముగలవాఁడు
“నమమ” అను అన్యాయద్వయమును ఇవ్వఁగలడని భావము.

శ్లో. ధీనచివం ధైర్యబలం సంకల్పవిరోధి శాంతిధనమ్,
విశ్వేత్రయవిషయ మిదం వైరాగ్యం నామ సామ్రాజ్యమ్. ౨

తా. వైరాగ్యమును సామ్రాజ్యమునకు స్వబుద్ధియే మంత్రి, ధైర్యమే వైశ్యము,
సంకల్పమే శత్రువు, శాంతియే ధనము, మల్లోకములే జయింపఁదగినవి (అనగా బుద్ధి
మంతుఁడు ధైర్యముగలవాఁడయి ఆశనునది శాంతమువహించి లోకత్రయమునందు
గల విషయభోగములను త్యజిస్తాముగా విదలించునని భావము.)

శ్లో. రాజ్ఞో బిభ్యతి లోకా రాజానః పున రితోఽపి వైరిభ్యః,
ఆబ్రహ్మణఃకృతాంతా దకుతోభయసున్నహోరాజ్యమ్. ౩

తా. పాలితులగు ప్రజలు రాజునుఁగాంచి భయపడుదురు. రాజు శత్రువులకు
భయంపడును. విపీలిః మొదల బ్రహ్మనేవునిఁబడు యమునికి భయంపడుదురు. వైరా
గ్యసామ్రాజ్యమున క్యైరివలనను భయములేదు.

శ్లో. భిక్షాప్రదా జనన్యః పితరో గురవః కుమారకా శ్శిష్యాః,
ఏకాంతరమణహేతు శ్చాన్తిర్దయితా విరక్తన్య. ౪

తా. వైరాగ్యముగఁజూచి భిక్షపెట్టువారలే తల్లులు, గురువేళంద్రి, శిష్యులే బిడ్డలు, ఏకాంతిసితియందు సంకోషము నొసంగుకొంటియే ప్రియురాలు.

శ్లో. కిమపి న యే చేష్టం తే కార్య ప్రతికార్యయో ర్విరహాత్,

నస్తస్తవవ ముక్తా స్సందేహే గౌతమ స్యాతీ.

౫

తా. ఈకార్యము అనుకూలమయ్యెనని సుఖము, ఈకార్యము ప్రతికూలమయ్యెనని దుఃఖము లేకపోవుటచేత ఎవ్వరు సుఖదుఃఖవిహీనులయి చరించుచుందులో అట్టి సత్పురుషులే ముక్తులు. ఈవిషయమయి సంశయమున్నయెడల గౌతమని అడుగుడు ("దుఃఖస్యంసమే మోక్షయ" అని గౌతమనిమతము కావున అట్టిదుఃఖము లేనివారలే ముక్తునిభావము)

శ్లో. పతతు నభ స్ఫుటతు మహీ చలన్తు గిరయో మిళన్తు వారిధయః,

అధరో త్రర మన్తు జగ త్కాహాని ర్వీతరాగస్య?

౬

తా. ఆకాశమువలెగి భూమిమీదపడుఁగాక. భూమి బ్రద్దతగుఁగాక. పర్వతములు గిరిగిరతిరుగుఁగాక. సమద్రములన్నియు నేకమగుఁగాక. జగములన్నియు తలక్రింగులుకానిండు. వైరాగ్యవంతునకు ఏమియు హానిలేదు.

శ్లో. కే చోరాః కే పిశునాః కే రిసవః కేచ దాయాదాః,

జగ దఖిలం తస్య వశే యస్య వశే హత మిదం చేతః.

౭

తా. ఎవనికి చంచలమయినమనస్సు స్వాధీనమయియున్నదో వానికి లోకము నందు దొంగత్వెవ్వరు? కొండెగాండెవరు? శత్రువులెవ్వరు? దాయాదులెవ్వరు? లోకమంతయు వానికి వశమయియుండును.

శాంతము.

శ్లో. విషయా ఉపత్తివంతాం విషయై రావౌ సమవయంతు కరణాని,

అంతర మేకం కరణం శాన్తం యది కా తత శ్చిన్తా?

౮

తా. లోకమునందుఁగల భోగ్యవస్తువులన్నియు ఎదుటనుండుఁగాక. నేత్రాదీంద్రియములు ఆభోగ్యవస్తువులతో సంబంధపడుఁగాక. అంతరింద్రియమగు మనస్సొకటి శాంతమయియున్నయెడల చింత యేమియులేదు. (మనోనిగ్రహము వైరాగ్యముగల వానిని విషయము లేమియుఁజేయఁజాలవని భావము.)

శ్లో. కింవిషయా స్పరిహర్తుం వస్తవ్యం మేరుకస్తరేవ్యన్తైః,

నహ్యద్భిరనాసక్తుం పాంసుషు రోహన్తి సద్గాని.

౯

తా. కొండలు మూర్ఖులు విషయభోగపరిత్యాగార్థము మేరువు మున్నగుపర్వతములయొక్క గుహలనుఁగూర్చి పోవుచున్నారకాని అయ్యది ఆనావశ్యకము. నీరు తగు

అకయుండవలయు ననుకలంపుతో పద్మములను దుమ్మునందు నాటుటలేదు. (తామర నీటియందున్నను నీటిసంబంధము నంటకయున్నటుల విషయములందున్నను మనస్సు నిశ్చలముగ నుంచుకొన్నయెడల జలము తామరపాకు నంటనటుల విషయములు మన స్సును భాధింపనిభావము.)

శ్లో. అజ్ఞాన మిహ నిదానం ప్రాగ్రూపం జనన మేవ భవరోగే,
పరిపాక స్సంసరణం భైషజ్యం వైష్ణికీ శాన్తిః.

౧౦

తా. (రోగమువచ్చినప్పుడు ఆరోగమువచ్చుటకు కారణము, దానిమొదటిరూపము. పరిపాకమునెరింగి జైషధమొసంగిన గుణమగును. కనుక అట్లే ఇచ్చట) అజ్ఞానము రోగమునకు కారణము అజ్ఞానము, పుట్టుకయే ప్రాగ్రూపము, సంసారసాగరమున నీడు చుండుటయే పరిపాకము, కాంతినిష్ఠయే యీరోగమునశించుటకు జైషధము. (కర్మపరిపాకసమయమునందుగాని, విషయవైరాగ్యరూపమగు కాంతినిష్ఠలుగదని భావము)

శ్లో. స్వేనోపభుక్త మర్థం సూకరజాతిస్త్రో మనుష్య ఇవ,
దూరే జుగుప్సమానో ధీరో వై రాగ్య మాద్రియతే.

౧౧

తా. తాను పూర్వజన్మమునందు పండిగాపుట్టిన మనుష్యుడు పూర్వజన్మస్మృతి గలవాడయి తాను గడచినజన్మమునందు అనుభవించినవస్తువును తలంచుకొని ఎటుల వివరించుకొనునో అట్లే బ్రహ్మజ్ఞానియగువాడు విషయభోగములగాంచి రోకచెంది వైరాగ్యముగలవాడగును.

శ్లో. శైశవ మివ కామారే తత్తరుణిమ్నీవ స ఇవ వృద్ధత్వే,
సన్వదతే ధీరాణా కామస్య విచేష్టితం శాన్తా.

౧౨

తా. చిన్నతనమునందు చేసినపనులు కామరదశ వచ్చినప్పుడు మనస్సునకు సరి పడనిరీతిగను, కామరదశయందు సలిపినపనులు యౌవనకాలముందు రుచింపనిరీతిగను, యౌవనకాలమునం దొనర్చినకార్యములు ముసలితనమునందు రుచింపనివిధముగను జ్ఞానులకు వైరాగ్యసమయమునందు కామవికారము రుచింపదు.

శ్లో. శతశః పరీక్ష్య విషయా సద్యో జహతి క్వచిత్ క్వచిద్ధన్యాః,
కాకా ఇవ వాన్తాశన మన్యే తా నేవ సేవస్తే.

౧౩

తా. నూటికి వెయ్యింటికి యొక్కడనో ఒక్కచోట ధన్యతయినమహాత్ములు విషయాభిలాష తుచ్ఛమయినదని ఎరింగి దానినివదలుచున్నారు. అజ్ఞానులు కక్కిరికూటి నే కాక ముఱులినునటుల విషయముల అసారత్వము నెరింగియు ముఱుమఱు వానినే అనుభవింప ప్రయత్నించుచుందురు

శ్లో. చరమా నూతాపితరౌ చరమా గృహిణీ నుతాశ్చ వై చరమాః,
కర్తవ్యే తిప్రేమణి కథ మిహ ధీరా విరజ్యస్తే.

౧౪

తా. లోకమునందు కడగొట్టుభార్యయందున్న కడగొట్టుబిడ్డలయందున్న ప్రీతివిశేషముగనుండుట పర్యవసాధారణము. కావున వైరాగ్యముకలిగి జన్మరాపిత్యస్థితి నభిలషించిన జ్ఞానియగువానికి ఈజన్మమునందలి తల్లితండ్రులు, భార్య, బిడ్డలు మున్నగువారందఱు కడగొట్టువారలు అగుచున్నారు. ఇట్టి కడగొట్టువారియందు ప్రీతి యధికముగ నుండవలసికను జ్ఞానులుమాత్రము వీరియందుకూడ ప్రేమనువిడిచి వైరాగ్యము నవలంబించుచున్నారు.

శ్లో. తృణవ ద్భ్రమన్తి చపలా స్త్రీనామని చణ్డమారుతే చలితే,
ధరధణిరా ఇవ సంత సత్ర న కించి త్వక్రమ్మనే. ౧౧

తా. స్త్రీయను ప్రళయవాయువు వీచినంతమాత్రమున విషయాభిలాషగలపాపరులు గడ్డిపోచలాగున అల్లాడిపోవుచున్నారు. తేంద్రియులగుజ్ఞానులు సుందరాంగనల విలాసములగాంచిన పర్యతిములవలె చలించుకయుంగురు (స్త్రీలవిలాసములగాంచి విషయాభిలాషగలవారలు భ్రష్టులగుగురియు, తేంద్రియులగు జ్ఞానులు చలంపరనియు భావము)

శ్లో. కామిజనపరమభోగేనీ కామసుఖే ధారయంతి బీభత్సమ్,
సంత శృమసుఖరసికా స్సుధాశనా స్సుకరాన్న ఇవ. ౧౨

తా. బ్రహ్మనంద సుఖానుభవ మెఱింగినజ్ఞానులు విషయాభిలాషగల కామక జనముచేత అనుభవించబడుచున్న కామసుఖమును (గాంచి అమృతావారలగు దేవతలు సూకరాన్నమును (అవగా పంది భక్షించెడి అమృతమును) ఏవగించుకొనురీతిగ ఏవ గించుకొంగురు.

శ్లో. విక్షేపమాత్రభాజో వికాసకాష్ఠాగతజ్ఞానాః,
స్వస్వాపిచేష్టితాని స్వయ మీక్షంతే పరస్వేవ. ౧౩

తా. పరిపూర్ణమయిన జ్ఞానవికాసముగల బ్రహ్మజ్ఞానులు లోకవ్యవహారమునందున్నవారివలె గనబడుచుంగురు కాని వారు పరులసుఖగుఃఖములను ఇతరులు చూచుచున్నను తమవికాభావించి సుఖగుఃఖములను పొందనివిధముగా స్వకీయకార్యములను ప్రియాప్రియరహితయి చూచుచుంగురు.

శ్లో. అస్థానేఽభినివిష్టా స్మారా సస్థాన ఏవ సన్తుష్టాః,
అనుసర్తంతే ధీరాః పితర ఇవ క్రీడితో బాలాః. ౧౪

తా. ఆడుకొనెడిబాలకులు మమ్ము, కొయ్య మున్నగువానితో నొనర్చినగుట్టము మున్నగుబొమ్మలచూచి వానిని గుట్టములు, ఏనుగులని తలంతురు. వానినిచూచి అవి పఱుగెత్తుచున్నవని సంతసించురు అంతటితో నూరుకొనక తమతమ తల్లితండ్రులను కూడ తమతోపాటు ఆడుకొనుమని పట్టుపట్టుదురు. వానియందు తమకు వాస్తవముద్ధి

లేకపోయినను పిల్లలసంతోషముకొఱకు తల్లితండ్రిలుకూడ తమపిల్లలతోపాటు ఎటుల
అటలాడుచుందురో అట్లే జ్ఞానులుకూడ తొన్నివ్యవహారములందు లోటుల ననుసరించు
చుందురు.

శ్లో. పుష్కతి పురుషే సలిలై ర్పుష్కతి పుష్పం ఫలంచ తరవ ఇవ,
అనువర్తంతే సంతో హ్యుపకర్తరి చాపకర్తరిచ. ౧౯

తా. పుష్కములు తమ్ము నీర్లుపోసి పెంచినవారియందును, తమయొక్కపూలను,
పండ్లను దొంగిలించినవారియందును సమానముగనున్నటుల జ్ఞానులు తమకు ఉపకార
మొనర్చినవారిని అపకారమొనర్చినవారిని సమానముగఁజూతురు.

వి వే క ము.

శ్లో. నిత్యానిత్యవివేక స్సర్వేషాం ఘటఘటత్వయో రాస్తే,
స నివేకో య శ్శాంతి కృదనివేకో ఽన్య స్సమస్తో ఽపి. ౨౦

తా. ఘటత్వము నిత్యము ఘటము అనిత్యము. అట్లే బ్రహ్మము నిత్యత్వము,
ప్రపంచము అనిత్యము అనెడిజ్ఞాన మందఱకునుండవచ్చును. ఇంతమాత్రముచేతనే యిది
వివేకముగాజాలదు ఏది విషయమై రాగ్యమును కలుగఁజేయునో అదియే వివేకము, తక్కి
నదంతయు అవివేకమేయగును.

శ్లో. అనధిగతే కామసుఖే కాలేన యథా స్రవర్తతే తరుణః,
ఏవం బ్రహ్మసుఖే ఽపి స్రవర్తతే కోఽపి భాగ్యవశాత్. ౨౧

తా. యౌవనదశ వచ్చియున్నవాఁడంతకుమునుపు కామసుఖమన నేమియో
నెఱుంగకపోయినను ఆకాలమువచ్చినప్పుడు కామసుఖమనం దిచ్చగిలి ఎటుల ననుభ
వించుచున్నాఁడో అట్లే జన్మాంతరకృత పుణ్యవిశేషమువలన ఒకానొకనికి బ్రహ్మ
సుఖాభిలాష కలుగుచున్నది

శ్లో. పుత్రగుణా సాన్వితస్త్ర్యే దారగుణా శ్చాధివేదనావసరే,
బ్రాతృగుణా దాయవిధౌ దృష్టవ్యా మోక్ష్యమాణేన. ౨౨

తా. విషయసుఖాభిలాషను వదలదలంచినవాఁడు పుత్రుఁడు గుణుఁడగుటచే,
దుర్గణసంపన్నుఁడా యనువిషయమును వానికి సర్వస్వాతంత్ర్య మిచ్చినపిదప తెలిసి
కొనవచ్చును. భార్యయొక్క గుణుఁడమును మఱొకవివాహము చేసికొనదలంచినప్పు
డెఱుంగవచ్చును. విభాగకాలమునందు అన్నదమ్ములగుణముల నెఱుంగవచ్చును.

శ్లో. కా మే గతి రితి పృచ్ఛతి చరమశ్వాసే ఽపి య సాన్వీర్థమ్,
తస్య జనస్యాపి కృతే పాపాః పాపాని కుర్వన్తి. ౨౩

తా. అప్పుడో, ఆమరుగటిక్షణములోనో ప్రాణములు విడువఁబోవువాని చుట్టు
మూఁగి “నాగతియేమి? నాగతియేమి?” యని ఎవ్వరు అడుగుచుండురో అట్టిస్వార్థపరు

లగు కాంధపురినిమిత్తము నీమలు పాపకృత్యము లాచరించుచున్నారు. (అనగా బ్రతి కినన్నాళ్లు ఎన్నియో కడగండ్లుపడి మనలనుపోషించినాడే. అట్టివాడు మనలనువిడిచి పోవుచున్నాడే. ఇంతకాలము మనకుపెట్టి పోషించినందులకు వానికి కష్టకాలమువచ్చి నది కనుక ఏమియైనను సహాయము మనముచేసెదము. అను మాటయేలేక ప్రాణములు పోయిపోవుదుమాడ నాగతియేమి? నాగతియేమి? యని యడిగెడివారలు పాపిష్ఠులు కాని మంచివారలు కారనియు, అట్టివారలను పోషించునిమిత్తము పాపకార్యము లొన ర్చుట నింద్యమనియు భావము.

శ్లో. పితృభిః కలహాయస్తే పుత్రా నధ్యాపయన్తి పితృభక్తిమ్,
పరదారా నుపయస్తః పతన్తి శాస్త్రాణి దారేషు. ౨౪

తా. ఈకలికాలమునందు తాము తమతలితండ్రులతో ఎల్లప్పుడు జగదమాడుచు తమతమపుత్రులకు మాతాపితరులందు భక్తి కలిగియుండవలయునని బోధింతురు. తాము సర్వదా పరశ్రీలతోడ కామసుఖము అనుభవించుచు తమతమభార్యలకు పాతివ్రత్య మహిమను నూరిపోయుచుందురు.

శ్లో. శాన్తి రలభ్యాదుపరితి రపాత్రభావః ప్రతిగ్రహనివృత్తిః,
తాన్తి ధర్మబలతేతి చ నివృత్తిధర్మాః కలా వేతే. ౨౫

తా. ఈ కలియుగమునందు నివృత్తి ధర్మములగు శాన్తి, ప్రతిగ్రహనివృత్తి, తాన్తి అనునట్టిధర్మములు యధార్థముగా గనబడవు. లభించనివస్తువులకయి ప్రయత్నములేకయుండుటయే శాన్తి. అపాత్రుడయినందులవలన ఇతరు లేమియు నొసంగని యెడల ప్రతిగ్రహనివృత్తి, బలహీనతచేత ఓర్పు గనబడునుగాని, వైరాగ్యముచేత శాన్తియు, ఇతరులు ఇవ్వవచ్చినప్పటికిన్ని వలదని నిరాకరించుటయు, సామర్థ్యముండి యు ఓర్పున్ను కలిగియుండరని భావము.

శ్లో. నీతిజ్ఞా నియతిజ్ఞా వేదజ్ఞా అపి భవంతి శాస్త్రజ్ఞాః,
బ్రహ్మజ్ఞా అపి లభ్యా సాన్విజ్ఞానజ్ఞానినో విరళాః. ౨౬

తా. ఈకలికాలమునందు, రాజనీతి నెఱింగినవారలు, దైవివిధి నెఱింగినవారలు, శాస్త్రము నెఱింగినవారలు, వేదవేత్తలు, బ్రహ్మజ్ఞాన మెఱింగినవారలు గనబడుదురు గాని తమయజ్ఞానము నెఱింగినవారలుమాత్రము గనబడరు.

శ్లో. కలికలుషే మనసి స్వేకథ మివ జగ ద్దర్శనం లభతే,
చక్షుర్దోషే జాగ్రతి చాన్ద్రో ద్విత్వం కుతో యాతు? ౨౭

తా. తనమనస్సునందు కలికాలప్రయుక్తదోషము గనబడుచుండగా లోకులు న్యాయముగా నడుచుకొనుచున్నారనుభావ మెట్లుకలుగును? కన్నులకు జబ్బు సంభవించి యుండగా ఆకండ్లకు చంద్రుని లిద్దలుగానున్నటులనే లోచనునగా.

శ్లో. విషయాననుకూలయితుంవిషయిణి హృదయేవిధీయతాం యత్నః,
దృశి దేయ మాషధం కో దృశ్యే దత్వా కృత్తి భవతి. ౨౮

తా. విషయములు తనకు అనుకూలముగా నుండవలయునని తలంచువాఁడు అవి
షయములగ్రహించునట్టి మనస్సును ముందుగా సరిచేసికొనవలయును. కంటియందు
వేయదగినమండును కంటియందువేయవలయును గాని దృశ్యమును పదార్థమునం దెవ్వఁ
డును వేయఁజాలఁడుకదా. (లోకమునందుఁ గలపదార్థములు బాగుగ లేనటుల కంటికి
తోచినయెడల ఆదోషము కంటిదోషమువలన కలిగినదని భావించి కంటికి చికిత్సచేసి
కొన్న పోవునుగాని దృశ్యమునుపదార్థము నెవ్వఁడున్నా సంస్కరింపడుగదా. అట్లే
విషయము లానుకూల్యముగా లేవని భావించినప్పుడు అవిషయములను సరిగ్రహించు
హృదయమును మొదట బాగుచేసికొనవలయునని భావము.)

ఈషణత్రయము.

శ్లో. దారాః పుత్రేషు రతాః పుత్రాః పితృధనపరిగ్రహవ్యగ్రాః,
రోదనశరణా జననీ సరలోకగతస్య కో బన్ధుః? ౨౯

తా చనిపోయినవానిభార్య అంతకుముందు తనభర్తయందున్న ప్రీతిని పుత్రసం
రక్షణమునంగు చూపించును. పుత్రులు తండ్రియందున్నప్రేమను, తండ్రిసంపాదించిన
ద్రవ్యమును మాటకట్టుకొనుటయందు చూపించెదరు. తల్లి ఒకమాతకూర్పుండి యే
డ్చుచుండును కాని మరణించినవాని మేలునకయి ప్రయత్నించునట్టి బంధువేరేడు.

శ్లో. పశ్యంతిమియమాణాన్తరివ్యతో ౭ సుమిమతేస్సరన్తి మృతాః,
కథయన్తి చై న మనకృ చేష్టన్తే నిత్యవత్తు పరమ్. ౩౦

తా. లోకమునందు మనుష్యులు ప్రతినీత్యము చనిపోవుచున్నవారిని చూచుచు
న్నారు. వీరున్నా అట్లే చనిపోవగలరనియు ఊహించుచున్నారు. మఱియు చనిపోయి
నవారినిగూర్చి ప్రస్తావించును. “ఎప్పుడో ఒకప్పుడు మనముకూడ పొయ్యెవార మేగాని
కాశ్యతముగా నుండబోవువార లెవ్వరునులేరు. ఉన్న నాలుగుకోణు న్యాయముగా
బరికి మంచిగతికయి ప్రయత్నింపవలయును” అని ప్రతినీత్యము నోటితో మాట్లాడు
చుందురుగాని తమనడవడికమాత్రము తమకెప్పటికిన్నీ చావులేనివారివలెచేయుచుందురు.

శ్లో. కలహాయన్తే మూఢాః కః స్రతిభూః శ్వః స్రభాత ఇతి,
తస్యై మేవ రజన్యాం కః స్రతిభూ స్సవ్యసత్తాయామ్. ౩౧

తా. మాధురికమిందఱు తాము చిరంజీవులనియు, ఇతరులట్లు కాదనియు,
భావించుచు “తొపు మఱి మాకీననమిచ్చునో ఇన్వఁడో ఇందులకు జామీ నెయ్య?” అని
యడుగుదురు కాని ఆగ్రాహియంతయు తాను జీవించియుండునని దృఢముగా చెప్ప నె
వ్వడు జామీనో చెప్పవలయును.

శ్లో. ఆప్రసద మాశిరఃపద మస్తః కలిమలమలీమసే వపుషి,
విఫలం గజ్జాజల మపి మద్యఘృతే దర్శముష్టి రివ. 3౨

తా. పాదములు మొదలుకొని శిరస్సువరకున్న, శిరస్సుమొదలుకొని పాదముల వఱకున్న గల దేహమంతయు కామక్రోధాది మలినముచేత దూషితమయియుండఁగా అట్టి మలినదేహమును శుద్ధిచేయుటకు కల్లుకుండయందు దర్శపాచననీనటుల గంగా జలముమాత్ర మెటుల శుద్ధిచేయఁగలను? (ఆపాదమస్తకాంతము ద్వేషాదిమలినగుణ భూయిష్ఠమయియున్న దేహమును గంగానదిలో ముంచివను లాభములేదు. ద్వేషాదిగుణ గుణము లేనివారలనే గంగాదిపుణ్యతీర్థ స్నానఫలములనిభావము)

శ్లో. దణ్డ్యం య త్సుఖహేతోః పుష్టన్తి జనాః కథం తదేవ వపుః,
సహి శర్కరాభిలాషిభి రిక్షోః కాణ్డాని పూజ్యస్తే. 3౩

తా. సుఖము కావల మనవి కోరువారలు చాంద్రాయణశ్రతాదులచేత దేహమును దండించినగాని ఫలము కలుగఁజాలదు. మూఢు లీవిషయము నెఱుంగక యీదేహమును ఎన్నోవిధముల పోషించుచున్నారు లోకమునందు శర్కరకావలయునని కోరువారు చెఱుగడలను గానుగయందువేసి నలగగొట్టుచున్నారు కాని వానిని పూజించుట లేదు. (అట్లే సుఖాభిలాషగలవాఁడు దేహమును శ్రమపెట్టినలయును గాని దేహమును పూజించుచుండిన యెడల సుఖము లేదనిభావము)

శ్లో. కుల్యాః కృతా విశాలాః కుడాన్యస్యపలై ర్నిబద్ధాని,

క్రీతా బలినో మహిషాః కృతకృత్యా స్తన్తి ఇతి మన్యంతే. 3౪

తా. చేలకునియ పాటుటకుగాను పెద్దపెద్దకాలువల శ్రవ్యించితిని. ఇంటిగోడలను రాళ్ళతో కట్టించితిని. బలివే ఎద్దులను దున్నులను కొంటిని. కృతార్థుడనైతినివని తలంచి మురియుచుండును. (కాని పైవానివలన తాను తరింపగలత్రోవ యేమయినగలదా లేదాయని మాత్రము తెలిసికొన లేకపోయెనుగదా యని భావము)

శ్లో. ప్రాయో ముహ్యతి చేతః ప్రాణభృతః ప్రాణనిర్గమావసరే,

పుణ్యేన యది న ముహ్యతి పుత్రానేవ స్మరన్న్యాయతే. 3౫

తా. సాహస్యముగా ప్రతిమనుష్యులకున్న మరణకాలమునందు స్మృతి తప్పి యుండును జన్మాంతరకృత పుణ్యవిశమచేత ఒకానొకనికి అట్టిస్మృతి తప్పకయున్న యెడల (తనకు సద్గతిని కలుగజేసిడి భగవద్భావమునుచేయక) విడ్డలన తలంచుచు ప్రాణముల విడలుచున్నాఁడు.

శ్లో. శవయితు మాదర మగ్నిం సంసారే సాగరే నినుజ్జంతి,

తుహినవ్యధానివృత్త్యై నహి వేశ్మని పావకో దేయః. 3౬

తా. ప్రసంచమునందు మనుష్యులు తమజకరాగ్నిని చల్లార్చుకొనుటకుఁగాను సంసారసాగరమునందు ములుగుచున్నారు శీతతాధానిసారణార్థ మెవ్వఁడును తనయింటికి నిప్పుంటించుకొనఁడుగదా (అనఁగా అల్పమయినజ్వరభాధను నివారించుకొనుటకు గాను సంసారభారమునంతయు మోసికొనితిరుగువాఁడు చలిభాధకమించుటకు యింటికి నిప్పుంటించుకొనువానివలె మూర్ఖుడని భావము.)

శ్లో. అరానా మధికానాం రాజ్ఞా చోరేణ వా ధ్రువో నాశః,
అన్నే ఖల్వతిభుక్తే వమనం వాస్యా ద్విరేకో వా. 32

తా. తానుతినక ఇతరులకుపెట్టకపోవుటచేత ధనమొకచోట నధికముగ చేరు నెడల దానికి రాజులవలనఁగాని దొంగలవలనఁగాని హానిసంభవించును. అన్నమును మిక్కిలముగా తినినయెడల అదిజీర్ణముకాక వమనమో లేక విరోచనములో కలుగుచుండుట లోకానుభవసిద్ధముగదా.

శ్లో. ఆపూత్య పరిత్యక్తా జనయ స్త్యర్థా మ్ముఖాభానమ్,
అత్యంతాయ త్యక్తాః పరమానందాయ కల్పంతే. 33

తా. సంపాదించినద్రవ్యమును కొద్దిగావ్యయమొనర్చినయెడల ఏదో ఒకవిధమైన సుఖమును కొంచెమొసంగును. ఆద్రవ్యమునే బుద్ధిపూర్వకముగ విరక్తిచే వదలినయెడల బ్రహ్మనందనుఖు ఫలవడును.

శ్లో. ప్రణమతి పరిసాంత్యయతి ప్రలపతి సతతి చ పరిభ్రామతి,
అవిష్ట ఇవ పితౄచ్యా పురుష స్తృప్తావశం యాతః. 34

తా. తృప్తావశము నందినపురుషుఁడు దయాముపట్టినవానివలె ఇతరులఁగాంచి దండములఁబెట్టును. బతిమాలును, నోటికిపిచ్చినట్లు వాగుచుండును. కన్నులకు గనంబడినవాని నెల్ల దీనుఁడయియాచించుచుండును. దేశదేశములు కాళ్ళెరుగునట్లు తిరుగుచుండును.

శ్లో. జననాదృష్టా త్ప్రితరా పుత్రా జామాతరో వ్యయాదృష్టాత్,
కలహాదృష్టాత్ జాతయ ఇతి ఇతి నిగ్రీతే కిమేష్టవ్యమ్. 35

తా. పుట్టవలసిన కర్మమున్నయెడల తల్లికిండ్రులవశ్యము ఏర్పడుదురు. సంతపు చేయవలసిన యదృష్టమున్నచో కొడుకులు అల్లుండిరుదెదరు పోట్లాడుచుండవలసిన కర్మమున్నయెడల జ్ఞాతులధికముగానుండురు. ఇందులకయి ప్రయత్నింపవక్కరలేదు.

శ్లో. స్వపితృః పరలోకాయ స్వయ మనుదివసం యదాచరతి,
క్రియతా మిద ముపమానం కిం నాలం పుత్రవై రాగ్యే. 36

తా. లోకమునందెవనికొనఁడు “తనతండ్రికి స్వర్గాదిపుణ్యలోకములు కలుగుటకు గాను ప్రతిదినము తానేమిచేయుచున్నాఁడో” అనునది తలంచుకొనునెడల యీ

దృష్టాంతమే పుట్టేను పదలనలయునని బోధించును. అనఁగా తనతండ్రినుద్ధరించుటకు తాను ఏమియు చేయుటలేదనువిషయము తనకు తెలిసియున్నది కావున తనపుత్రులు తన్నుద్ధరింతురనుభాసముకూడపోయి పుట్టేను నశించుననిభావము.

శ్లో. అననుగతే దారిద్ర్యే కిమనుగతం లక్షణం దృష్టమ్,
కామస్యాపరిపూర్తౌ కృపణం జగ దాచతుర్యదనాత్. ౪౨

తా దారిద్ర్యములేనివానికి ఆశయుండును. ధనికుడగువానికి ఆశయుండగు. అనినిర్ణయింపవలెనుపడగు కావున పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముగల జగమంతయు ఆకా పీడితమయియుండు నేని హీనముగా నేతోచును.

శ్లో. నఖిలు ధనత్వం జాతి ర్యస్య యదిష్టం తదేవ తస్య ధనమ్,
తత్తదిన పామరాణా మాకించన్యం ధనం విదుషామ్. ౪౩

తా. ధనమనునది ఒకజాతికాదు. ఏవస్తువు యెవ్వనికియిష్టమో ఆవస్తువు వానికి ధనమగుచున్నది. పామరులగువారల యాపాయాలను ధనమనిభావింతురు. బ్రహ్మనే త్రులు ఏమియులేకయుండుటనే అనఁగా దరిద్రమునే ధనముగాభావింతురు.

శ్లో. స్వీక్రియతే యది తృష్టా స్వీక ర్తన్యం జగ త్సమస్త మపి,
స్వీక్రియతే యది శాన్తి సౌఖ్యత్కాఽపి న్వస్య భవతి న వా. ౪౪

తా. జనులు ఆకాపి కావమునకు దానులయినయెడల ముల్లోకి మలుకూడ వారు పరిగ్రహింపవలసినదే (అప్పటికిన్నీ వారికి ఆశలేరగు) ధైర్యాగ్రముకలిగి శాంతినిపహించి నయెడల తమదేహమునుకూడ వారు తమదిగాభావింపరు.

శ్లో. య ద్దాతారం నశయతి యత్పరిజన సుస్య సాన్తవ్యయతి,
యదపత్రపతే చాన్త రాభవీ లాభ సు కస్య నమః. ౪౫

తా. దాతయొక్క అనగ్రహముపడయుటకయి ప్రయత్నించుట, దాతయొక్క నాకరులతో మంచుటలుమాట్లాడుచు వారిపరిచయమునంపాదించుట ఇట్టి తుచ్ఛపుకార్యమునకులోబడుచున్నామే యని లబ్ధిలేకపోవుట, యను యకృత్యములకు లోబడిన పిదప రాబోవులాభమునలన కలుగఁబోవునదిమాత్ర మెట్టిదిగానుండనోవును? (మానము బోయినతర్వాత వచ్చేదిగనలాభముకంటె నీచమయినది మతోక్కటిలేదనిభావము.)

శ్లో. ప్రాదేశమాత్ర ముదరం పరిపూరయితుం కియా నయం యత్నః,
చుళకేనాన్భుః పాతుం ఖనితవ్యః కిం తటాకోఽపి. ౪౬

తా. పట్టెడన్నముతోపూడునట్టి జిక్కిడుపొట్టనునింపుటకుఁగాను లోకులుచేయు అట్టహాసముకూడగా పుడిసెనునీరుత్రాగుటకుఁగాను చెరువును త్రవ్వటకు ప్రయత్నించునటుల నున్నది.

శ్లో. యామార్థ మసంస్కారా ద్యామద్యయ మనశనాచ్చ సువ్యక్తే,
శారీరే సౌందర్యే ల్యభినివిశ న్నే కియ న్మాథాః. ౪౭

తా. తనదేహముయొక్క చక్కదనము ఒక్కజాముసేపు తోముకొనకపోవుట వల్లను, రెండుజాములు అన్నమును తినకపోవుటవల్లను బట్టిబయటగుచున్నది. ఇట్టి పాదు దేహమునందుకూడ పామరు లెంతో వ్యామోహముచెంది సింగారించుకొనుచున్నారు.

కా మ ము.

శ్లో. వస్త్రేత్యాహు స్తరుణీం జరతీతి పరిత్యజంతి బహుపుత్రామ్,
అధివిన్నే త్యలృనుతాం కా గృహిణీ కామినాం హృద్యా. ౪౮

తా. కాముకులు నడిమివయసునందున్నస్త్రీని “సంగ్య” యని చూపెందురు. బిడ్డలుగలదానిని “ముసలిది” యని యీసడించుదురు. ఒక్కబిడ్డగలదానినికూడ నిందించుదురు. కాముకుల కెట్టిభార్యవంచినదో తెలియుటలేదు.

శ్లో. యాన్తి శుచ మకృతదారా ద్వే భార్యే నేతి కృతదారాః,
తే పరదారా నేతి స్త్రీభి స్తృప్తా న్న సత్కామః. ౪౯

తా. పెండ్లికాని బ్రహ్మచారులు పెండ్లికాలేదేయని యేడ్చుచుందురు. పెండ్లిచేసుకొన్నవాడు యిద్దఱుపెండ్లాలు లేకపోయిరేయని యేడ్చుదును. యిద్దఱుపెండ్లాలుగలవాడు పొరుగింటివానిపెండ్లాము చక్కగానున్నదే దానినెల్లు సాధింపవచ్చునని తంటాలుపడును కనుక స్త్రీలవలన తృప్తిపడినవారులేరు.

శ్లో. మదనస్యాజ్ఞాకరణే మన్యే జగ దఖిల మేకరూప మిదమ్,
తిర్యంచ ఇతి నరా ఇతి దేవా ఇత్యస్య కో భేదః? ౫౦

తా. ప్రపంచమునందుగల ప్రాణులలో పశుపక్ష్యాదులని, మనుష్యులు అని దేవతలని భేదముమాత్రము ఇతరవిషయములందున్నను మన్మథుని యాజ్ఞాపరిపాలనమునందు మాత్ర మందఱు నొక్కవిధముగనే చరించుచున్నారు.

శ్లో. శుక్లవిమోకస్థానం మలమూత్ర త్యాగ దేశవ త్క్రిమపి,
స్త్రీయ ఇతి విహితం విధినా కియ దత్ర జనా నిమజ్జన్తి. ౫౧

తా. బ్రహ్మదేవుడు మలమూత్రములను వదలనట్టిదియు, రేతస్సునువదలుటకు స్థానభూతముయిన ఒకానొకయంగమును స్త్రీలకర్పణచేసెను. ఒనుతందఱు దానియందు పడి ముణుగుచు లేలుచున్నారు.

శ్లో. వేదా నధీత్య విధివ న్నీమాంసిత్వా తదర్థంచ,
దారాః క ర్తవ్యా ఇతి కేనేదం ప్రహసనం కథితమ్. ౫౨

తా. వేదములన్నియు అభ్యసించి చక్కగా ఆవేదార్థ విచారముగలిగి తరువాత

వివాహము చేసికొనవలయు ననుప్రహసనము నెవ్వఁడువ్రాసెనో తెలియలేదు. (అనఁగా వేదాగ్రయముచేసి తదర్థవిచారణము సలిపినవారలకూడ కామపాశములకు లోనగుట విచిత్రముగ నున్నదని భావము)

శ్లో. దుఃఖేనోపార్జ్యస్తే పాల్యస్తే ప్రత్యహం చ లాల్యంతే,
వామా స్త్రియో విమూఢై రుపభుజ్ఞానా న్సుఖం ద్విగుణమ్. ౫౩

తా. రెండింతలు నుఖమునుభవించుచున్న యందగ తైలను మూఢమానవులు అనేక కష్టములుపడి సంపాదించుచున్నారు. వారిని అతిజాగ్రత్తగా ఇతరుల కంటబడకుండ కాపాడుచున్నారు. వారికి ఎలయు పదార్థముల సేకరించి యొసంగి వారిని బుజ్జించుచున్నారు (ఇదియంతయు కామోన్మాదమని భావము.)

శ్లో. అశ్మిత పిబత ఖాదత జాగ్రత సంవిశత చలత తిష్ఠత వా,
నకృదపి చింతయతాహ్నా న్నానధికో దేహబద్ధ ఇతి. ౫౪

తా. జనులారా! మీరు ఎన్నిసర్వాయములు తిన్నను తినుఁడు. త్రాగిన త్రాగుదు. నమలుఁడు. మేలుకొనుఁడు. నిద్రపోవుఁడు తిరుగుదు. కూర్చుండుడు ఇవి యెన్నిసర్వాయములు చేయుచున్నను, ఈదేహము కాశ్యరముకాదను విషయమును ఒక మార్చెనను జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనుఁడు

శ్లో. కిందిజితయా సృధివ్యా కిం కాంచనభూభృతా కరస్థేన,
కిందివ్యాభి స్త్రీభి ర్నరవ్యే బ్రహ్మణా లిఖితే. ౫౫

తా. ఈదేహ మెప్పుడో ఒకప్పుడు నశింపిపోవగినదే యని బ్రహ్మదేవుఁడు వ్రాసియుండఁగా భూమిఁజిత్రియు జయించి సార్వభౌముఁడయి రాజభోగము లనుభవించిన సేమి ప్రయోజనము! బంగారుకొండను ఆశేరించుచుకొన్న ప్రయోజనమేమి! రంభాది దేవతాస్త్రింతోడ కామనుఖములదేలిన సేమి ప్రయోజనము!

శ్లో. జీవతి కతిచి న్నిమిషాః కతిచి త్రేషు శ్రుతి రధీత ఇవ,
తావత్సేవాకులయతి తంత్రాణి నవాని చాతయతే. ౫౬

తా. మనుష్యుఁడు జీవించునదియే కొన్నినిముషముల కాలము. (అనఁగా అల్ప కాలము) అందులో కొంతకాలము వేదశాస్త్రములఁ జగువుచున్నాఁడు అందులోనే సకలశాస్త్రములందు ప్రావీణ్యము గడించుచున్నాఁడు. క్రొత్తక్రొత్త గ్రంథముల నొనర్చుచున్నాఁడు. (మనుష్యునకుండు ఆయుష్షు అతి స్వల్పకాలము కావున అతని ఆయుష్కాలమునందు చదివిన చదువుతో వేదశాస్త్రము తత్త్వము నెఱుంగుట అశక్యమని భావము.)

శ్లో. స్వల్పే జీవనకాలః స్వల్పాధీః పరిచయ స్సల్పః,
తదపి తరేసు కథం చి చ్ఛృతయో యది నోపజాయతే. ౫౭

తా. మనుష్యులమగు మనశ్లోకమునందు ఆయుస్సే చాల స్వల్పము, బుద్ధియు స్వల్పమే, కాస్త్రప్రవేశమా మిక్కిలియు స్వల్పమే, అట్లయినప్పటికినీ నేడకాస్త్రము అనునది లోకమునం దుండుటచేతనే ఎట్లో యొకవిధముగ సంసారసాగరమును తరించుచున్నారము.

సంసారము.

శ్లో. కుత ఆగతం న జానే క్వయ వా గన్తవ్య మిద మపి న జానే,
సంచరసి క్వేదానీం సంసారపథే మహాతమసి ౫౮

తా. నేను ఎచ్చటినుండి వచ్చినాడనో నాకు తెలియదు ఎక్కడికి పోవలయునో అదియు తెలియదు. గాఢాంధకారమగు సంసారమార్గమునందుమాత్ర మిప్పుడుపడి దారి తెలియక పడినతావునకే మఱిమఱి తిరిగివచ్చుచు కాలయాపనము చేయుచున్నాడను.

శ్లో. తమసా ౭వృతా శ్చరన్త సస్విధే దూరేచ నావయన్త్యథాకా,
అవయన్తి తు విస్సవ్తం తదితి శిరస్యభిహతే మూఢాః. ౫౯

తా. గాఢాంధకారమందు దోవతప్పి తిరుగాడుచున్నవారలు సమీపమునందుఁ గాని దూరమునందుఁ గాని గల పదార్థముల తెలిసికొనఁజాలరు గాని తలకు చెబ్బితగిలి తలకు బొప్పికట్టగా అచ్చటనే మోయుచున్నదని మాత్రము స్పష్టముగా నెఱుంగుదురు.

స్వర్గము.

శ్లో. నిమిషంత్యత్ర తరుణ్యన్త్ర తరుణ్యో న నిమిషంతి,
ఈదృక్షో హి విశేష స్స్వర్గ స్స్వర్గ ఇతి కిం తత్ర. ౬౦

తా. ఈలోకమునంగఁగల స్త్రీలు కన్యులమాయించు తెఱచుచునుందురు. స్వర్గమునందుండు స్త్రీలు కన్యులు ఎల్లప్పుడు తెఱచుకొనియుందురు. ఈలోకమునకు స్వర్గలోకమునకు భేదమిదియే. అందేమియు విశేషములేదు.

శ్లో. కోపో మైత్రావరుణే శ్చాపో వా తార్కికస్య మునేః,
సంస్కర్యతే యది సకృచ్చత్రో రపి మాస్తు శక్రపదమ్. ౬౧

తా. ఆగస్త్యమహామనికి ఇంద్రునిపైవచ్చిన కోపమునఁగాని, గౌతమమహర్షి యింద్రునికిచ్చిన కాపమునఁగాని తలంచినయెడల తనకర్తృత్వమునకు కూడ ఇంద్రుడని వలదని మొరపెట్టును. (ఆగస్త్యమహర్షికి పూర్వకాలమునం దొకప్పుడు ఇంద్రునిమీద కోపమువచ్చి అతనిని సర్వమైపడియుండుమని కాపమునంగెను, అను కథయును ఇంద్రుఁడు గౌతమునిపత్నియగు అహల్యతో వ్యభిచరించగా గౌతముఁడెఱింగి ఇంద్రుని “దేహమునిండ సహస్రయోనఁడవు అగుదువుగాక” యని శపించిన కథయు జ్ఞప్తికి వచ్చినయెడల మనకర్తృత్వముకూడ యిట్టి నీచస్థితివలదని కోరుననిభావము.

శ్లో. గచ్ఛత్వమరావత్యాం గచ్ఛతు చతురాననన్య వా సగరే,
పునరాగస్తన్యం యది పుంసా కిం సాధితం భవతి? ౬౨

తా. యజ్ఞయాగాదులొనర్చి స్వర్గలోకమునకుఁ బోయినను, ఉపాసనాదికమొనర్చి బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోయినను మఱల భూలోకమునకు తిరిగివచ్చి పుట్టవలసియున్న యెడల మనుష్యుఁ డేమిసాధించినట్లు? (ఆకాశకములగు స్వర్గాదిసౌఖ్యములకు ప్రయత్నింపక మోక్షము నిమిత్తము ప్రయత్నింపవలయునని భావము)

శ్లో. భుక్తా బహవో దారాః లబ్ధాః పుత్రాశ్చ పౌత్రాశ్చ,
నీతం శత మప్యాయు ససత్త్వం వద మర్తు మస్తి మనః. ౬౩

తా. ఎందఱనో భార్యలవెండ్లాడి భోగము అనుభవించితివి? కొడుకులను, మనుమలను ఎత్తితివి? నూరేండ్లునిండ బ్రతికితివి? ఇప్పటికయినను చావిన నీవు సిద్ధముగా నున్నావా? ఓమనస్సా! నిజము చెప్పుము.

శ్లో. విశ్వేషణస్వభావా నిష్వయా స్పృశ్యకా కరోతి కో మమతామ్,
నశ్యదవస్థాపన్నం కః క్రీణీతే ధనై రశ్వమ్. ౬౪

తా. ఎప్పటికప్పుడు ఎడలిసాపు స్వభావముగల విషయములం దెవ్వఁడు మమకారము వహించును? బుద్ధిమంతుడగు నాఁడెవ్వఁడును చావ సిద్ధముగా నుట్టుముడబ్బిచ్చి కొనకాలఁడుగదా.

శ్లో. అన్నాభావే మృత్యు శ్శాలిభి రన్నాని శాలయో వృష్ట్యా,
వృష్టి స్తపనేతి వద న్న మృత్యువే త త్తవ శ్వరతి. ౬౫

తా. అన్నములేనియెడల చావు ఏర్పడును. అన్నము ధాన్యమువలన కలుగును. ధాన్యము ఎర్షమువలన కలుగును. ఎర్షము తపస్సువలన కలుగును. అని అన్నార్థియై తపముసంపన్నుఁడగు మరణరాహిత్యమున కని యేల తపముస్పృహతో తెలియుటలేదు.

శ్లో. కిం న నిగృహ్యంతి మనః కిం న భజంతే జనా శ్శ్వినం శరణమ్,
అభిసన్నిభేదమాత్రా న్తోఽపాయే నబధ్యంతే. ౬౬

తా. మనుష్యులు మనస్సును యొక చోట దృఢముగా కట్టివేయుచునేయున్నారు. పరమేశ్వరుని పూజించుచునే యున్నారు. అయినను ఉద్దేశభేదముండుటచేత ముక్తినిం దక సంసారపాశమున తగుల్కొనుచున్నారు. (అనగా ఆయాసౌఖ్యములు కావలయునని సకామపూజచేయుటవలనను, అట్టిధ్యానము కలుపుటవలనను ఆకాశ్యకమగు సౌఖ్యమును పొందుచున్నారు కాని ముక్తి వారికి అభించుటలేదనిభావము.

శ్లో. భోగాయ పామరాణాం యోగాయ వివేకినాన్త కరణ మిదమ్,
భోగాయ చ యోగాయ చ న కల్పతే దుర్వీదగ్ధానామ్. ౬౭

తా. పామరులు దేహమును ఇంద్రియసౌఖ్యానుభవార్థము పోషించుచున్నారు. వివేకము గలవారలు యోగముకొనుట శరీరమును పోషించుచున్నారు. చెంటికింజడిన యల్పజ్ఞానులు భోగమునకు యోగమునకు గాక వ్యర్థముగ బోషించుచున్నారు.

శ్లో. బ్రాహ్మణచణ్డాలా ఇత్యాహ మరు ర్యన్తహాపథికాః,
భవమార్గనుహాపథికా నధిశ్చత్యైవ ప్రవృత్తం తత్. ౬౮

తా. ధర్మకాస్త్రవేత్తలలో నగ్రగణ్యుడగు మనువు మహాపథికులను అనగా చెడ్డనడతగలవారలను “బ్రాహ్మణచండాలరని” వచించెను ఆమాట “భవమార్గమహాపథికతను” గూర్చియే చెప్పినాడు. భవమార్గమహాపథికతనగా జన్మమరణకూపముగు సంసారమనెడి గుర్మార్గము నవలంబించినవారలని భావము.

శ్లో. ఏకదావ్యో క్షీతిపతిషు ద్విత్రా దేవేషు పంచమా ద్రుహితే,
ఏతావంతో జగతి బ్రహ్మనందార్ణనస్య కణాః. ౬౯

తా. ఈమనుష్యలోకమునందు బ్రహ్మనందనుఖములేదు. యొకవేళ యొక్కడను కొనునెడల ఆ బ్రహ్మనంద మహాసముద్రముయొక్క యొకటిరెండు బొట్లు సార్వభౌములగు రాజులయంగును, రెండు మూడు బొట్లు దేవతలయంగున్నా, విదు ఆరు బొట్లు బ్రహ్మదేవునియంగున్నా ఉండవచ్చును. (అల్పమలయిన దేవాదివధవులగోరుటకంటె బ్రహ్మనందసౌఖ్యము నొసంగు ముక్తిగోరుట మంచిదనిభావము.)

శ్లో. అజ్ఞానేనాపిహితే విజ్ఞానే కర్తృకిం కురుతే,
విఫలే చక్షుషి తనుసా వ్యాదాయ ముఖం కి మిత్తేత? ౭౦

తా. అజ్ఞానముచేత విజ్ఞానము నశించియుండగా చీటిలో కన్నులు తెలియక యుండునప్పుడు మొగమెత్తించినను ఏమియు తెలియనిరీతిగా ఎట్టి సత్కార్యము నొనర్చుటకున్నా అవకాశముండదని భావము.

అల్పజ్ఞానము.

శ్లో. అతికలుష మాశు నశ్వీర మాపాతస్ఫురణ మనభిలాషకరమ్,
అపిహృష్యంతి జనాః కథ మవలంబ్య జ్ఞానఖిద్యోతమ్. ౭౧

తా. జనులు మిక్కిలి మలినమయినదియు, త్వరగా నశించు స్వభావముగలదియు, క్రిందబడునంతలఱకు మిశ్రమమిశ్రమమని గనంబడుచుండునదియు, అగు అజ్ఞానమను మిణుగురుపురుగు తాము గలవారలయి తమయం దేదో మహాజ్ఞానమున్నట్లు మఱి యుచుండురు.

శ్లో. ప్రయుతం నియుతం వాఽపి ప్రదిశంతి ప్రాకృతాయ భోగాయ,
క్రీణంతి న బిల్వదళైః కైవల్యం పంచమై ర్నూధాః. ౭౨

తా. పామరులు అక్షులు కోట్లు ఇంద్రియభోగానుభవార్థము నెచ్చించుదురు గాని ౫, ౬, విశ్వదళములను మాత్రము కైవల్యసుఖార్థ ముపయోగింపజాలరు. (అనఁగా ద్రవ్యవ్యయములేకయే సులభముగ అభించునట్టియు, కాశ్యవమునట్టియు భోగము నిమిత్తము ౫, ౬, విశ్వదళములతో శివునిపూజించుటకు మాత్రము మూర్ఖులకు మన స్ఫురాదని భావము.)

శ్లో. యావత్కిల చేష్టంతే తావత్పాశేన బద్ధ్యతే గ్రంథిః,

నిభృతం యది సర్వంతే కాశేన స్రంసతే పాశః.

23

తా. (త్రాడు ముడిపడియున్నప్పుడు) ఆత్రాటిని ఇటు అటు లాగుచున్నయెడల ముడి అంతకంతకు విగిసికొని పోవును గాని విడిపోదు. కడలింపకయున్నయెడల కొంత కాలమునకు ఆముడివదిలి జారిపోవును. (పుట్టిపండలకు ఊరకుండుట యెండలకు? వయ సున్నంతవఱకు సంసారసౌఖ్యము ననుభవించి చివరకు విరక్తివందెడమని తలంచునెడల అది యసాధ్యమనియు, మొట్టమొదటినుండియే వైరాగ్యము కలిగియున్నఁ గాని ముక్తి లభింపదనియు భావము.)

శ్లో. ఉపరుంధంతి శావ్రిసా స్త్యనయో నాశ్నంతి న పిబంతి,

స్తూయంతే కిం మునయః కంఠే కుర్వంతి కనకపాశ మిమే.

24

తా. మునీశ్వరులు ప్రాణాయామపరామిత్యం లయి క్యాసముల విగల్గియున్నారు. అన్నపానీయముల ముట్టుటలేదు. బంగారుసౌముఖ్యం ధరించుటలేదు కావున వారినందఱు కొనియాడుచున్నారు. (జితేంద్రియులగు వారలనే లోకులు కొనియాడుదురు గాని ఉదరపోషణపరాయణుల నెవ్వరు కొనియాడరని భావము)

శ్లో. కామం జనాః స్త్యయంతే కైలాసవిలాసవర్ణనావసరే,

సాధనకథనావసరే సాచీకుర్వంతి వత్సాని.

25

తా. కైలాసలోకమునందుఁ గల చిత్రచిత్రవిలాసములను వర్ణించి చెప్పవచ్చుడు జనులందఱు చెప్పుట నిక్కపొడుచుకొని విచరు హాసవృత్తులయ్యుండురు కాని ఆకైలాసమునకుఁబోవు సాధనములఁ జెప్పవచ్చుడు మాత్రము మాతలు ముడుచుకొనుచున్నారు. (కైలాసలోకమునందుఁ గలసౌఖ్యముల ననుభవించుటకు కుతూహలముమాత్రమందఱకుఁగలఁ గాని అందులకు తగిన ప్రయత్నమునుమాత్ర మెవ్వరుచేయరనిభావము.

శ్లో. వంగాః కథ మంగాః కథ మిత్యనుయుక్త్యే వృథా దేశాకా,

కీదృక్కృతాంత పుర మితి గోఽపి న జిజ్ఞాసతే లోకః.

26

తా. వంగదేశ మెట్లుండును? అంగదేశ మెట్లుండును? అని వ్యర్థముగా దేశదేశముల వివరములను తెలిసికొనప్రయత్నింతురేగాని తానవశ్యముపొయి తీరణలసిన యనువుని యెట్టిదని మాత్ర మెవ్వఁడును విచారింపఁడు.

శ్లో. త్యక్తవోయో మమకార స్త్యక్తుం యదిశక్యతే నాసా,

కర్తవోయో మమకారః కింతు స సర్వత్ర కర్తవ్యః

౭౭

తా. నేను నాదియను మమకారమును వదలుట ముఖ్యము, అతీరుగ మమకారమును వదలుట అశక్యమయినయెడల ఆమమకారమునే అందటియందును ఉంచవలయును. (కొందటియందుమాత్రము నావారని మమకారము, కొందటియందు ఇతరులని ద్వేషము వదలి అందటియందును మమకారమునే గనంబఱుచుట అత్యావశ్యకమనిభావము.)

శ్లో. పుత్రా ఇతి దారా ఇతి పోష్యా స్కూఢో బహిర్జనాః బ్రూతే,

అంధే తమసి నిమజ్జ న్నాత్వా పోష్య ఇతి నావైతి.

౭౮

తా. జ్ఞానవిహీనగువాఁడు తనకంటె భిన్నులయిన కొడుకులు, భార్య, మున్నగు వారలు, తనచేత పోషింపఁదగినవారలని జెప్పకొనుచుండును గాని గాఢాంధకార సంసారకూపమునఁ బడి ముణిఁగిపోవుచున్న తన్ను పోషించుకొన విషయమునుమాత్రము మఱచిపోయినాడు.

శ్లో. యచ్చింతిత మధిగర్భం యచ్చ చిరం చింతితం సరకే,

విషయానిలసంసర్గా స్తస్మజ్జే త త్సర్వ మేకపదే.

౭౯

తా. జీవుఁడు గర్భవాసవరక మనుభవించుచున్నప్పుడు ఏది యాలోచించుకొని యుండెనో, రారవాదినరకములందు యాతన లనుభవించుచున్నప్పు డేమిథలంచెనో అది యంతయు సంసారారణ్యమున ప్రవేశించినవెంటనే ఒక నిమిషమునందే మఱచిపోవుచున్నాఁడు.

శ్లో. బాహ్యగతాగతశీలా ప్రాణస్య శ్వాసలక్షణా వృత్తిః,

కర్మ తి మనసో వృత్తిం కులశేన కులస్త్రియః ముగ్ధామ్.

౮౦

తా. దేశద్రిమ్యురియగు వ్యభిచారిణి ఆభయ శుభము తెలియని కులాంగనయింటికి అప్పుడప్పుడు వచ్చిపోవుచుండి కొంతకాలమునకు ఆకులాంగనమకూడ తన దుర్వృత్తికి లాగునటుల వెలుపలి విషయభోగములందు వ్యాపించిన ప్రాణవృత్తి మనస్సును కూడ దుర్వ్యయముల కీడ్చుచున్నది.

భ క్తి.

శ్లో. అతిగంభీర మనావిల మఖోభ్య మదృష్టపార మవిలంఘ్యమ్,

అవిరళోతరంగనంకుల మైక్ష్మిషి విజ్ఞానసాగరం మహతామ్.

౮౧

తా. మిక్కిలి లోతు అయినదియు, నిష్కల్మషమును, చలనములేనిదియు, అంతము గనంబడనిదియు, చాటకళ్యముకొనిదియు, అలల తాకుడులేనిదియు అగు మహాత్ముల విజ్ఞానసముద్రమును నేను కనుగొంటిని.

శ్లో. ఘోరం భవ మహాతుం కేచి దఘోరం భవం ప్రపద్యస్తే,
సంసరణకాతరాణాం సంసరణం శాంభవి భక్తిః.

౮౨

తా. భయంకరమయిన సంసారసాగరమును దాటుటకొఱకు కొందఱు జ్ఞానులు అభయంకరుడగు శివు నాశ్రయించుచున్నారు సంసారభీతులగు వారిభయమును పోగొట్టునది శివభక్తియే సుమీ.

శ్లో. పాశో యది మోక్షవ్యః పశుపతి రేవానుసర్తవ్యః,
నఖిలు వ్యతిముచ్యంతే పశవః పాశేన సంబధ్ధాః.

౮౩

తా. సంసారపాశబద్ధులగు జీవులు పాశమునుండి విముక్తులుకావలయునని తలంచు నెడల పశుపతియగు పరమశివునే నాశ్రయింపవలయును. పశుపతిని సేవింపనిది సంసార పాశబద్ధులగు జీవులు విముక్తి నందఁజాలరు.

శ్లో. అలనుల మనుభూతాభి ర్నాత్మభి రల మన్తు పితృభి శ్చ,
భవితన్యం యది నిత్యవ ద్ధం మాతుః పితౄ శ్చన్తు.

౮౪

తా. ఇంతవఱకు నేను అనుభవించియున్న తల్లులును, తండ్రులును నాకుచాలును. (అనఁగా అనేకజన్మము లెత్తియెత్తి యెందఱనో తల్లులని తండ్రులని భావించినది చాలును ఇది జన్మ ముక్తరలేదని భావము) తల్లితండ్రు లక్కరిలేదని చెప్పి వలను పడగు ఉండియే తీరవలయునను నెడల సగము తల్లియు, సగము తండ్రీయు అగు నిత్య మాతాపితృమత్త్యము నాకు నీధించుఁగాక. (అర్థనారీశ్వరుడగు పరమేశ్వరుడే నాకు తల్లియు తండ్రీయు కావలయునఁ గాని తదితరులగు తల్లితండ్రులు వలదని భావము.)

శ్లో. ధన్యాస్తే బహుదేవా స్సాస్వమిని యేషాం న దుర్భిక్షమ్,
జాతు న జానీమో వయ మేక మపి స్వామిసం పూర్ణమ్.

౮౫

తా. ఎవరికి దేవతలయొక్క దరిద్రత్వములేదో వారు ధన్యులు. వారికి సమృద్ధిగా దేవతలుగలరు గదా. కాని మేముమాత్రము ఒక్కదేవునిఅయినను పూర్ణముగ నెఱుంగ ననుర్ధతము కాము. కావున ఆయొక్కనినే పూర్ణముగ నెఱుంగుటకయి ప్రయత్నించెదము. (ఆదేవత యీదేవతయని పఱుగులెత్తుటకంటె ఒక్కదేవతను చక్కఁగా నారాధించుట యుత్తమమని భావము.)

శ్లో. నన్తు బృహన్తో దేవాః కింతు న తా న్నంత మిహాతే చేతః,
ఆధ్యవదాన్యన్యాయా దంతకజిత మేవ చింతయతే.

౮౬

తా. గొప్పగొప్పదేవత లనేకులుండిన లుండనిమ్ము కాని వారి నొకప్పుడైనను నమ స్కరించుటకు మాకు చిత్తము రాదు. ఆధ్యవదాన్యన్యాయము ననుసరించి అంతకాంత

కుండగు మృత్యుంజయునే నేవించెదము (జననమరిగరాహిత్యముతోరువారలు మృత్యుంజయుని నేవించినయెడల మృత్యుభాషనండి విముక్తులగుదురని భావము)

శ్లో. నిధ్యాయసి విషయసుఖం న ధ్యాయసి విషయ మస్య పరిపాకమ్,
బద్ధం తమేవ చింతయ బద్ధం మోక్షం చ యః క్షమతే. ౮౭

తా. ఓజీవుడా! విషయసుఖాభిలాషను గనంబఱచెదవు కాని ఆవిషయసుఖాభిలాషవలన కలుగఁబోవు అనర్థమునుమాత్ర మఱోచించుటలేదు. ఏపరమేశ్వరుఁడు జీవులను సంసారపాశబద్ధులనుగా నొనర్చుటకును, పాశవిముక్తులనుగా నొనర్చుటకును సమర్థుడో అట్టి లోకబంధువునే స్మరించుము.

శ్లో. నదనం గురూపనదనం శరణం సన్న్యాత్మరీపురశ్చరణమ్,
ధన మభిలాషనిరోధన మత్యాశ్రమవర్తినాం పుంసామ్. ౮౮

తా. సర్వసంగపరిత్యాగులయి సన్న్యాసాశ్రమము స్వీకరించిన మహాత్ములకుఁ గురువుల యండఁజేరుటయే గృహప్రవేశము. పంచాత్మరీపురశ్చరణమే వారికి శరణము. అభిలాషను నిరోధించుటయే ధనము.

శ్లో. సవిధిర్య త్తే విదధతి స ప్రతిషేధో యతో నివర్తంతే,
సోఽనిష ద్య ద్భ్రువతే వైవాశ్రమవర్తినో ధీరాః. ౮౯

తా. పరమేశ్వర సేవానుకూలముగు సన్న్యాసాశ్రమ ధర్మముల నాచరించు మహాత్ములు ఏకీకృత్యమును నీకు విధింతురో అదియే కాస్త్రీయమయినవిధి. వారు దేనినాచరింపరో అదియే నిషేధము. వారేదిపలికెడల అదియే ఉపనిషద్వాక్యము.

ముక్తి.

శ్లో. కాపితరా? కః పుత్రః? క సన్న్వమీ? యః ప్రపంచస్య,
ప్రత్యస్తమితే భేదే తత్కిమిదం కిమితి తే ప్రశ్నః. ౯౦

తా. ప్రశ్నః—తల్లితండ్రులెవరు?

సమాధానము:—ఎవరు జగత్తునకు తల్లితండ్రులో వారే తల్లితండ్రులు (అనగా పార్వతీ పరమేశ్వరులే తల్లితండ్రులని భావము.)

ప్రశ్నః—నీకు ప్రభువెవ్వఁడు?

సమా:—ప్రపంచమున కెవ్వఁడు ప్రభువో అతడే నాకున్నా ప్రభువు.

నీవునేనను భేదబుద్ధి వశించిన పిదప అది ఏమి? ఇది ఏమి? యను ప్రశ్నమే యండఁగూడదు.

శ్లో. త్యజ సంసార మసారం భజ శరణం పార్వతీరమణమ్,
విశ్వసిహి శ్రు తిశిఖరం విశ్వమిదం తన నిదేశకరమ్. ౯౧

తా. సారములేని సంసారమును వదలుము. పార్వతీపతియగు పరమశివుని శరణు పొందుము. ఉపనిషత్సద్ధాంతమును విశ్వసించుము. అప్పుడు ప్రపంచమంతయు నీయా జ్ఞాప్రకారము నడుచుకొనును.

శ్లో. భవ్య మభవ్యం వా నః ప్రలిఖతు వేదా న్సుదుర్గేధాః,

నవ్య మనవ్యం వా న శ్చరణం శరణం మహేశస్య. ౯౨

తా. బుద్ధిలేని బ్రహ్మదేవుడు మా నొకట మంచియో చెడ్డయో ఏదియో ఒకటి వానియిట్టానుసారము వ్రాయుఁగాక. మాకుమాత్రము పరమశివునియొక్క ఎడమకాలో తుడికాలో ఏదియో ఒకటి శరణముగుఱున్నది అదియే మాకుచాలును.

శ్లో. వేదాః కథం? హరిః కథ? మితి తు ప్రశ్నే వయం మూకాః,

శివ మేకం జానీమ స్తస్మా దవ్యం న జానీమః. ౯౩

తా. బ్రహ్మ ఎట్టివాఁడు? విష్ణు ఎట్టివాఁడు? అని మీరు ప్రశ్నించినయెడల అందులకు సమాధానమొసంగుటకు మేము మూగవారము. పరమశివు నొక్కనినే ఎఱుంగుదుము. అయిత్యరునికంటె ఇతరము నేమియు నెఱుంగము.

శ్లో. దారుణ మసిపత్రననం దారుణతమ మస్తతామిస్రమ్,

కా వా తతః క్షుతి ర్న? శ్చైవా వయ మాచతుర్వదనాత్. ౯౪

తా. అసిపత్రనరకము భయంకరమయినది. అంధతామిస్రనరకము అంతకంటె భయంకరమయినది. కాని దానివలన మామీమిభయము? మేము సృష్ట్యాదిమండియు శివ భక్తులము. (శివభక్తులగువారలకు నరకబాధలేదని భావము)

శ్లో. కృతదీక్షో ఘోరపథే కులకూటస్థో భరద్వాజః,

విద్యేశ్వరేషు కశ్చన పితామహో న ఇతి విస్రంభః. ౯౫

తా. మాగోత్రఋషియగు భరద్వాజమహర్షి మహాయజ్ఞములు చేయుటయందు దీక్షునహించె నను ప్రసిద్ధిగలగు. మఠాతగారు (అప్పయదీక్షితులవారు) విద్యేశ్వరు లలో నొక్కఁడని మానమృతము. (కనుక అట్టిమహాత్ముల వంశమునందు జన్మించిన నేను సద్గతికి పాత్రుఁడనని భావము.)

శ్లో. కలహాః కదాఽపిమా స్త్వితి కలితశరీరై క్యయో శ్శినయోః,

అహ మస్మయమహస్త్వితి ప్రాప్తః కలహో మమత్రాణే. ౯౬

తా. పార్వతీ పరమేశ్వరు లిరువురు తమ కెప్పుడు జగడము లేకపోవలయునను తలంపుతో అర్ధనారీశ్వరరూపమును చాల్చిరి. అట్లున్నప్పటికిన్ని వారిరువురకు నామాల మున అనగా “నేను కాపాడెదనని పార్వతియు, నేనుకాపాడెదనని యీశ్వరుఁడును యొకరికొకరు పోట్లాడుకొనుచున్నారు. ఈగ్రంథకర్తయగు నీలకంఠదీక్షితుఁడు పార్వ తీపరమేశ్వరుల కిగువురకున్నూ తాను భక్తుఁడనని నూచించినాడు.

శ్లో. సరకాయాపి న భోగా న్నరాధమాయాపి నాన్యసురాః,
మన్యస్తే కతిచి దమీ మాహేశ్వర మాశ్రితా యోగమ్. ౯౭

తా. మాహేశ్వరయోగము వాశ్రయించిన కొందఱు శి-భత్తులు విషయభోగ ములను సరకముకంటె తుచ్చమయినవానినిగాఁ జూచుచున్నారు. శివేశ్వరులగు దేవతలను సరాధములకంటె తక్కువవారినిగా భావించుచున్నారు.

శ్లో. జ్ఞాతుం హాతుం విషయం శ్రోతుం మంత్రం గ్రహీతు మాత్మానమ్,
నత్స యది న ఘటయధ్యే తత్సాధయతావిముక్తాయ. ౯౮

తా. ఓ ఆజ్ఞానులగు జీవులారా! జ్ఞానము నెఱుంగుటకును, విషయభోగముల పరిత్యజించుటకున్నూ, ఆత్మరత్నము నెఱుంగుటకున్నూ మీకు సామర్థ్యము లేనియె డఁ కాశిపట్టణమునకు బయలుదేరిపొందు (అనఁగా తామున్నచోటనుండి రత్నజ్ఞానము నెఱింగినవారలయి విషయాభిలాషను వదలినయెడల వారలకు ముక్తి యచ్చటనే కల దనియు, అట్టి జితేంద్రియత్వము లేనివారలు విశ్వనాథుని రాజధాని యగు కాశిపట్టణ మునంగు వాసముచేసిన గంగాస్నానాదికము లొనర్చుచు కాశిమరణమువలన ముక్తి నందుదురనియు భావము.

శ్లో. సాంఖ్యం యోగో నియమా భక్తిః కర్మ ప్రపత్తి రితి,
ఏకత్ర సకల మేతత్ కేవల మవిముక్త మేకత్ర. ౯౯

తా. సాంఖ్యము, యోగము, నియమము, భక్తి, కర్మాచరణము, ప్రపత్తి, ఇవి న్నియుచేరి ఒకయైత్తు. కాశివాసమొకయైత్తు. (అనఁగా ముక్తివంగుటకు పై రెండును సమానములయిన మార్గములని భావము)

శ్లో. బద్ధః కస్తే వత్స్యతి? ముక్తో ముక్తిం విజానాతి,
యాన్యసిచే దవిముక్తం జ్ఞాన్యసి విశ్వేశ్వరస్య ముఖాత్. ౧౦౦

తా. (ఎవ్వఁడయిన ముక్తియనునది ఎట్టిదో తెలుసుకొనఁగోరి ముక్తియనెట్టిది? యని ఎవ్వనిసేని ప్రశ్నించినయెడఁ) ముక్తుఁడు కాని మోహపాశబద్ధుఁడు తనకేమియు తెలియదు కావున వాడెందులకు సమాధాన మెట్లుచెప్పను? ముక్తియనునది వేఱుగా లేక పోవుటచేత ముక్తునకుకూడ ఏమి చెప్పుటకున్నూ సాధ్యముకాదు. కనుక కాశివగరము నకుఁ బోయినయెడఁ భక్తపరాధినుడగు విశ్వనాథుడే ముక్తి యిట్టిదని నీకుఁబోధిం చును. (కాశివాసులకు ముక్తి స్వరస్సిద్ధమని భావము.)

శ్లో. నగృహీతం శ్రుతిహృదయం నచ నగృహీతం పరిష్కవంహృదయమ్,
ఇచ్ఛామి చ ధామ పరం గచ్ఛామి చ విశ్వనాథపురమ్. ౧౦౧

తా. వేదరహస్య మిదియని తెలియదు. ఆయావిషయములందు పరుగిడుచుండు మనస్సును నిలుపుకొనజాలకున్నాడను. శ్రోత్వక్రొష్టమయిన మోక్షపథము కావల

యవని జోరుచున్నాడను. కావున నేను విశ్వనాథునకు నివాసభూమిమగు కాశీనగరము నకుఁ బోవుచున్నాడను.

శ్రీ అప్పయ్యదీక్షితులవారి పాత్రుడగు మహాకవి నీలకంఠదీక్షితునిచేత రచింపఁబడిన
సుభాషితశతక త్రయమునందు వైరాగ్యశతకము సంపూర్ణము.
 సుభాషితశతక త్రయము సమాప్తము.

నీలకంఠదీక్షితుఁడు.

సర్వతంత్రస్వతంత్రుడయి ఈశ్వరానందముని లోకప్రసిద్ధివంది ౧౦౮ గ్రంథ ఎలలరచించి బ్రహ్మభూయమునందైన శ్రీమదప్పయ్యదీక్షితులవారి తమ్ముఁడును, తత్తుల్యుఁడును అగు అచ్చాదీక్షితులకు “ఈనీలకంఠదీక్షితుఁడు పాస్త్రుఁడు. తండ్రి నారాయణాధ్వరి. తల్లి భూమిదేవి, నారాయణాధ్వరి సోమకు పుత్రులలో నీలకంఠదీక్షితుఁడు రెండవవాఁడు, ఇతఁడును సర్వతంత్రస్వతంత్రుఁడు, అప్పయ్యదీక్షితునివలననే పరమశైవుఁడు, సామనేది, భాగద్వాజనుగోస్థుఁడు, మహాకవి, వేదవేదాంగపారగుఁడు, మధురానగరమును పరిపాలించిన తిరుమలనామక భూపాలునకు ప్రధానమంత్రియు, పండితమండలి సార్వభౌముఁడును అయి యాజ్ఞయోగాదికము లనేకములనర్చి సకలకాస్త్రములంగు ప్రబంధములనొనర్చి వేదవేదాంగముల శిష్యులకు బోధించుచు కులపతులగు ప్రాచీనమహర్షులతో కులయోగుడు గంగాయాత్రఁజేసి బ్రహ్మభూయమందెను.

ఇతనికాలము:—ఇతఁడొనర్చిన “శివలీలార్ణవమహాకావ్యము. ౪౭౩౮ (క్రీ.శ. ౧౬౩౭) కి ల్యబ్ధమునంగు నిర్మింపఁబడినట్లుల చెప్పఁబడియుండుటచేత ఇతఁడు దాదాపు క్రీ. శ. పనునేడవశతాబ్దముయొక్క ప్రారంభమున జన్మించి దాదాపు ౬౦, ౭౦ సం, వఱకు జీవించి బ్రహ్మభూయము నందియుండును.

ఇతఁడొనర్చిన లఘుప్రబంధములు:—కలివిడంబనశతకము, సభారంజనశతకము, వైరాగ్యశతకము, అన్యప్రదేశశతకము, శాంతివిలాసము, ఆనందసాగర స్థవము, వీనికి “నీలకంఠదీక్షితుని షడ్గ్రంథములని ప్రసిద్ధిగలగు.

మహాకావ్యములు:—శివలీలార్ణవము, గంగావతరణము, నీలకంఠవిజయచంపుట.

ఇతర గ్రంథములు:—నలచరిత్రినాటకము, శివతత్త్వరహస్యము, కైయటవ్యాఖ్యానము.

ఇతర గ్రంథము లెన్నియో రచించినట్లు తెలియుచున్నది గాని వానిపేరులు తెలియవు. ఇతనిపుత్రులకూడ సర్వతంత్రస్వతంత్రులును, మహాకవులునై విఖ్యాతినందిరి.

సప్తధర్మశ్రుతికాశిని, బృందావనం, 15 సాకుపాస్త్ర, మదరాసు

మంత్రపుష్పత్రయము:—టీకా స్వరాదిసమన్వితము	0-4
స్నానమంత్రములు:—	0-8
శ్రీసూక్తము:—టీక, స్వర, పురశ్చరణాదిసహితము	0-4
ఋగ్వేదసంధ్యాభాష్యము:—సస్వరాంధ్ర తాత్పర్యము	1-8
నిత్యకర్మాష్టకపరిశిష్టము:—సస్వరాంధ్ర ప్రయోగము	0-4
సదాచారము:—సాంధ్ర తాత్పర్యము	1-8
డిటా కలిగోబయిండు	1-1
పైతృమేధిక ప్రయోగము:—ధర్మశాస్త్రకారికాసమేతము. య	
రేవద, పైతృమేధకర్మకు సంబంధించిన అన్నివిషయములు	
వివరింపబడియున్నవి.	0-8
సహధర్మిణీచర్య:—సటీక, కామశాస్త్ర సముద్భృతము	0-4
గృహస్థకంతాభరణము:—సతాత్పర్యము, ప్రాతస్సర్పరణ శ్లోకము	
లు, పతివ్రతా దినచర్య, పతివ్రతాలక్షణములుగలది	0-5
వేదాధ్యయనసంప్రదాయము	0-4
సనత్సుజాతీయము:—శంకరభాష్యాంధ్ర) టీకాతాత్పర్యసహితము.	1-0
లావణ్యమయి:—సులభశైలితో వ్రాయబడిన సంస్కృతనవల	0-4
నర్వవేదాంత సిద్ధాంతసారసంగ్రహము:—సటీక	2-8
ఆర్యధర్మశ్రుతిక్షుఫలబోధిని:—వచనము	1-0
కై వల్యనవనీతము:—కనుపర్తి. వేంకటరామ శ్రీవిద్యానందనాథ	
విరచితము. టీకాతాత్పర్య విశేషార్థసమన్వితము. ౫వ ము	
ద్రణము. వేదాంతగ్రంథములందింత ప్రచారముగలగ్రంథ	
ముమఱొకటిలేదు. తత్వబోధమనుగ భాగముకలిగోబైండు	2-8
డిటా సం దేహనివారణమను ౨ భాగము	2-0
౧, ౨ భాగములు చేర్చి ఒకేబైండు	4-0
వస్తిషుజనకసంవాదము:—వేదాంతగ్రంథరాజము	0-12
తెలుగు 'కురల్' అర్థకాండముమాత్రము:—సటీక	2 8
శాస్త్రీయసంస్కారావశ్యకత:—వచనము	0 5
వేదాంతచంద్రిక, 1 భాగము	0-8
మతదర్పణము	0-4
కొండవీటి సీమదండకవిలె:—వచనము	0 6
యోగాభ్యాసదర్పణము:—బ్రహ్మనందనరసవృత్తియతీంద్రకృతము	0-12

స్వధర్మప్రకాశిని, బృందావనం, కీల్ పాకు, మదరాసు.

గోత్రప్రవరసంగ్రహము:— గోత్రములనిన నేమి? ప్రవరలనిన యేమి? గోత్రములకు ప్రవరములకుగల సంబంధమేమి? యేయేగోత్రములవారు పరస్పరము వివాహసంబంధము చేసికొనగూడదు. మున్నగు అనేకవిషయము లిందుగలవు. 0-8

ఆర్యవిద్యారహస్యము, నచనము 1-0

ఈశ్వరదర్శనము ,, 1-4 డిటా కలిగో 1-8

ఋషిదియిద్దఱునుంత్తులచరిత్ర ,, చాటుపద్యసహితము 0-12

సంకల్పము, సతాత్పర్యము ,, 0-2

హికక్రియార్థప్రకాశిక ,, ,, 0-4

శృంగారానంగ్రహము, సవిమర్శము ,, 0 5

సుభాషితశతకత్రయము:— నీలకంఠమహాకవికృత కలివిజంబన,

సభారంజన, వైరాగ్యశతకములు, సతాత్పర్యము 0-10

చారుచర్య, సతాత్పర్యము, తేమేంద్రకృతము ,, 0-4

వేదభూమి:—మన దేశాభిమానములను, పౌరుషమును, సమూలముగ నశింపఁజేయవలయునను తలంపుతో దేశచరిత్రయను

పేర "ఆర్యు లిచటివారుకారనియు, వారుమధ్యాశియాఖండమునుండియిచటికివచ్చి

ఆదిమనివాసులజయించి లోబఱుచు

కొని యిచ్చట నిలిచిపోయిరనియు" విదేశీయులు కొందఱు

వ్రాసిన యపసిద్ధాంతమును సప్రమాణముగ ఖండించుచు

"మనయార్యావర్తమే ఆర్యుల జన్మభూమి" యని యిందు

సిద్ధాంతికరింపబడినది. సాదాబైండు 2-0 కలిగో 2-8

వైదికధర్మచరిత్రము:—శ్రీశ్రీశ్రీ జగద్గురు కళ్యాణానంద భారతీ

మాంతాచార్యస్వామి విరచితము 0-4

పాండవగీతలు:—టీకాతాత్పర్య పద్యసమన్వితము 0-10

సప్తపదులు:—"తిరుప్పావై" అరవపాశురములకు తెలుగుపాటలు 0 4

మనోవికాసము, నచనము 0-3

హయగ్రీవస్తోత్రాదికము. రామారాయకవీంద్రకృతము 0-5

ఈ మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములన్నియు లభించును.

స్వధర్మప్రకాశిని, కీల్ పాకు, మదరాసు.

